

S10

23A 5326

R 3170

अथसाहविवेकशरंभः॥

श्रीगणेशाय नमः प्रसीदतु स नो हरिस्त्रिदशवैरिसीमंतिनी नवीनविधवा जनव्रतविधानदीक्षागुरुः यदीयपदपंक
 १ तस्मरणवीतसर्वेनसः पुनर्भवगतागतं जहति वीतमोहा बुधाः १ चिरंतनानेकनिबंधसिद्धः सुसंप्रदायानुगतः स्फु
 टार्थः ॥ नत्वा हरिं रुद्रधरेण सम्पत्तितन्यते आद्दिविवेक एषः २ आद्दं नाम वेदबोधितपात्रालंभनपूर्वकप्रसीतदेवतो
 देशकोद्रव्यसागविशेषः तच्छ्राद्धमिहस्वरूपभेदेतिकर्त्तव्याताकथनमंत्रनिर्णयविहितनिषिद्धदेशकालद्रव्यत्रास
 णादिकथनेन विविच्यते तत्रादौ संक्षेपतः स्वरूपभेदः कथ्यते । तत्र हस्यतिः नित्यं नैमित्तिकं काम्यं वृद्धि आद्दं तथैव च
 पार्वणं चेति मनुना आद्दं पञ्चविधं स्मृतम् । एतद्विरतं भविष्यत्युगणे । अहन्यहनियच्छ्राद्दं तन्नित्यमिति कीर्तितं वैश्व
 देवविहीनं तदशक्ता बुदेकेन तु । एकोद्दिष्टं तु यच्छ्राद्दं तन्नैमित्तिकमुच्यते । तदप्यदैवं कर्त्तव्यमपुग्माभोजयेद्दिजान्का
 मायविहितं काम्यमभिप्रेतार्थसिद्धये पार्वणेन विधानेन तदप्युक्तं रवगाधिप । वृद्धो यत्क्रियते आद्दं वृद्धि आद्दं तदुच्यते । स
 र्वप्रदक्षिणं कार्यं पूर्वाह्ने तूपवीतिना अमावास्यायां यत्क्रियते तत्पार्वणमुदाहृतं । क्रियते वा पार्वणियत्तत्पार्वणमि
 ति स्थितिः । अत्र नैमित्तिकपदेन षोडशप्रेतश्राद्धान्यपि संगृह्यते । एकोद्दिष्टरूपत्वात्तेषां । पार्वणपदेन गोष्ठी आद्दाद्यपि राम
 स्मृत्यंतरेणोक्तं संगृह्यते । तेषां सर्वेषां पार्वणविधिना विधानात् । अत्र यद्यपि पार्वणभवं पार्वणमिति व्युत्पत्तिस्तथापि व्युत्प
 १

निमात्रमिदं सिद्धं विस्तृतो देव आह पूर्वकषट् पुरुष आह पार्वणं अतएव क्षया हे पार्वणं कुर्वन्त धो धो याति मानवः यति आ
हं निषिद्धा अह न्येका दशे प्राप्ते पार्वणं तु विधीयत इत्यादि स्मृतिषु देव आह पूर्वकषट् पुरुष आह विषयत यैव निषेधो विधि
श्रोपयते । अन्यथा पर्वव्यतिरिक्तकाले पार्वणस्यासंभवाद्धिनिषेधानुपपत्तिः स्मृतिसारमहा णवहलायुधकल्पत
रुपितृभक्तिषु स्मृतिनिबंधेषु पि औरसक्षेत्रजाभ्यां साग्निकाभ्यां मृता हे पार्वणं कर्त्तव्यमिति यद्विहितं तदपि संगच्छते । अ
न्यथा तद्वचनसंभवादयुक्तमेव स्यात् । लोके पि च ग्रामाणिकास्वापरपक्षीयप्रतिपदादि आह्वेषु पार्वणपदं प्रयुजते । आ
हारं भे प्रथमं आह्वीयद्रव्यसेकः । तत्र न प्रोक्षितं स्मृ शोक्तिं चिच्छाद्रे दैवे च कर्मणी तत्र न स्मृ शोन्नदद्यादित्यर्थः । अनेन वा
क्येन प्रोक्षणप्राप्तौ तत्र पुंडरीकाक्षोच्चारणेनेति । क्वचिन्निबंधे लिखितं । पुंडरीकाक्षस्मरणेनेति क्वचित् । तत्रांश्वचक्र
परं विष्णुं द्विभुजं पीतवाससं प्रारंभे कर्मणां विप्रपुंडरीकं स्मरेद्भूमिति मूलवाक्यं । तत्र स्मरणमेव विहितमस्ति तथाप्यु
च्चारणस्य स्मरणपूर्वकतया । उच्चारणे स्मरणमायात्येवेत्यविरोध एवेत्याचारानुगृहीतमुच्चारणं क्रियते । तत्रा विरुद्ध
फलकीर्त्तनमपि क्रियते । स्मत्संप्रदाये । तेन पुंडरीकाक्षः पुनात्वित्युच्चार्य्यद्रव्यसेकः । ततः संकल्पः । तत्राऽयं पार्वण आ
ह मंहं करिष्ये इति पिदृभक्तौ संकल्पः । अस्मत्संप्रदाये तु तिथ्युत्प्रेखपूर्वकः पित्रादीनां प्रत्येकं गोत्रसंबंधिपदानामनुकी

२
 २
 अत्र पूर्वकः संकल्पः क्रियते तत्र नामगोत्रायुच्चारणपूर्वकः संकल्प इति युक्तः पक्षः तथाहि नां दीमुखे विवाहे च प्रपिता
 मह पूर्वकं वाक्यमुच्चारयेत्प्राज्ञोऽन्यत्र पितृपूर्वकमित्यनेनानुपूर्वी विशेषस्य कथनात् सामान्यतः पित्राद्यानुपूर्वी प्रा
 ष्यते सानियम्यते। अत्र आनुपूर्व्या उच्चारणं प्राप्तं। गरुड पुराणादौ आह प्रयोगलेखने पित्रायुच्चारणवाक्यं स्फुटमे
 वा तत्र तिथिविशेषादेः आह प्रयोजकतया देशकालोत्कीर्तनमपि युज्यते। तथा चाद्यामुकमासीयासावास्यायाम
 मुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणाममुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहा
 नाममुकामुकशर्मणो पार्वण आह महं कश्चिद्भूत्येवं संकल्पः कर्तव्यः। अत एव पितृभक्तावेकोद्दिष्ट आह नित्य आ
 हे चास्मिन्नखितकमेणैव संकल्पवाक्यं लिखितं ततो गायत्रीजपः तत्रोपविश्य जपेद्दीमान् गायत्रीं तदनुज्ञयेति
 यद्यपि वारं संख्यां न श्रूयते तथापि स्थानांतरं यगायत्रीजपादौ प्रायशो वारत्रयाभिधानेनात्रापि वारसंख्याकांक्षा
 यांसे वोपनिषत् इति प्रामाणिकाचारोपष्टंभेन वारत्रयं जपः। जपे च विशेषः। केचित्प्रणव व्याहृतिरहितां शुद्धामेव गा
 यत्रीं जपन्ति। केचित्प्रणवव्याहृतिपूर्वां जपन्ति। तत्र द्वितीयः पक्षो युक्तः। तथाहि प्रणावः पूर्वमुच्चार्यो भर्भुवः स्वस्ततः परं
 गायत्रीं प्रणवाश्चांते जपयेत्स्वमुदाहृतमिति योगियाज्ञवल्क्यवाक्येन गायत्रीजपविधाने सर्वत्र प्रणवव्याहृतिपूर्वक

राम-
 २

तथाव्यवस्थापितत्वात् । न चान्तोत्सर्गानंतरं सप्रणावांसच्याहृतिकां गाथत्रीं जपेदितिकात्यापनसूत्रे प्रणवव्याहृतिसाहित्या
भिधानादन्यत्र तयोरसाहित्यं पर्यवस्यतीति वाच्यम् । वाक्ययोर्भिन्नवक्तृकत्वात् तथाहि प्रथमं गायत्री जपविधायकं ब्रह्म
पुराणवाक्यं द्वितीयं जपविधायकं कात्यायनसूत्रम् । एकवक्तृके च विधाने विशेषविधिः शेषनिषेधाभ्यनुज्ञाफलको भव
ति पुराणो सर्वशाखाप्रत्ययमेकं कर्मेति न्यायात् योगियात्तवल्क्यवाक्येर्विहितप्रणवव्याहृतिसाहित्यास्वावश्यकोपस्थि
तेश्च न च तत्साहित्यस्यावश्यकोपस्थितौ कात्यायनसूत्रे तत्साहित्याभिधानमनर्थकमापद्येतेति वाच्यम् । कात्यायनसूत्रकलाः
कल्पे च न्यायलभ्यस्य प्रमाणांतरसिद्धस्य चार्थस्यैकोक्त्याभिधानम् । तेन तत्साहित्ये सूत्रस्यानुवादकता परिभाषावाक्येनै
व साहित्यप्राप्तेः सिद्धत्वात् । तस्मात्प्रणवव्याहृतिसहित्या एव गायत्र्याः प्रथममपि त्रिर्जपः सुगतिशोषानेत्रिरिति स्फुटमेवो
क्तम् । तत्र देवताभ्यद्दिति त्रिर्जपः तत्रापि संप्रदायभेदः देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमे
व नमो नमः इति वाजसनेयिभिः पठ्यते नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव भवंत्विति नुसामगैः पठ्यते इतिकेयांचिद्विभागकेषांचि
द्वैपरीत्येन विभागः । तत्रास्माकं प्रथमः पक्षः तत्रोपदेश एव शरणम् । तत्रासनोत्सर्गः सनिर्विवादः तत्र आवाहनम् । तत्रापात्रको
श्रद्धेविश्वान्देवानहमावाहयिष्ये पितृन्हमावाहयिष्ये इति प्रश्नः क्रियत इति संप्रदायः । ततोर्घकरणं तत्र शन्नो देवीरिति
जलप्रक्षेपः तिलोसीतिलप्रक्षेपः तत्र स्वाहांतोयं मंत्रो वाजसनेयिभिः पठनीयः वाजसनेयिकल्पे कात्यायनसूत्रे स्वाहांतस्यै
विपदे शान्तं च लिपिमात्रमत्र शरणं परंपरासिद्धत्वाद्युपदेशस्य गुणिसर्वस्वनाम्नि मंत्रव्याख्यानयथेपि त्रुदेषु तपास्वधा

श्री ॥ तोयमंत्रदतिभ्रमोद्देयः कात्यायनस्त्रे स्वाहांतस्यैवोपदेशादित्यभिधानेनोपदेशस्य परंपरासिद्धतास्थैर्यात् अत्रपवित्रोप
रिजलांतरं वाजसनेयिनः केचिद्दृढतिसामगानामुदकांतरदानमेतदिति कृतानकेचिद्दृढतितत्रदत्तदर्भोदकेहस्तेविप्रेभ्यश्च
प्रथकपृथगिति वायुपुराणवाक्यप्रमाणनियामकाभावादिति सर्वपायजुर्विदामपिजलांतरदानमुचितंततोपादिव्यादू
तिपाठः तत्रआपःशिवाःसर्षः स्मोनासुहवदस्यात्रकेचित्प्रथमंतालव्यशकारंपठंतिकेचित् ३ कारश्चून्यदन्त्यमेवसकारं
पठंतितत्रयजुर्विदा ० कारसंहितोत्यदंत्यः सकारःपठनीयः यजुर्वेदीयत्वात्स्यमंत्रस्यदत्यसकारोपिपरंपरोपदेशस्थै
यादिति ततोर्षोत्सर्गः तत्रोत्सर्गवाक्येप्रथमंयुष्मत्पदोच्चारणम् ततोदेयद्रव्योच्चारणम् असावेषतेःर्घदृत्तिकात्यायनेन
नुपूर्वोविशेषोपादानात् तथाचएषवोहस्तार्घः एषतेहस्तार्घदृत्तिवाक्यम् ततःपित्रायर्घपात्राणांन्युच्चीकरणंतत्रप्रपि
तामहार्घपात्रस्थमवशिष्टजलादिपितामहार्घपात्रेरुत्वात्तदपिपितार्घपात्रेरुत्वात्तदपिपितृभ्यःस्थ्यात्तमसीतिएकदैवपात्रत्र
यस्याधोमुखस्यवाभप्रदेशोवस्थापनंकेचित्प्रथमंपितृपात्रंन्युच्चीकृत्यतदपरिपितामहपात्रंतदुपरिप्रपितामहपात्रं
न्युच्चीकुर्वति एतत्तुनमनोरमम् पितृभ्यः स्थानमसीतिन्युच्चीपात्रंविदधातीतिकात्यायनेनत्रयाणामेकदैवस्थापनविधा
नात् ततोर्घादिदानंपात्रपक्षेप्रत्येकंतत्प्रतिपादनं ततो जलादीनाचतुष्कोणमंडलकरणं अत्रमंडलेदिगुयक्रमनिय
मः प्रमाणामावान्नास्ति ततो जले आहुतिद्वयहोमः तत्रानेव्यंजनयोगोनकर्तव्यः उद्धृत्य घृताक्तमन्नं घृच्छस्य ग्रीकणि
ष्यदत्यत्रघृताक्ता

अमात्रस्य विधानात् जुहुयाद्यं जनस्यारवर्तमन्नततो जले इति विधुपुराणीयवाच्यांतरे निषेधाच्च ततो भूस्वाम्यन्नदानंततो ह
तशेषप्रक्षेपः पात्रेषु ततः प्रत्येकं परिवेषणं ततो मधुना मिधारिणं ततो मधुवाता इत्यादि ऋक्त्रयपाठः मधुमधुमधितिच
पाठः अत्र वहूनामधुमधुमधितिमंत्रपाठस्यानाच्चरणम् तत्रास्मन्मतेऽन्मधुमपं कृत्वामधुवाताभिमंत्रितमिति पमवाक्ये
मधुवाता इति पदस्य मधुप्रकाशकमंत्रोपलक्षणपरत्वान्मधुन क्रमधुमान् इति ऋक् द्वयापस्थापकवन्मधुमधुमधिस्यसा
पुपस्थापकत्वं मधुप्रकाशकत्वसातोत्यात् अतएव सुगति सोपान सर्वश्राद्धप्रयोगेऽन्नावसरे मधुमधुमधितिच सर्वत्र लि
खितं आत्रान्नोत्सर्गानंतरं गायत्री मधुवाता इत्यादि जपः ततो न्वहीनपाठः इति सुगति सोपानादौ भवशर्म प्रतिहस्तकग्रंथे क
मः अन्नोत्सर्गानंतरमन्नहोतपाठः नतो गायत्री मधुवाता इत्यादि पाठ इति पितृभक्त्यादौ क्रमः तदनयोः क्रमयोर्विकल्प्यावसवा
हृतिकां गायत्री मधुवाता इत्येवं जहायया संखंवाच्यं मुंजीरं स्तोत्रिवाग्यता इति पात्रवल्पावाक्यानुसारेण सुगति सोपानादिलेख
नं कात्यायनसत्रमंत्रानुसारेण पितृभक्त्यादिलेखनम् तथा च कात्यायनसत्रम् वैष्णव्यर्चायजुषाचान्नेंगुष्टमवगाह्योष्मं स्विष्टमन्नं
दद्याच्छक्त्यावा अत्तुजपेद्वाहति षड्द्विप्रणयौ गायत्री मधुवाता इति अचमिति अस्मत्संप्रदोये तु प्रेतश्राद्धेषु प्रतिहस्तकभवशर्म
ग्रंथेन व्यवहारः तादेतरश्राद्धेषु पितृभक्तिलेखनानुसारेण व्यवहारः अत्र इदमन्नमिमांसापदमाज्यमित्यन्नजलदृतेष्वंगुष्टनि

श्रा. वि.
४

योजनमिति बहुननवोनग्रंथेषु लिखितं इदमन्मिमा आपद्दमाज्यमित्यन्जलघृतेषु गुष्टनियोजनानंतरमिदं हविरिति पुनरन्गु
ष्टनियोजनमिति प्राचीनसंप्रदायः तदनयोः पक्षयोः प्राचीनः संप्रदायः प्रमाणिका तथा हि कल्पतरौ श्राद्धकांडे ये ऋीन इदं हवि
रित्येवसांगुष्टमन्विधिं ब्राह्मणोभ्यो दधात् अस्यापमर्थं अन्नविधि रन्त प्रकारः पायसादिः स ब्राह्मणो गुष्टनिवेशन पूर्वकमिदं
हविरित्यभिधाय संकल्पनीय इति लिखितं अन्नान्नोत्सर्गवाक्ये एततेन्नसोपकरणं स्वधेतिक्रमः एवमर्थं पिंडसूत्रदानेषुपि
प्रथमं तेपदोच्चारणं ततो देयद्रव्यनामोच्चारणं कर्तव्यम् कात्यायनादौ तथैव वाक्यश्रवणात् प्रेतश्राद्धेषु ब्रह्मपुण्याद्यनुसारे
णावाक्यं तत्रनायं नियमः ततः पवित्रजपानंतरमन्नविकरणं तत्रमंत्रद्वयम् अनग्निदग्धाये जीवाये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन
नृप्यंतु तृप्सायान्तु परांगतिमित्येकः अग्निदग्धाश्च ये जीवाये प्यदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यंतु तृप्सायान्तु परांगतिमित्यमरः
तत्रयजुर्वेदिनां नियमतः प्रथममंत्रेणैवीन्नविकरणं कात्यायनेन न स्पैव गृहीतत्वात् वेदभूम्यानां द्वितीयमंत्रः यौरारो कत्वा
त्प्रयोज्य इति तत आचमनं ततो हरिस्मरणं ततो गायत्रीमधुवाताजपः स च सव्येन अपसव्येन प्रमाणाभावात् श्राद्धोपक्रमागा
यत्रीजपवत् न च पूर्ववद्गायत्रीजपित्वेति कात्यायनसूत्रे पूर्ववदित्यतिदेशात् पसव्यप्राप्तिरिति वाच्यं पूर्वमपसव्योपदेशाभा
वात् तथा च तत्र पूर्ववदित्यनेन पूर्वापदिष्टप्रणवव्याहृतिसाहित्यस्यातिदेशः भवशर्म प्रतिहस्तकमतेः अगायत्रीमधुवाता

राम.
४

जपोनास्ति ततः पिंडस्थानेऽपसव्येन रेखाकरणम् उल्मुकभ्रामराम् छिन्नमूलकुशास्तराम् सव्येन देवताभ्य इति जपः ततो
ऽपसव्येन पिंडस्थानेऽवने जनदानं ततः पिंडोत्सर्गः तत्रापिते पदस्य प्रथमतः पिराडः स्वधेति वाक्योच्चारणम् ततः
करप्रोक्षणं ततश्चाचमनं तत्र त्रिगवस्येत्यभिधानात् चुलुकत्रयात्मकस्याचमनपदार्थस्य त्रिरित्यनेनान्वयात् चुलुकन
वतयाऽऽचमनं मन्यते वस्तुतस्त्याचमनस्वरूपस्य चुलुकत्रयादानमनुवादात्पत्वादिति भाति ततोऽपि तद् इत्याद्यनुष्ठा
नं ततः प्रत्यवनेजनं ततो नीवी विसंसनं ततश्चाचमनं ततः सव्यहस्तेन सूत्रमादाय दक्षिणहस्तेन वामान्वारधेन पिराडि
परिसूत्रधारणं नमो इति पठित्वा ॐ एतद्दः पितरो वास इति प्रसेकमविकृतेन मंत्रेण ततस्तदुत्सर्गः ततस्तूष्मीगंधा
दिदानम् ततोऽस्योदकदानादि अत्रापानकेऽप्रादेऽस्योदकदानादीनि केचिन्निवर्तयति प्रतिवचनाभावात् त
त्रयुक्ते एवं सति प्रथमगायत्रीजपादेरपि निवृत्तिरापद्येत ब्राह्मणानुज्ञानाभावात् तस्माद्ब्राह्मणभावे ब्राह्मणकर्तृकाभ्य
नुज्ञानप्रतिवचनादीनि निवर्ततां भोजनोत्सृष्टत्संप्रतुष्यमानकर्तृन्ते अन्योत्सर्गादिविहितं ततश्चाशीः प्रार्थनं तत्रदा
नारो भिर्वर्द्धतां वेदः संततिरेवचेत्यत्र वेदशब्दस्य प्रथमैकवचनात् स्यात्संत्सं प्रहाय पादः कात्यायनसूत्रे प्रथमैकवचनात्
स्यैव परंपरो पदशात् अग्निपुराणादौ तथा दर्शनाच्च तत उज्ज्वलनी रिति जलधारदानं पिंडोत्थापनम् उल्मुकस्य छि

श्रीं वि

५

नमूलानां चाग्रे प्रक्षेपः अर्घपात्रोत्तमीकरां दक्षिणा देवताभ्य इति जपः दीपनिर्वापनं हस्तपादप्रक्षालनम् आचमनं
विष्णुस्मरणम् आर्क्षीयद्रव्यस्य ब्राह्मणे प्रतिपादनम् एकोद्दिष्टे तु एकस्येद्दिश्यतया एकवचनात् प्रयोगेण वाक्यम् ॐ अ
थाऽमुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथौ अमुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट आर्द्धमहं करिष्ये इति
संकल्पवाक्यम् अश्विनकृष्णचतुर्दश्यां शस्त्रहतादीनामेकोद्दिष्टं शस्त्रादिहेतुकमरणायोगिनामश्विनकृष्णचतुर्दशी
आर्द्धाधिकरणं विधीयते तथाच निमित्तानां तदधिकरणोपस्थितिमात्रेण चरितार्थत्वात्संकल्पवाक्ये निमित्तो ह्येवो विप्रलङ्घ
ति ॐ अथाऽऽश्विनकृष्णचतुर्दश्याममुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मण एकोद्दिष्ट आर्द्धमहं करिष्ये इत्येवमेव संकल्पो युक्तः एवम्
शौचादिना ज्ञपाहे सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट आर्द्धाकरणोऽसौ चांते सति या तिथिः प्राप्यते तस्यामेकोद्दिष्टं आर्द्धं कर्तव्यम् अश्विभूते
नदातव्यं या तिथिः प्रतिपद्यते सा तिथिस्तत्र कर्तव्या तत्वन्या वैकदाचनेति वाक्येन शौचावस्थाप्राप्ता प्रथम तिथिः आर्द्धाधिक
रणात्वेन बोध्यते तत्रापि निमित्तो ह्येवः प्रयोजकः प्राप्तिथेरेवो ह्येवः प्रयोजकः तथाचाद्यामुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथ्या
वमुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट आर्द्धमहं करिष्ये इत्येवं संकल्पो न्याय्यः प्रेत आर्द्धरूपैकोद्दिष्टे विशेषः त
त्र प्रेतस्य विमुक्तिहेतुषोडश आर्द्धांतर्गतैकादशाह आर्द्धमहं करिष्ये इत्येवं सुगति सोपाने वाक्यं तन्न युक्तं अहा शौचांतद्वितीयदि

राम

३

नेराकादशाहपदस्थानन्वयात्प्रथममासिकश्राद्धपिंडस्थानेऽनावनेनिश्चतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्यवनेजनंकुशोपरिद
यात्ततस्त्रिलघुतमधुयुनेनान्नेनपिंडं कृत्वाष्टमधुभ्यामभिधार्यदक्षिणाहस्तेनमोटकादीनिवादायॐअद्यामुकगोत्रपि
तरकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धेष्टपिंडस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिवासान्वारभ्यदक्षिणाहस्तेनावनेजनस्थानेपिंडं द्या
त्ततोदर्भमूलेकरंप्रोच्छ्रयसव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वाअपसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखःॐअत्रपितर्मादायस्वयथाभागमाष्ट
षायस्वेतिपठेत्ततउत्तराभिमुखीभूयश्वासंनियम्यपितरंभास्वरमूर्तिध्यायन्मुखं पर्यावर्त्तयन्अमीमदंतपितायथाभाग
माष्टषापिष्टेतिपठेत्ततोऽवनेजनपात्रंदत्तावशिष्टजलयुतं वामहस्तेकृत्वादक्षिणाहस्तेमोटकादीन्यादायॐअद्यामुक
गोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धेष्टपिण्डेऽप्रत्यवनेनिश्चतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिप्रत्यवनेजनंपिण्डोपरिद
यात्ततोनीवींविस्त्रस्यसव्यंकृत्वाचम्यअपसव्यंकृत्वावामेनपाणिनाष्टतंस्त्रं दक्षिणेनादायउभाभ्यांपिण्डोपरिष्टतनेपित
र्वासइतिस्त्रं कृत्वामोटकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धपिण्डेएतद्वासस्तेमयादीयतेतवोप
तिष्ठतामितिस्त्रंसुमुत्सृजेत्ततस्त्रंस्त्रीगंधपुष्पादिकंद्यात्ततःपिंडंशेषान्पिण्डसमीपेविकिरेत्ॐशिवाआपःस्त्रि
तिजलंॐसीमनस्यमस्त्रितिपुष्यं अक्षतंचारिष्टमस्त्रितितंडुलानन्वयात्त्रौपरिस्त्रियत्मोटकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्र

भा. वि.
६

स्यपितुरमुकप्रेतस्यप्रथममासिकश्राद्धदेतैतदन्नपानादिकमुपतिष्ठतामित्यक्षय्योदकंदयात्ततःसव्यंकृत्वाओंअघोरःपिता।
स्त्वितिदक्षिणादिशंपर्षन्पिएडोपरिपूर्वाग्रंजलधारांदयात्ततःपूर्वोभिमुखीभूयओंगोत्रंनोवर्द्धतादातारो नोभिवर्द्धन्तांवे
दःसंततिरेवचेत्यादिनाशोःप्रार्थनंकुर्यात् ततोऽपसव्येनपिएडापरिसपवित्रानकुशान्घृत्वापुठकादिस्थजलेनओंऊर्ज्ज्व
हंतीरेमृतंघृतंपयःकीलालंपरिस्रुतंस्वधास्थतर्ययतमेपितरमितिकुशोपरिदक्षिणाग्रंजलधारांदयात्ततःपिएडमाघ्रयोत्याप
येत्पिएडाधारकुशानुत्प्रकचवह्नौक्षियेत् अर्घपात्रमुत्थाप्यमोढकादीन्यादायओंअघामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यकृतैत
त्प्रथममासिकश्राद्धप्रतिशार्थमिदंरजितंचन्द्रदेवतंपथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्त जइतिदक्षिणांदयात्ततः
सव्यंकृत्वाओंदेवताभ्य इतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वा पाणिनादीपंनिवप्यिहस्तोपादौप्रक्षाल्यसव्यमाचमनेचकुर्यात्ओंप्रमा
शुद्धिनिपठित्वादिभ्युस्मरेत् श्राद्धीयवस्तुनिब्राह्मणायप्रतिपादयेत् जलेवाक्षियेत् प्रायेणापत्रिकमेवमासिकश्राद्धकवर्तीसप
त्रहप्रयोगोलिखितःत्रिपक्षश्राद्धमपिकर्तव्यमिति तच्चमासिकवत् एवमेवद्वितीयमासिकतृतीयमासिकचतुर्थमासिकपंचममासि
कोनषाण्मासिकषारमासिकसप्तममासिकाष्टममासिकनवममासिकदशममासिकैकादशमासिकोनवार्षिकद्वादशमासिकश्राद्धे
षुततन्प्रदप्रक्षेपेणप्रयोगरूत्यः अधिमासियातेएकादशमासिकानंतरंद्वादशमासिकंततऊनवार्षिकंततस्ययोदशमासिकंश्राद्ध

एम-
६

भित्तिकमः सपात्रकमासिकश्राद्धकरणोवात्सृणनिमंत्रणास्वागतप्रश्नपादार्घदानाचमनीयदानवात्सृणोपवरोनप्रतिवचननमोवाचन
 अत्राक्षय्योदकदानवाक्येश्राद्धविशेषणत्वेनोपातानां षड्व्यंतानां पदानां पदानादानोद्देश्यभूताभिधायकानां च षड्व्यंतानां पदानां प्र
 योगे यौर्वापर्येऽनियमो दृश्यते तत्रोभयत्राप्यन्वयप्रतीतेरेवेकल्यात्फलतो न विशेषः एवं दक्षिणादानवाक्येषु आभ्युदयिकसंकल्प
 वाक्येषु विवादः नादीमुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकं वाक्यमुच्चारयेत्प्राज्ञोऽन्यत्रयित्पूर्वकमिति यद्यप्यस्ति प्रपितामहानुपूर्
 र्वावाक्यकरणे प्रमाणं तथाप्युपदेशानुरोधेन तत्पूर्वकमेव वाक्यं क्रियते तत्रोपदेशावबहुप्रामाणिकानुमतः शरणं वस्तुतः अपि
 तामहपूर्वकं वाक्यं युक्तं अत्रपित्राद्यर्घपात्रेषु यवप्रक्षेपे विवादः तत्रतिलप्रक्षेपमंत्रातिदेशेन यवादिपदप्रक्षेपेन पाठइत्यभिमा
 नो बीजं वस्तुतोऽतिदेशेन प्रमाणं हलायुधनिबंधे मुखत एवमेवास्य मंत्रस्योपदेशादिति तत्र यवोसिसोमदेवसोमोसवो देवनि
 र्मितः पत्रमद्भिः षक्तः पुष्यानादीमुख्याह्नोकाः प्रीणाहिनः स्वाहेत्यस्मत्संप्रदाये पाठः स च हलायुधनिबंधे तथैव मंत्रस्य लेखना
 दुपदेशस्य परंपराप्राप्तत्वेन स्थैर्यं च तथैव युक्तः प्राचीनपितृभक्तिश्राद्धकल्पादिग्रंथेषु तथैव लेखनाच्च केषुचिद्ग्रंथेषु शोधपि
 त्वानादीमुखान्पितृन्लोकान् प्रीणाहिनः स्वाहेतिपितृनितिपदमधिकं दत्तमस्ति तदधिकमेवेति अत्रभृश्याम्यन्दानेपि देववि
 धिं कुर्वति तन्नयुक्तं तस्याभ्युदयिकवहिर्भूतत्वेन देवविधौ प्रमाणाभावात् तथाचपि अविधिर्नैव युक्तं इति अत्रनादीमुखाः पितरः

आ.वि.
७

प्रीयतामित्यस्य स्थाने इति कात्यायनसूत्रे तत्रान्यत्र कथितषष्ठ्यंतद्वारणार्थमक्षय्यपदवारणार्थप्रथमांतपदेवनिर्देशः पितरः प्री-
यतामिति चोक्तं एतदेव वाक्यं मंत्रप्रयोक्तव्यमिति केचित् अस्मत्संप्रदाये तु आह्वानरवत्प्रत्येको देश्यतायां वाधकाभावात् वाक्य-
स्य षष्ठ्यंतपदाक्षय्यपदप्रयोगनिवारणार्थत्वेन चरितार्थत्वात् अमुकगोत्रामाताः मुकदेवीनां दीमुखीदत्तैतदन्तपानाभिः प्रीप-
यामिति वाक्यं क्रियते अत्र वैदिकमंत्रेषु पिनां दीमुखपदं योजयित्वा पठंति अत्र नां दीमुखाः पितरो मादयध्वम् नमो नोनां दीमु-
खाः पितरो रसायेत्यादिक्रमेण तत्र पुक्तमंत्रेषु पितद्योजनस्याप्रामाणिकत्वात् लौकिकवाक्येषु वनां दीमुखान् पितृन् हमाह-
यिष्ये इत्यादिना प्रकारेण प्रतिपदं सूत्रेनां दीमुखपदं योजनात् नित्यं आह्वेपि गोत्रसंबन्धिपदानामुच्चारणपूर्वकमेव वाक्यं पि-
तृभक्तावपितथैव लिखितं अत्र क्विदक्षिणादानं न कुर्वेति तत्र पुक्तमहंतयज्ञमदक्षिणमिति वाक्येन दक्षिणतया आवश्य-
कर्तव्यत्वेन बोधनात् यज्ञपदेन तत्र आह्वेपि गोत्रस्याभिधानात् प्रकरणात् न च नित्यं आह्वमदैवं स्यादक्षिणापि एडवर्जितमिति वाक्ये-
न विशेषदक्षिणानिषेधः अकरणोऽनिष्टप्रवणस्यान्यथास्थापयितुमशक्यत्वात् दक्षिणापि एडवर्जितमिति वाक्येऽन्वयस्या-
न्यथाप्युपपत्तेः सामान्यतः प्राप्तदक्षिणाविधिबाधकत्वाभावात् तथा हि आह्वपदत्रेव्याख्यातमनित्यं आह्वमदैवं स्यादर्घ्यपिंडवि-
वर्जितं च दक्षिणादये साक्षिष्यते तेन तत्र नित्यं आह्वेपि गोत्रादेयेत्यर्थः इति एवं स्केदपुराणादिवाक्येषु दशमन्यथायोजयितुं सुकं

राम-

दक्षिणाबोधकवाक्यमनन्यथासिद्धमिति अतएवपितृभक्त्यावपात्रकनिस्यश्राद्धप्रयोगलेखनेपि ततोपथाशक्तिदक्षिणां दद्यादिति सिद्धवद्दक्षिणादानं लिखितं निसंश्राद्धमदैवं स्यादर्घ्यपिंडविवर्जितमिति वाक्यं लिखितं तेन दक्षिणानिषेधशंकापि नावतारिता निस्यश्राद्धविधायकं वाक्यं मवतीर्य तत्र चार्घ्यपिंडावाहनविश्वेदेवश्राद्धानि निषिद्धानि पूर्वदिननियमश्राद्धदिननियमात्रोकरणाश्राद्धोत्तस्कर्मज्ञातिभोजनात्याचारान्निवर्तते इति च निषिद्धपरिगणने दक्षिणानगणितापितृभक्तौ स्मृतिमारादावपि दक्षिणादानं कर्तव्यमिति लिखितं अतोमोमांसकानामप्यपात्रकेपि विस्यश्राद्धे दक्षिणादानं प्रतिपत्त्यानिर्विकल्पिकं दक्षिणादानं तीर्थश्राद्धे तु विशेषतया आमन्त्रेणैव कर्तव्यमर्घ्यावाहनवर्जितमिति तथा च देवोपराणोर्तार्थेषु ब्राह्मणान् नैव परीक्षेत कदाचन अन्वार्थिनमनुप्राप्तं भोज्यं तं मनुरब्रवीत् सकुभिः पिंडदानं च सयावैः पायसेन वा कर्तव्यमृषिभिर्दिष्टं पिण्याकेन गुडेन वा देयं तु तिलपिण्याकं शक्तिमद्भिन्नैः सदा श्राद्धं तु तत्र कर्तव्यमर्घ्यावाहनवर्जितं श्वध्यांस्तृणकानैव दृष्टिहृतं च यत् श्राद्धं तत्रैर्थिकं ज्ञेयं पितृणां तृप्तिकारकं अकालेप्यथवाकाले तीर्थे श्राद्धं तथा नरैः प्राप्तेरेव सदा कार्यं कर्तव्यं पितृतर्पणं पिंडदानं ततः शस्तपितृणां चानिवृत्तं विलंबं विलंबोनातिकर्तव्यं न च विघ्नं समाचरेत् संयाचोष्टतगोक्षीरगोधूमसाधितो भोज्यविशेषश्च पिण्याकस्तिलखलिः पुनः स्तिलपिण्याकपदं तिलमात्रविधायकमिति पितृभक्तिः अकाले विहिता मावास्यादि अतिरिक्तेपि न तु निषिद्धेपि निषेधविधाननि

आ.वि.
८

रोधात् नचनिषेधएतदतिरिक्तविषयः सामान्येबाधकाभावात् नचैतदेववाक्यं बाधकं एतस्यान्ययोपयादनादिति एवमेषपित्तभ
क्तिः पिंडदानमुखेनप्रधानआहविधानमेवतत्रतत्तद्व्यक्तं ज्ञेयं आहंतुतत्रकर्तव्यमिति स्वयमेवाभिधानात् पिंडदानंततः शस्त
मिति तीर्थे केवलपिंडदानमपिकर्तव्यमिति बोधितं प्राप्तैरेवसदाकार्यमित्यनेन विलंबेनातिकर्तव्यइत्यनेनच तीर्थप्राप्तौ तथाक
र्तव्यं यथा तीर्थप्राप्त्यनंतरं आदिनिषिद्धकालान्तरं संयोगेन भवति किंतु तीर्थप्राप्त्यानंतरं तीर्थआहक्रियानुगुणस्नानसंध्यात
र्पणदेवपूजानंतरमेव आहक्रियाक्रियते इति बोध्यते तदनुगुणातिरिक्तस्वाध्यायाचरणेन विलंबसंभवात् अतोदिनांतरे तीर्थप्रवे
शं आदौ कृत्वा दिनांतरे आहंक्रियत इत्युक्तं तदिदं तीर्थआहं सामान्येनैवकर्तव्यं आप्यनग्नौ तीर्थे च चंद्रसूर्यग्रहे तथा आमश्रा
द्धद्विजैः कार्यं भूद्रेण तु सदैव हीति वाक्येन हि जानामपि तीर्थे आमामान्नाहं विधानात् अत्रापदीति आत्मनो देशकालादी
नां चोपप्लवावस्था कथितासेन स्वाशक्तौ देशकालोपप्लवे पाकक्रियया आहं संभावनायां आमश्राद्धकर्तव्यमित्यर्थः अनग्नौ विधिपा
कयोग्याग्निरहित इत्यर्थः नत्वानग्नौ श्रोतस्मार्त्ताग्निरहिते इत्यर्थः अनग्निसंतामपि ब्राह्मणानां सांबत्सरिकादौ सिद्धान्त आह
चरणास्य सर्वप्रमाणिकसंमतत्वात् आमश्राद्धे पिंडादिकमपि आमामान्नेनैवकर्तव्यमप्यदाहजाबालिः आमश्राद्धप्रदोऽनग्निः स
र्वत्रैव मनीषिणः येनाग्नौ करणं कुर्यात्पिण्डांस्तैर्नैवनिर्वयेदिति अत्राप्यनग्निः पाकयोग्याग्निरहित इत्यर्थः काम्यं आहं सामान्येन

रक्त.
८

नकर्तव्यम् तथाहलघुहारीतः श्राद्धविघ्नेहिजातीनामामश्राद्धं प्रकीर्तितम् अमावास्यादिनियतं माससंवत्सरादृतेइति अत्रनिय
समावश्यकमित्यर्थः तेनावश्यकं अमावास्यादिश्राद्धेऽन्याद्यभावे आमाम्नविधिः नकास्ये आवश्यकं पिसासिकसंवत्सरिका
द्विकोद्विष्टेनामान्नविधिः माससंवत्सरादृतेइतिवचनात् एकोद्विष्टं तु कर्तव्यं पाकेनैव सदास्यमिति सिद्धान्तस्यैव वाक्यांतरे
णापि नियमतोविधानात् पाकासंपत्तौ च स एवाह अभावे पाकपात्राणांतद्दहः संसुषोषणमिति श्रूदेण सर्वश्राद्धमामा
नेनैव च कर्तव्यम् श्रूदेण तु सदैव हीति वाक्यात् आमश्राद्धे मांसादिभ्यं जनान्यमान्येव देयानीति श्राद्धपक्षवः भुजवलभीमे अ
पत्नीकः पवासी च यस्य भार्या रजस्वला आमश्राद्धद्विजैः कार्यं श्रूदेण तु सदैव हीति अथ दंपतिपूजनविवेचनं तत्र संपूज्य
द्विजदंपत्यं नानाभरणाभूषणैः वृषोत्सर्गं च कुर्वीत देया च कपिलाभुभेति वाक्यम् अत्र नानाभरणभूषणैरिति भूषणपदं
क्रियापरं न पुनरुक्तिः अत्र संपूज्येति क्त्वाश्रवणात् वृषोत्सर्गं दंपतिपूजनमित्याहुः तत्र विनिगमनाभावेनोभयस्यापि प्रधान
त्वात् समानकर्तृकतावोधनमात्रेण क्त्वाश्रुतेरित्युपपत्तेरिति दंपतिपूजनस्य प्रधानत्वात् वृषोत्सर्गा करणेपि दंपतिपूजनं
युक्तम् अथ वृषोत्सर्गविवेचनम् तत्र वृषस्तरुणो वत्सतर्ष्यश्च त्रिहायिन्यः चरणानि मुखं पुच्छं यस्य चेतानि गोपतेः लाक्षारस
सवर्णश्च तं नील इति निर्देशोत् एवं विधवृथाभावेन्यो वृषभो यो यस्योपादेपस्तमाहवर्णात् स्ताम्रकपिलो ब्राह्मणस्य प्रशस्यते स्ति

३१ दि.
६

ग्यस्तेन वरुणो नक्षत्रियस्य प्रशस्यते कांचनाभेन वैश्वस्य कृस्मेनाप्यं सजन्मनः अत्र वृषोत्सर्गस्य वैदिक बहमंत्रसाधन तथा वेदो
च्चारणानधिकृतस्य भूद्रस्य वृषोत्सर्गानधिकारप्राप्तौ कृस्मेनाप्यं सजन्मन इति भूद्रं प्रति वृषविशेषोपदेशेन वेदोच्चारणोऽधि
कारबोधनात् वृषोत्सर्गधिकारो बोध्यते वेदोच्चारणविना तत्करणक वृषोत्सर्गानधिकारे वृषविशेषकथनानर्थक्यापत्तेः
तस्मात् वृषविशेषोपदेशान्यथानुपपत्त्या भूद्रस्यापि वृषोत्सर्गेऽधिकारः कथ्यते तत्रापि एतयैवोत्सर्गे रन्नितिवृषोत्सर्गे
वैदिकवाक्यकरणात्वनियमविधानात्तेन विनोत्सर्गस्यानुपपत्तेरन्यथानुपपत्त्यापि भूद्रस्य वृषोत्सर्गवाक्य एव वेदया
ठोना न्यत्रेति सर्वप्रामाणिकसिद्धम् भूद्रतुल्यन्यायतयामंत्ररहितायाः स्त्रिया अपि वृषोत्सर्गेऽधिकार इति केचित् तन्न
भूद्रवत्स्त्रिया अप्यधिकारबोधने प्रमाणाभावात् नहितस्या अधिकारबोधनं विना कस्यचिद्वाक्यस्यानुपपत्तिः सामा
न्यविधेर्विशेषवचनेनैव बाधः बाधकस्य चानुपपत्तिमूलकत्वात् यावत्सबाधितेनुपपत्तिप्रशमो न भवति तावदेव बाधे
तेन चान्न सामान्यविधिप्रवृत्तौ काचिदनुपपत्तिरिति न तस्या अधिकारः एवमनुपनीतस्य त्रैवर्णिकस्य वेदभूत्यतया वृ
षोत्सर्गनाधिकारः वृषोत्सर्गकालश्च अशौचात् द्वितीयदिने कार्तिकी चैत्री रेवतीषु ताश्चिन पूर्णिमा च तत्र कार्तिक्या वृ
षोत्सर्गात्पूर्वमष्टौपदानमधिकम् अशौचात् द्वितीयदिने वृषोत्सर्गेऽप्युदयिकाभावः सपिण्डानानन्तरमाभ्युदयिकेऽधि

राम.
६

काशत् अत्राः शनायस्वाहेत्यकारान्ताशनशब्दस्यचतुर्थ्यंतस्यसुगतिशोपानेलेखनम् अशनयेस्वाहेतांकारान्ताशनिश
दस्यचतुर्थ्यंतस्यपाठःप्रमाणसिद्धः तथाहि अथचषोत्सर्गो गोपज्ञेनव्याख्यातइतिपारस्करसूत्रेपूर्वोपदिष्टस्यगोपज्ञधर्मस्य
तिदेशात् अग्निरुद्रशर्वपशुपस्युग्रशनिभयमहादेवेशानां देवतानां पायसाहुतावुपस्थितिः तत्राशनिशब्दइकारान्तएव
पदिष्टः तत्रापियजुर्वेदीयमाध्वंदिनीशाखाप्रमाणं तत्रहिऊनचत्वारिंशोऽध्याये अग्निर्द० त्दयेनाशनिर्द० त्दयाग्रेणप
शुपतिङ्कत्सत्दयंनभवर्ष्यं क्वा शर्वम्प्रतस्त्राभ्यमीशानम्प्रन्युनामहादेवमन्तःपर्शन्त्येनोम्प्रन्देववनिष्पनावशिष्टह
नुःशिङ्गीनिकोश्रपाभ्यामितिकांडिकायामन्यादिदेवतानां कथितानां गोपज्ञे उपदेशस्तस्यांकांडिकायामशनिशब्दस्ये
कारंतस्योपादानम् एतत्कांडिकाशतपथे तस्मादशनिरसीति नामानिरुतिश्चपारस्करगृह्यसूत्रपद्धतिषु अशनयेस्वाहे
तिप्रयोगश्चप्रमाणम् अशनशब्दस्यकुत्राप्युपदेशमंभावनायामपि एवमशनिशब्दस्यप्रामाणिकत्वप्रमितौ वृषोत्स
र्गोद्गतिषु अशनेरेवदेवतात्वंनाशनशब्दस्येतिस्थितम् पिष्टकाहुतिमंत्रेपिपाठद्वैतंतद्विवेचनार्थमर्थः पदानिववि
विच्यंते तत्रपूषागा अन्वेतुनइत्यादिकोमंत्रः तत्रप्रथममादिस्यत्रिशेषवाचकः पूषणशब्दः प्रथमेकवचनांतउपात्तः
ततो गोशब्दः पशुवाचको द्वितीयावहुवचनान्तउपात्तः तत्रदृषागतावनुपूर्वोलोत् प्रथमपुरुषैकवचनांतः ततः षष्ठी

१० श्रीवि बहुवचनान्तस्यास्मच्छब्दस्य नस्यादेशोरूपन्नइति पुनः पूषणशब्दस्य तादृशस्यैवोपादानम् ततो रक्षपालन इत्यस्य लोट् प्र
 थमपुरुषैकवचनान्तस्य प्रयोगः ततोऽर्बन्शब्दस्याश्ववाचकस्य अर्बणस्तसावनजइतिस्त्रेण तस्यादेशो कृतेऽर्बन् इति
 द्वितीया बहुवचनान्तः ततः पूषणशब्दस्य तादृशस्यैवोपादानम् शततोवकारादेर्वाजशब्दस्यान्वाविनो द्वितीयैकवच
 नान्तस्य रूपम् तस्य च सोनुरवारे कृते यजसूक्तकारे परतोऽनुस्वारोच्चारणार्थं ततः षण्डदान इत्यस्यानुबंधलोपे सत्त्वं
 नत्वयोः कृतयोस्तनादित्वादुप्रत्यये गुणे च लोट्प्रथमपुरुषैकवचनान्तस्य रूपं सनोत्विति ततोऽस्मच्छब्दस्य चतुर्थी बहुव
 चनान्तस्य रूपं नइति तदयमर्थः पूषा देवतानोऽस्माकं गाः यभून् अन्वेतु अनुगच्छतु प्रतिलयत्विति यावत् पूषाऽर्बतोऽ
 श्वान् रक्षतु पूषा वाजमन्त्रेनोऽस्मभ्यसनोतु ददातु एवं पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्बतः पूषा वाजर्ब सनोतु नः स्वाहे
 तिव्यवस्थितो मंत्रः तत्र षभां कनेपि विवादः स च सुगति सोपानेनैव निर्णीतः दक्षिणपार्श्वे चक्रेण तत्सजातीयपार्श्वे
 शूलेन चैतिलेखनात् दक्षिणपार्श्वस्य सजातीयन्दक्षिणपार्श्वमेवापश्चाद्भागरूपं तस्य वामपार्श्वे इति पश्चाद्वागीयवाम
 पादोपरिभाग एवापाति पुरोभाग वामपार्श्वे विवक्षायां तद्वा मपार्श्वे इत्येवं चूपात् न तत्सजातीयेति पदमुपादद्यादिति
 हिरण्यवर्ण इत्यादिष्वपि वर्णविवेचनापार्थः प्रदर्श्यते हिरण्यवर्ण इति मुद्दोपलक्षणम् हिरण्यवर्णाः मुद्दवर्णाः शुव

१०

गिरदस्यस्यश्रीवहवचनरूपमवत्सः तर्णकः प्रथमांतः सांहितिका उकारः जणयुगर्भवेष्टनश्चर्मपुटस्तस्मान्पुंसकप्रथमैकवच
 ननंप्रति धुकुदुहप्रपूरणेप्रति पूर्वस्तस्मात्किपिप्रथमैकवचनभषभावे धत्वेचत्वेवरूपम्यो पुनतिः पेपूषोभिनवंपनः त
 स्पच्छांदसत्वादेकारस्येत्वंपीपूषः यद्वापी पूषमिवामृतमिव पूषस्तस्मात्प्रथमैकवचनेसोर्षत्वपलोपोआमिष्साक्षीरः क
 षसंयोगोऽयंटावन्तः घृतंसर्पिः तदिति छन्दान्तपुंसकप्रथमैकवचनम् तदनंतरमुशब्देनियान्तः समुच्चयवाचोततइम
 शब्दस्यषष्ठ्यंतस्यरूपम् तस्मिन्परतउशब्दस्ययणदिशः तद्वस्यरेतःरेतइतिसकारंतस्यतस्यरेतः शब्दस्यवीर्यवाच
 कस्यनपुंसके प्रथमैकवचनेरूपम् वत्सार्दीनियस्यरेतस्तेजः परंपरमातत्कारणात्वादित्यर्थः तथाचमंत्रः पितावत्सानांपति
 रघ्यानापथोपितामहतांगर्गणणावत्सोजणयुप्रतिधुकपीपूषआमीष्साघृतंतद्वस्योरेतः वृषोत्सर्जनमंत्रोऽप्याख्यायते
 एनंपुवानमित्यादिनाएतच्छब्देनद्वितीयैकवचनान्तेनोपस्थितंवृषंनिर्दिशति एनमुपस्थितंवृषयतिस्वामिनंवोपुष्पाकं
 कृतउपस्थितावत्सतरीलंश्रीकृतंनिर्दिशतिघटतिददानित्यजानि तथाचायमर्थः हेवत्सतपोर्वोपुष्पाकंकृते एनंवृषदं
 दानित्यजानिददानीतिडुदाजदानेइत्यस्यलोडुनमपुरुषैकवचनेरूपंएतावतापुष्पाकमथर्थेपंवृषोमयोत्सृष्टः स्वस्त्व
 ध्वंसविषययः कृतइत्युक्तंभवतितदुद्देश्येत्वेकस्यागेतासांप्रयोजनमाह तेनवृषेणप्रियेणपत्यासहक्रीडतीः खेलंत्यः करय

सर्वगः वत्सतरीत्यागमप्याह मा
नदीते पूर्वो द्वे स्थितमिहान्वापततस्य विभक्तिपरिमाणेन प्रथमांतस्यान्तान्वयः तेनायमर्थः हेवत्सतयोपमिति नोऽस्माकं माया।
दोऽन्ये धार्थः नास्मत्सत्वविषयाः युष्मास्वपि स्वत्वं मयानकृतमिति पावत् एतावता वत्सतरीणात् सप्युत्सर्गः प्रतिपादितः उत्सृष्ट
फलमाह सास्यजनुषामुभागरापस्यो षेण समिधामदेमेति अर्थादपरापो धनस्य पोषेण पुष्यासमृद्ध्या संमदेमत्त्वा भवे
प्रव्यवहितस्यापि संशब्दस्य अवहिताश्चेति छंदस्युपसर्गसंज्ञामदेमेति व्यत्ययेन शपनोभावे शपिरूपं मदीहर्षे इत्यस्य लिङ्ग
नपुरुषवहुवचने इषा संमदेमदेम अन्नेन च सम्यदेमेत्यर्थः इष्यतौ तीदुइच्छायामित्यस्य क्विपितृतीपैकवचने रूपं मिषेति
धनसमृद्ध्या अन्नेन च संमदेमेत्यर्थः किंभूतेन रापस्यो षेणेषा च साप्यजनुषामस्यैव साप्ताः सप्तशब्दस्य नकारांतस्य स्वार्थके
णिलोपे साप्यमिति अकारस्य पकारदेशच्छंदसः जनुः शब्दो जन्मवाची सकारांतः सप्तजन्मविजन्मानिभावीत्यर्थे तमधी
ष्टोभूतोभूतोभूतोभावीचेति आर्हीपष्टकनस्याप्यध्यर्द्धपूर्वद्विगोलुक् संज्ञायामिति लुक्ततस्तृतीयैकवचनं साप्यजनुष
सप्तजन्मभाविनेत्यर्थः अतएव वृहस्पतिः हाटकमिति गौरीणां सप्तजन्मानुगं फलमिति गौरीशब्देनात्र गौरभिधीयते
प्रकरणात् सुभगलोकस्य प्रियाः संमदेमेत्यन्वयः रापस्यो षेणेति रैशब्दस्य ष्यंतस्य च्छंदसो विसर्जनीयस्य सकारः अन्ये

आ-वि-
३२

चवृषोत्सर्गस्यमन्त्राः संप्रत्यधीपमानमाय्यं दिनीपशाखीपः ततः सत्रशसंतिकः सशपः इतिनविवेविताः पितृहीनस्यवा
लस्य नामादिकर्मापितृहीनबालकनिरुपितमात्रादिपित्रादिमातामहादोनामभ्युदपिकआदाकुर्यात् तथाहि स्वपितृ
भ्यः पितादद्यात्पुत्रसंस्कारकर्मणि पिराडानोद्वाहनातेषां तस्याभावेतुतत्क्रमादितिवाक्यंप्रमाणं तस्यार्थः पुत्रसंस्का
रकर्मणिनामकरणादौपिताजनकः स्वपितृभ्यः स्वकीयपित्रादिभ्यः पिराडान्दद्यात् आहुं कुर्यात् पिराडुपदेन आदौ
पलक्षणात् आउद्वाहनात् उद्वाहनं विवाहमभिज्याय्यसुतसंस्कारकर्मणि तेन विवाहपर्यंतं सतसंस्कारकर्म इति पर्यय
स्यति तस्याभावे तस्यपितुरभावे तत्क्रमात्पितुरुपक्रमेण पिराडान्दद्यादित्यर्थः तथा च योनामादिकर्ता पितृहीनस्य भव
ति सपितृहीनपित्राद्यपक्रमेण आहुं कुर्यादित्यर्थः संपद्यते ततश्च पितृहीननिरुपितपित्रादिबोधनात् तन्निरूपितमा
त्रादिमातामहादयोपितृभ्यंते तस्येतिपदेन पितृपस्थानात् तत्संबंधशब्दत्वेन पुत्रस्योपस्थितौ तेव कर्तव्यसंस्कारेण पित्रा
दिनिरूपणं न तु माणवकपित्रा अत एकत्र तेन निरूपणान्मात्रादिपदकेमातामहादिपदके च पितृहीननपुत्रेणैव निरूप
णं तस्योपस्थितत्वात् निरुपकांतराकांक्षानिवृत्तेरुपस्थापकाभावाच्चेति तथा च तत्रमाणवकमात्पितामहीप्रपितामहीनां
नादिमुखीनां माणवकपितृपितामहप्रपितामहानां दीमुखानां माणवकमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानां

संस्कृत
३२

दीमुखानामाणवकनामकरणनिमित्तकमाभ्युदयि आइमहंकरिष्ये इति नामगोत्राद्युच्चारणपूर्वकवाक्यकर्तव्यं भवति ए
ष्वर्थः श्रीदत्तोपाध्यायसंमतः तथाहि पितृभक्ति आइ कल्पग्रंथेते लिखितम् अपुत्रस्य सपिण्डानानंतरं कुत्र आइ प्राप्ति
रित्युक्ता तदीयकन्याविवाहे आभ्युदयिक आइ तत् प्राप्नोतीति तथा च कन्यैव तत्र पित्रादिरूपणं न तु कन्यापित्रापित्राह
दिनिरूपणमिति स्फुटपत्रतु पितुरभावेनास्ति क्षतादिना तस्या कर्तृत्वे तत्प्रतिनिधित्वेन तत्पुत्रनामादिकर्ता यो भवति स
माणवकपितुर्मात्रादिपित्रादिमातामहानां आइ कुर्यात् न स्याभावे तु तत्क्रमादिति वाक्यस्य तत्रानुपस्थितेः तथा च माणव
कपितुर्मातृपितामहीप्रपितामहीनानाद्रीमुखानामाणवकपितुः पितृपितामहानाप्रपितामहानानाणदीमुखानामाणव
कपितुर्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानानादीमुखानामाणवकनामकरणनिमित्तकमाभ्युदयिक आइ महंकरिष्ये
इति नामगोत्राद्युच्चारणपूर्वकवाक्यकर्तव्यम् एवं च पितुरभावे सर्वत्र माणवकेनैव निरूपणम् माणवकपितरि जीवति
माणवकपितृनिरूपिता एव मात्रादिपित्रादिमातामहादय इति निस्तरंगम् अशौचांतद्वितीयदिने प्रथमं प्रेतत्वविमुक्ति
पुत्रादिपथा कालषोडश आइ महंकरिष्ये इति प्रथमः संकल्पः ततः प्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडश आइ तर्गताय आइ मह
करिष्ये इति द्वितीयः संकल्पः पत्रतु एकादशमासाभ्यंतरेऽधिमासपातस्तत्र प्रेतत्वविमुक्तिकाम आयादिपथा कालसप्त

दशश्राद्धान्यहंकरिष्येदिति प्रथमः संकल्पः अत्र च संवत्सराभ्यन्तरे यद्यधिमासपातो भवति तदा मासिकार्थे दिनमेकं वर्द्धयेदिति
 विष्णुवाक्यं प्रमाणं सप्तदशश्राद्धकरणे तथा हि मासिकश्राद्धाधिकरणत्वेनाधिकदिनमेकं तद्वाक्यं बोधः पतितेनाधिकं
 सप्तदशश्राद्धं बोधयतितेनैकादशाहानंतरं यत्र द्वादशभिर्दिनेर्द्वादशमासिकानिकत्वात् त्रयोदशे द्विसपिण्डने कुर्यादिति विधिः
 तत्रैवाधिमासं भवे एकदिनश्राद्धद्वयात् त्रयोदशभिर्दिनेस्त्रयोदशमासिकानिकत्वात् चतुर्दशे द्विसपिण्डने कुर्यादिति पर्यव।
 सितार्थो भवति एवं च एकादशमासाभ्यन्तरे यद्यधिमासपाते सप्तदशश्राद्धानिकर्तव्या नित्यायाति तथा च मुख्यपक्षे वर्षसपिण्ड
 ने मासक्रमेणैव त्रयोदशसुमासेषु त्रयोदशमासिकानिमरणातिथिसंज्ञातीयतिथौ कर्तव्यानीति एकाहो नववारमासिके ऊन
 मासिकम् एकाहो नववर्षे ऊनवार्षिकं श्राद्धं कर्तव्यम् द्वादशदिने सपिण्डने प्रथममासिकद्वितीयमासिकदृतीयमासिक
 चतुर्थमासिकपञ्चमासिकसप्तमासिकाऽष्टमासिकनवमासिकदशमासिकै कादशमासिकद्वादशमासिको न
 वार्षिकत्रयोदशमासिकानि अनुक्रमेणैकस्मिन्दिने कर्तव्यानि त्रिपक्षे सपिण्डने मासे प्रथममासिकं कृत्वा त्रिपक्षपूरणा।
 तूर्धदिने द्वितीयमासिकादि त्रयोदशमासिकपर्यंतानि द्वादशमासिकानिकर्तव्यानि त्रिपक्षपूरकमरणातिथौ संज्ञातीयतिथौ
 वा सपिण्डनदिने एवं सर्वाणिकर्तव्यानि षष्ठमासे सपिण्डनपक्षे पंचसुमासेषु पंचमासिकानिमरणातिथिसंज्ञातीयतिथौ क

त्वाषाणमासिकपूरणापूर्वदिनेऊनषाणमासिकशुद्धीनिवृत्तमासिकानिकर्तव्यानि षष्ठमासपूरकमरणातिथिसजातीयतिथौसपिराड
 नदिनेएववाऊनषाणमासिकादीनिकर्तव्यानि नवममासेसपिराडनेऽष्टसुमामेषषष्ठमासिकानिकर्तव्यानि एकाहोनषाणमासि
 केऊनषाणमासिकंकर्तव्यं नवममासपूरणापूर्वदिनेनवममासिकादीनिशुद्ध्याद्युपद्रवषणमासिकानिकर्तव्यानि नवममास
 पूरणमरणातिथिसजातीयतिथौसपिराडनदिनेएववाकर्तव्यानि एकादशाहानंतरदिने कैकमासिकश्राद्धकरणोत्रयो
 दशसुदिनेषुत्रयोदशमासिकानिकर्तव्यानि षष्ठोदिनेमासिकद्वयंऊनषाणमासिकं षष्ठमासिकंचकर्तव्यम् त्रयोदशदि
 नेमासिकद्वयमूनवार्षिकं त्रयोदशमासिकंचकर्तव्यम् चतुर्दशदिनेसपिराडनम् भूदेणतुत्रयोदशदिनेएवसपिराडनं
 कर्तव्यमिति विशेषः अथचत्रिपक्षादौसपिंडनपक्षेपयममासादौयदित्वाशौचमापतति तदाशौचापगमेमासिकं
 कृत्वाऽग्निममासादौप्रकृतक्रमेणमासिकंकर्तव्यम् क्षतंपद्यापततितदीक्षतान्तेमासिकंकृत्वाऽग्नेप्रकृतक्रमेणमासि
 कंकर्तव्यम् यदिराष्ट्राद्युपद्रवरूपविघ्नेनदिनविस्मरणादिनावाक्षयाहजानेनश्राद्धंतकृतम् तदाएकादश्यापतित
 मासिकानिकृत्वाऽग्नेप्रकृतक्रमेणमासिकंकर्तव्यंमासिकस्यैकोद्विष्टरूपत्वात् एकोद्विष्टस्यचकर्तव्यतायांश्राद्धवि
 षोसमुत्पेक्षेपाहेविदितेतथाएकादश्यांप्रकुर्वीतकृष्णपक्षेविशेषतइतिवाक्यंप्रमाणक्षताशौचयोरपीतदनंतरका

श्री- वि
२५

लकर्तव्यं बाधितमेकोद्दिष्टस्येति अग्रिममासिकेयतितं मासिकं क्रियते इति जघन्यः पक्षः प्रमाणाभावात् केचित्तु प्रथममासिमा
सिकश्राद्धकरणे अपर्याप्ताद्यंतु प्रतीतिवाक्येन मासद्वयं ते मासिकद्वयं कर्तव्यं एवं प्रत्यनुमासिकद्वयं कर्तव्यं मिषमेव क्रमः
तत्र च वाक्यं वलेन तृतीयऋतौ पूर्वदिने ऊनषारमासिकस्य तु पूर्वोपंचममासिके कर्तव्ये एवं च षष्ठऋतौ पूर्वदिने ऊनवार्षि
कं षष्ठऋतौ एकादशमासिकद्वादशमासिके कर्तव्ये यत्र तु द्वादश एव दिने सपिराडन कर्तव्यतायां प्रथममासिकादौ कृते ऽशौचा
दिनासपिराडनबाधस्तत्राकृतमासिकादेरकिञ्चित्करत्वम् तद्दिनसपिराडनकृतयो पाधिकतया सपिराडनासंभवे कृतमासि
कानामयथाकालकृतत्वेनाकृतकल्पत्वात् एकाहादिकर्तव्यसपिराडनक्रियाकल्पेतु प्रथमगृहीतकल्पस्य निर्वाहे कल्पान्तरं
ताश्रीयते इति मतमनादेयं प्रेतत्वकिमुक्तिहेतुत्वेन सपिराडनक्रियाया अवश्यकर्तव्यत्वेन बाधकन्यापांतरानवकाशादिति
अथावश्यकश्राद्धकालाः तत्र विष्णुः अमावास्यास्ति सौः षष्ठास्ति सौः च षष्ठा माघी प्रौष्ठपदूर्द्धकृष्णत्रयोदशी त्रीहियवपा
की वेति एतांस्तु श्राद्धकालान्वेनित्यानाह प्रजापतिः श्राद्धमेतेषु कुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते अमावास्या इत्यनेन केवलाया ॥
अमानास्याया विधानादमावास्यामात्रं निरग्निभावस्य कश्राद्धकाल इति प्रतिपादितम् तेना ॥ प्रमतामिंदुक्षयोनिमित्तं
तरम् तत्र तेषामिंदुक्षयापेक्षया तद्यवस्थापकानिवहूनिवाक्यानि तत्रोपयुक्तानि अमावास्यायां तु यस्मिन् दिने ऽपरान्हे ऽमा

राम
१४

वास्यलाभस्तस्मिन्नेवदिनेश्राद्धं उभयदिनेत्वपरान्हेऽमावस्यालाभे प्रथमदिनेश्राद्धं प्रथमप्रातःत्यागस्यान्याप्यत्वात् उभयदि
नेत्वपरान्हेऽमावास्याया अलाभे उत्तरदिने मध्याह्नेऽपिश्राद्धं कर्तव्यमुख्यकालालाभात् अविशेषान्मलमासा मावास्याया
मप्यावश्यकं श्राद्धं कर्तव्यम् तिस्रोऽष्टका इति पौषमाघफाल्गुनकृष्णाष्टम्यः तासु चापूपमांसशाकानिश्राद्धद्रव्याणितत्रा
पूपम्यात्ररूपतया तस्यैव तृप्तिक्षमतया मुख्यत्वं मांसशाकयोस्तु उपकरणात्वेनान्वयोपथासंख्यमष्टकाद्वये मुख्यद्रव्यमे
दनादिकमेव अत्र पारस्करेण त्वम् ऊर्ध्वमाग्रहायिरायस्तिस्रोऽष्टका ऐंद्री वैश्वदेवी प्राजापत्यापित्र्याप्यपूपमांसशाकैर्य
थासंख्यम् अत्र तिसृषुपथासंख्यपित्र्यापीत्यनेन चतुर्थी अष्टका विधीयते तत्रापि शाकसुपकराणां वर्षासुमध्ये शाकैश्च
चतुर्थ्यामेव सर्वदा वर्षासुमध्येऽपरपक्षस्य भाद्रकृष्णपक्षत्वात् दृष्ट्या वर्षा मध्यत्वं शाकैरिति तस्यां ब्रह्मपुराणे नशाको
पकरणाविधानात् एवं च स्वातंत्र्येणाप्याश्विनकृष्णाष्टम्यामष्टकत्वेन श्राद्धविधानात् स्मिन्पक्षे दिनांतरे श्राद्धासंभावेय
ष्टम्याः स्वातंत्र्येण निमित्तत्वमिति प्रतिपादितम् अतएव च तस्यैवपूपमांसशाकासंपत्तौ द्रव्यांतरेणापिश्राद्धकरणायुक्तं
श्राद्धस्य नित्यत्वादिति प्रतिभाति अन्वष्टकास्तु साग्रीनामावश्यकश्राद्धकालः अन्वष्टकाश्राद्धविधाने साग्रीकर्तृकत्वलिं
श्रीनादिति माघीमघायुक्तामाघे पूर्णिमा तत्रैव माघीशब्दस्य व्युत्पत्तिरिति सिद्धत्वात् अत्रान्वष्टकास्तिस्रः साग्रीनामावश्यकश्राद्ध

कालः अपरः साग्निनिर्मिसाधारणा आवश्यक आद्वकालः प्रौष्टपपूर्वकृष्णत्रयोदशी अपरपक्षीया एतावताः ३३ श्विनकृष्णपक्षे
 स्येव नित्यकालत्वेन तत्र दिनांतरेः शौचादिना आद्व बाधेपित्रयोदश्यामावश्यकं आद्वकरणमित्युक्तं भवति व्रीहियवयाकौ
 चेति शरदिवसंते च व्रीहियवाभ्यामावश्यकं आद्वं तत्र च न व व्रीहियवयोरसंपत्तौ पुराणाभ्यां तत्र आद्वं कर्तव्यं तदभावे द्रव्या
 तरेणापि आद्वं कर्तमिति तथा च न व प्राशनकर्म प्रस्तावे गोभिलगृह्यभाष्ये गृहमेधी व्रीहियवाभ्यां शरद्वसंतयोर्पजेत् इत्या
 नाकैर्वनीवर्षासु आपत्कालेऽन्येन पुरोरोर्वेति वचनात् अत्र वनीवानप्रस्थ इत्यर्थः यद्यप्यत्र पागे विधानं तथापि आद्वे पित्र
 कांक्षायास्तुल्यतया तद्संपत्तौ पुराणव्रीहियवविधिरन्यद्रव्यविधिश्चापि तिष्ठत एव वसिष्ठः आवणयाग्रहा यिरयो रष्टका
 सुचपि हृभ्यो दद्यात् आवणयाग्रहा यिरयो आवणपूर्णमाभार्गशीर्षपूर्णमे अवणमृगशिरो युक्ते एतयोर्निरग्रीनामप्या
 वश्यकं आद्वकरणं विशेषा आवणात् एतच्च आद्वकल्पे आद्वपंज्यांच सुव्यक्तम् अष्टकाः कथिता एव मनुः अश्वपुं कृष्णप
 क्षे तु आद्वं देये दिने दिने त्रिभागहीनं पक्षं वा त्रिभागं त्वर्दमेव वा दिने दिने प्रतिदिनमित्यर्थः एवं चापरपक्षीयदिनत्वेन वि
 धानात् तस्मिन्पक्षे दिनपुरस्कारेण आद्वस्य प्रतिदिन कर्तव्यत्वां बोधितम् तथा चापरपक्षे सर्वेषु दिनेषु पराह् काले आद्वं क
 र्तव्यं तत्र न तिथिविशेषजिज्ञासेति तिथिविशेषकथितं फलं तत्रापि संवत्येव आद्वस्य वस्तुतस्तत्तिथ्यवच्छिन्नकालकत्वात्

दिनपुरस्कारेणैव आह्वकरोक्तन्यागते सवितरिपान्यहानितुषोडशक्रतुभिस्तामितुल्यानितेषु दत्तमथाक्षयमिति वाक्येऽन्हां
 षोडशत्वं संगच्छतेतिथिवृद्ध्यापरपक्षस्य षोडशदिनाकत्वसंभवात् एवं च त्रयोदश्याममावास्यायां चाग्निमदिनेऽपराह्णका
 लान्तामेपि निषिद्धं प्रातर्मुहूर्तद्वयातिरिक्त्वा लेकृततदुभयतिथ्यवच्छिन्ने काल आह्वेनापि कर्षा आह्वं कर्त्तव्यं दिनत्वेन
 आह्वकरापुरस्कारात्सर्वस्मिन्दिने तस्य क्षनिमित्तक आह्वमायातिदिने दिने इत्यस्य तिथौ तिथौ इति व्याख्याने प्रथमं दि
 नशब्दस्य मुख्यार्थत्यागः एकस्मिन्दिने आह्वयोग्यतिथिद्वयप्राप्तौ पार्वणद्वयप्रसंगः एकस्मिन्दिने पस्यां तिथौ आह्वक
 तं तस्यां तिथौ दिनेतरे आह्वकालव्याप्तौ आह्वानाचरणां तन्निथ्यवच्छेदेन आह्वस्यकृतत्वात् एतदुभयं च न सर्वप्रामाणि
 क व्यवहारसिद्धमिति दिने दिने इति मुख्यशब्दार्थपरिग्रह एव युक्तः त्रिभागहीनं पक्षमिति तृतीयभागहीनपक्षस्य दि
 धानात् तत्र पंचमी प्रभृति आह्वे विधानम् त्रिभागमिति तृतीयभागमारभ्य दशमी प्रभृतीत्यर्थः अर्द्धमेवेति पक्षाद्ध विधा
 नमष्टमी प्रभृतीत्यर्थः अत्र च पक्षे कल्पचतुष्टये च तुर्दशीत्यागः पार्वण आह्वे कृष्णपक्षे दशम्यादौ वर्जयित्वा च तुर्दशी ॥
 आह्वप्रशस्तास्तिथयोपथैतानतथैतदिति मनुना च तुर्दशी पार्वण आह्वस्यनिषेधात् त्रयोदशी आह्वेपि पद्यपि निंदाश्रूय
 तैतयानि निंदायाः काम्य आह्वविषयत्वात् अश्वपुक्कृष्णपक्षीपदिनत्वात् प्राप्त्स्यावश्यकत्वं तस्यानित्यत्वादिति त्रयोदशी आ

आ-वि
१६

द्वंकर्तव्यमिति बहुप्रमाणिकव्यवस्थाने छेन्नयोदशी आहं पुत्रवान्यः सुतायुवेइत्यादि निषेधवाक्यममौलिकमिति रत्नाकरः
चतुर्दश्यांशस्वादिहतस्यैकोद्विष्टविधिना आहम् अत्र प्रायोऽनशनशास्त्राच्चि विंशोद्विष्टनिनां तथा चतुर्दश्या आहं कर्तव्यं त
र्थमिति निश्चय इत्यादि ब्रह्मपुराणादि वाक्येषु स्येतरनिमित्तेन मृतानां चतुर्दश्यां आहं कर्तव्यमिति तात्पर्यमाचारानुरोधेन ते
नस्त्रिया अपि प्रसवेन मृतायाश्चतुर्दश्यामेकोद्विष्टं वायुपुराणे युवान्कृते तु स्पृतास्तेषां तु दापयेत् शस्त्रेण च हतापेवैते
वां दद्याच्चतुर्दशीम् गृहइत्युपलक्षणम् तेन पुवदशायां यत्र कुत्रापि मृतानां पित्रादीनां आहं चतुर्दश्यां कर्तव्यं शस्त्रहता
नां च आहं कर्तव्यमित्यर्थः पुवमरगो तु पुवदशा मृतत्वे मेव प्रयोजकं न तु रोगेतरनिमित्तमृतत्वं हेतुविशेषानभिधाता तदुवेत एणारे
गेतरनिमित्तत्वं प्रयोजकम् अतएव युवेतरस्यानुपसर्गहेतुकमरगो चतुर्दश्यां न आहं रोगनिमित्तमृतत्वात् एतच्च आह
मेकोद्विष्टविधिनाऽऽचारात् चतुर्दश्यां तु पञ्चाहसपिंडीकरणोक्तं तदेकोद्विष्टविधिना कर्तव्यं शस्त्रघातनामिति गौडवा
क्यदर्शनाच्च शस्त्रघात एषामस्तीति शस्त्रघातिनः शस्त्रादिहतास्तेषां मित्यर्थः स्त्रीणामप्येतदेकोद्विष्टं पुंस्त्वस्याविवक्षितत्वा
दिति अत्र च शस्यादिनिमित्तमृतानां पुवमृतानां च चतुर्दशी आहं समयो बोधित इति शस्त्रघातादिना मृतस्यैतद्दिन आह
भागित्वबोधने तात्पर्यात् एकोद्विष्ट आहं संकल्पवाक्ये तन्निमित्तकमरगो ह्येखेन प्रयोजकः वस्तुतः सनामेव निमित्तानामे

११

तच्चतुर्दशीआहनिमित्तत्वान् तथाचाऽयाऽऽश्विनकृष्णचतुर्दश्यामसुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मण ए कोद्विष्टआहमहंकरिष्ये
इत्येवंसकल्पः कर्तव्यः युवानस्त्वत्रषोडशवर्षवयस्कमारभ्य त्रिंशद्वर्षपर्यन्ताविवक्षिताइतिरत्नाकरप्रभृतिनिबंधः अत्रप
क्षेप्रतिपदातिथिषुफलानिचनानाविधानानास्मृतिषुकथितानितेषुपुरुषमात्रकामनाविषयकफलानिनिष्कृष्यलि
ख्यंतेतद्यथा प्रतिपदिधनलाभलब्धाविनाशौफलम् ॥ द्वितीयायां द्विपदाधिपत्य तृतीयायां सर्वकामप्राप्तिः चतुर्थ्यां य
शः प्राप्तिः पंचम्यां महा लक्ष्मीः षष्ठ्यां द्विजकर्तृकपूजनम् सप्तम्यां गणाधिपत्यम् अष्टम्यां संपूर्णहिः नवम्यां स्त्रीविष
यकैश्वर्यम् दशम्यां बहुगोजातीयलाभः एकादश्यां बहुब्रह्मवर्चस्विपुत्राः द्वादश्यां सुवर्णरजतम् त्रयोदश्यां जातिश्रेष्ठ
म् चतुर्दश्यां भृतिः अमावास्यायां प्रतिपदादितिथ्युक्तं सर्वफलानि अत्रचनित्यत्वपुरस्कारेणापि सर्वे दिनक्रियमाणश्राद्धे
षु ततिथिप्राप्तौ तत्फलप्राप्तिरपि भवतीति प्रतिभातिसंध्यावंदनेस्येव संध्यावदादिदेशकरणोक्तमितफलयोगात् ॥
गंगातीरादिकृतावश्यकश्राद्धेवच्चेति अश्विनकृष्णपक्षेकेवलापास्त्रयोदश्याः पार्वणश्राद्धं प्रतिनिमित्तत्वमुक्तं विष्णुना
प्रौष्टपद्युद्धकृष्णत्रयोदशीत्यनेन केवलायामपायानिमित्तत्वमुक्तं देवीपुराणे तत्रापिमहतीपूजाकर्तव्यापितृदेवते ऋ
क्षेपिंडप्रदानंतज्येष्ठपुत्रीविवर्जयेदित्यनेनपितृदेवतऋक्षेमघायामित्यर्थः मघात्रयोदश्यां मिलितयोरपिनिमित्तत्वमु

श्री. वि.
१७

क्तं वृद्धिः तत्र शंखः प्रोचः पद्यामतीतेषां मघायुक्तां त्रयोदशीम् प्राप्य आहं हिकर्तव्यं मधुना पायसेन च श्रीमहाभारते अपि
नः सकुलजाया योनदद्यान्त्रयोदशीम् मघाया सूर्य्यायुक्तं पायसे दक्षिणापने मनुः पत्किंचिन्मधुना मिश्रं प्रदद्यात् त्रयोदशीं
नदप्यक्षयमेव स्याद्द्वयासु च मघासु च वशिष्टः पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ३ पासते सुतं शकुंता इव विप्यलम् मधुसांसे श्शशाके
अपयसा पायसेन च एष नो दास्यति आह वर्षासु च मघासु च ब्रह्मपुराणे आश्वपुज्यां तृष्मायां त्रयोदश्यां मघासु च प्रावृड्ती यमः
मेतान् पितृणां पियमालपात् विसर्जयति मानुष्ये कृत्वा भूयं स्वकं पुरं सुतार्ती कीर्तयं तश्च दुष्कृतं तु स्वयं कृतम् पायसे पुत्रपौत्रे
भ्यः कांक्षं तो मधुसंपुतम् तस्मात्तास्तत्र विधिना तर्पयेत् पायसेन च मध्वाज्यतिलामश्रमणात् थाशीतेन चोभसाग्रासमाज्ञं परह
हाद्यक्तं यः प्राप्नुवान्तरः भिक्षामात्रेणायः प्राणानि संधारयति वा स्वयम् यो वा संवर्द्धयेद्देहं प्रत्यहं स्वात्मविक्रपात् आहृत्तेन
पिकर्तव्यं तैस्तैर्द्वैः सुसंचितैः त्रयोदश्याप्रयत्ने नवषायसु मघासु च नस्मात्परतरः कालः आहृत्तेन्यत्र विद्यते यत्र साक्षाद्दि
पितरो गृह्णन्त्यमृतमक्षयं आश्वपुज्यामिति त्रयोदश्यामित्यस्य विशेषेण ततश्चिन्नकृष्मत्रयोदश्यामित्यर्थः प्रावृड्ती वषा
ती वित्यर्थः सुक्तादिमासरीत्याः परपक्षस्य भाद्रांतर्गतत्वाद्द्वर्षतुल्यम् अत्र ततद्द्वयविधानं आहृत्स्यावश्यककर्तव्यत्वविधा
नम् फलप्रकर्षविधानं च मघात्रयोदश्यार्मिलितयोः मिलितयो मघात्रयोदश्याः सूर्यस्य हस्तनक्षत्रावस्थितौ तृतीयं निमि

सू.
१७

तंतस्यगजच्छायेतिनामतथाचब्रह्मपुराणोयोगोमघान्नयोदश्योःकुंजरच्छायसंज्ञकःभवेत्तथापांसस्येचशशिन्यर्केकरेस्थि
तेतत्रचआहंमावश्यकमतत्रयाज्ञवल्क्यमच्यतीपातो गजच्छायाग्रहं चंद्रसूर्ययोः आहं प्रतिरुचिश्चैव आहं कालाः
प्रकीर्तिताव्यतीपातो ज्योतिषसिद्धः सूर्यचंद्रमसोः क्रांति साम्यसमयः पुराणकालविशेषः अत्रचगतच्छायायाश्चन्द्रस
र्यग्रहणस्यचावश्यक आहं कालत्वं अत्रकेवलायां न्नपोदाश्यामितितयोर्मघान्नयोदश्योर्गजच्छायायांचसपुत्रापुत्रयो
र्यधिकारः पिंडवत्स्येव आहं पुत्रिण आवश्यक आहं निषेधात् नेच्छन्नयोदशी आहं पुत्रवान्यः सुतायुषेइत्यादिनिषेध
काममौलिकमितिरत्नाकरलेखनात् पुत्रवतोपि न्नयोदशी आहं अधिकारः केवलायां मघायां पुत्रवता आहं पिण्डरहितकर्त
व्यमितिविशेषः जगच्छायायोगोपावत्कालमवतिष्ठते तावत्कालपर्यन्तं ब्राह्मणेन भोजनं न कर्तव्यम् तथा ब्रह्मपुराणे स्
तके मृतके चापि ग्रस्तयोश्चंद्रसूर्ययोः कृप पां कुंजरस्यायभुक्ता नृनरकं व्रजेत् भुक्ता प्रमादाद्विप्रस्तसम्पक् चंद्रायणं
चरेत् प्राकच्छाये कुंजरस्य चेति याज्ञवल्क्यवाक्ये आहं प्रतिमितांतरमेवोक्तम् पारस्करः आहं कुर्यात् शाके
नापि नापरपक्षं प्रतिक्रामेत् एतत्संक्षेप आहं स्यात्क्षयफलत्वमपि तस्मिन्त्यक्षे कल्पचतुष्टये प्रथमपक्षाद्युपक्रमेण आ
हारभेदेतेतत्रविद्येतेऽग्निमकल्पेनानुसरणीय इति मतमनादेयम् नित्यत्वे कल्यांतरे वा धकन्यायानवतारादिति एतस्मि

अक्षे आह्वयकारणाभावे कार्तिका मावास्यायामितोप्यावश्यकं आह्वयं येयं दीपान्विता राजन्रव्यातापंचदशी भुवि तस्यां देयं न च
 दूतं पितृणां तु महालपइति वाक्यात् महालये पितृणामुत्सवाश्रयेऽपरयक्षे इत्यर्थः शातातपः सर्वस्वेनापिकर्तव्यं आह्वयं
 वैराहदर्शने अकुर्वाणस्तु तच्छ्राद्धं पंके गौरिवसीदति राहुदर्शनं हि आह्वयमाचकारकमिति नवोदके नवान्ने
 च गृहप्रच्छादने तथापि तरः सृष्टं पंत्यन्नमष्टकासुमघासु च तस्माद्द्यात्सदायुक्तो विद्वत्सु ब्राह्मणेषु च नवोदक इति व
 र्धोपक्रमे जलसंभवे इत्यर्थः सदाचारदादार्दानक्षत्रावस्थितसूर्यावच्छिन्नसमय इत्यर्थः नवान्न इति शरदिवसंते च इति प्रा
 चः शृङ्खलप्रच्छादन इति गृहोपरितृणेनाच्छादनमेतत्सर्वं आह्वयनिमित्तं गृहप्रवेशस्त्वाभ्युदयिक आह्वयनिमित्तं प्रवेशे
 नववेषमन इति वाक्येन विहितं तीर्थ आह्वयेति निमित्तकं पूर्वकथितं अन्नचनवान्नभक्षणनिमित्तं च पार्वण आह्वयस्य ज्यो
 तिषे प्रतिपादितं तत्र च पितृदेवैभ्योऽदात्तानवान्नभक्षणानि षड्मिति नवान्नभक्षणपूर्वकाले आवश्यकं आह्वयं यद्यपि
 नवान्नानाविधान्यन्नानि भवन्ति तथापि गृहो नवान्नप्राशननिमित्तकं नवान्नकर्मकथने गृह्यभाष्ये च गृहमेधी व्रीहिय
 वाभ्यां शरदुसंतयोर्यजेत् श्यामाकैर्वनीवर्षास इति लिखितेन वाक्येन षष्टिकायवश्यामाकरूपान्तसंभवकाल एव यि
 मितः तत्रे श्यामाकोत्यतिर्वानप्रस्थानां आह्वयकालः गृहस्थानां पवत्रीहि प्राशनं परं आह्वयकालः यद्यपि नवान्नप्राशनकर्मणि इ

हेर्विधानं तथाप्याकांक्षातुल्यतया आद्वैपिदुभयमेवनिमित्तमिति तत्र षष्ठिकत्रीहिभक्षणनिमित्तकं शरदि यवान्भक्षण
 मितकं वसंते हेमंते हेमंतिकनवान्भक्षणनिमित्तमज्योतिषानुसारत् तथाहि ज्योतिषभोजराजः षष्ठिके पूर्वभागे तु नवा
 नंशस्यते बुधे उत्तरे क्रियमाणं तु धनुष्ये वक्तं भवेत् धनुषियत्कृतं आद्वैपितृणां नोपतिष्ठते पूर्वभागोऽत्र षष्ठिकत्रयोद
 शंशक रूपक आचारत् धनुषियत्कृतं आद्वै हेमनोषु निशासु च पितरस्तन्तगृह्णति नवान्नामिषकांक्षिराः शुक्ले पक्षे
 तवं धान्यं पक्वं ज्ञात्वा सुशोभनु सुतिथौ सुमहर्ते च नवान् फलभक्षणं त्रिजन्मसुत्रयोदश्यां नंदायां पितृभेषिषा आद्वै सु
 क्रदिने नैव कार्यं सातति मिच्छता चैत्रे पौषे कृष्णपक्षे नवान् वर्जयेत् सदा भवेज्जन्मांतरे रोगी पितृणां नोपतिष्ठते अत्र
 चैत्रपौषयोर्निषेधात् षष्ठिके नवान्भक्षणासंभवे माघादौ आद्वै पूर्वकं नवान्भक्षणं युज्यत एवेति चैत्रे नवान्भक्ष
 णनिषेधादर्थादयवेऽपि नवान्भक्षणनिमित्तं यवपाकात् एयक् आद्वै मापाति वायुपुराणो शुक्लपक्षस्य पूर्वाह्णे आद्वै
 कुर्याद्विचक्षणः कृष्णपक्षात् प्राह्णे तुरोहिणं तु नलंघयेत् अत्र रौहिणं नलंघयेदिति कृष्णपक्षशुक्लपक्षयोः आद्वै रौहि
 णं पूर्वापरसीमांतेन शुक्लपक्ष आद्वै च वसानसीमारौहिणं तदनंतरं न कर्तव्यमित्यर्थः कृष्णपक्षे आद्वै रंभसीमारौहिणं
 तद्वै नारंभणीयमित्यर्थः ब्रह्मपुः पूर्वाह्णे सातकं आद्वै मपरह्णे तु पैतकं एकोद्विष्टन्तु मध्याह्ने प्रातर्द्विनिमित्तकं मा

त्वक्याद्दमन्वष्टकायाद्दपूर्वाह्णं अत्रापराह्णं पैतृकं कृत्वा पक्षापराह्णे मुक्तपक्षे पूर्वाह्णे विधानात् वृद्धिनिमित्तकमाभ्युदयिकमित्य
 थः मत्स्यपुराणे प्रातः कालो गुहूर्तास्त्रीन्संगवस्तावदेव तु मध्याह्ने स्त्रियुहूर्तः स्यात् दपराह्णस्ततः परम् सायान्हस्त्रियुहूर्तः स्यात्
 च्छांर्द्धतत्रनकारयेत् राक्षसीनामसावेलागर्हि ता सर्वकर्मसु अन्होसुहूर्ता विख्याता दशपंचच सर्वदा तत्राष्टमे सुहूर्ता यः
 सकालः कुतपः स्मृतः मध्याह्ने सर्वदा यस्मान्मंदो भवति भास्करं तस्मादनंत फलदस्तत्रारम्भो विशिष्यते सुहूर्ता दूर्द्धवत
 याद्यन्मुहूर्तचतुष्टयं सुहूर्तपंचकं चैव स्वधा वाचनमिष्यते अत्र सर्ववाक्यैकवाक्यतयाऽयमर्थः पंचधा विभक्तस्य पंचद
 शमुहूर्तात्मकस्य दिवसस्य प्रातः कालादयः पंचभागास्तेषांभ्युदयिकादि आह चतुष्टयं चतुर्षु भागेषु प्रशस्ततमम् सति संभ
 वे तत्रैव कर्तव्यम् यदा तु प्रशस्तमध्याह्नादिकाललाभ एकोद्दिष्टादौ न भवति तदाऽनिषिद्धसंगवादिकालेषु एकोद्दिष्टादिकं क
 र्तव्यमिति अतएव पार्वणोऽपि अपरपक्षादावपराह्णालाभे संगवादिस्य पिकर्तव्यतानिषिद्धे काले सर्वेषामनाचरणम् तदर्थं
 विवेचयति उर्द्धमुहूर्तादिति कुतपादूर्द्धमुहूर्तचतुष्टयमुहूर्तपंचकं कुतपात्पूर्वमार्थात् एकं सुहूर्तं कुतपा एव एतन्मुहूर्त
 दर्शतयं स्वधावाचनमिष्यते स्वधावाच्यतेऽत्रेति स्वधावाचन आहं योगमित्यर्थः प्रातः सुहूर्तद्वयं सायान्हे सुहूर्तत्रयमि
 ति सुहूर्तपंचकं सर्वश्राद्धेषु निषिद्धमनुः एतौ आहं न कुर्वीत राक्षसी कीर्तिता हि सा संध्यो रूभयोश्चैव सूर्ये चैवाचिरोदिते

अचिरोदिते इति दिवोपक्रममुहूर्तद्वयमित्यर्थः विष्णुः संध्यारात्रौ न कर्तव्यं श्राद्धं खलु विचक्षणैः तयो रपि च कर्तव्यं यदि स्यात्
द्रुहदर्शनम् स्नानन्दानं तथा श्राद्धं मनंतं राहुदर्शने आसुरीरात्रिरन्यत्र तस्मात्तां परिवर्जयेत् एतैर्नान्यत्रापि तात्कालिकश्रा
द्धनिमित्तेषु त्रजन्मादौ सति सर्वदैवश्राद्धं कर्तव्यमित्युक्तं भवति एव चानग्रेः रावश्यक श्राद्धनिमित्तानि अमावास्यासर्वाः
चतस्रोऽष्टकाः माघी आवण्याप्रहायणपूणिमास्ति सः आश्विनकृष्णपक्षस्तत्क्षीयत्रयोदशी गजच्छया चंद्रसूर्यय
त्सं व्रीहियवपाकौ तीर्थप्राप्तिः आद्रानक्षत्रावस्थितिः सूर्यस्य नवान्नभक्षणं आभ्युदयिकश्राद्धनिमित्तानि च एषु श्राद्ध
मावश्यकं अकरणोऽनिष्टोपदेशादिति श्राद्धे प्रशस्तोपदेशो गंगातीरदिः निषिद्धस्तदेशः महानद्युतरं मगधदक्षिणद्वा
दशयोजनावच्छिन्नस्त्रिशंकुदेशः कलिंगदेशः स्लेच्छदेशः शर्करादिसंकीर्णदेशः श्राद्धे प्रशस्तब्राह्मणाः त्रिदण्डपतिः
आत्मवितवेदवितवेदांगवितवानप्रस्थुत्रह्वचारी असगोत्रः साधुग्रहस्थः याज्ञिकपुराणावेता श्राद्धकर्मवित् विष्णुशि
वसूर्यान्यतसभक्तः असमानप्रवरः पितृभक्तः श्वशुरः दौहित्रः गुरुः आचार्यः जामाता ऋत्विक् मातृसस्त्रेयः पितृश्व
स्त्रेयः माताभहः मातुलः भागनेयः अष्टवर्षपरीणीतासुतः पंक्तिपावनः गायत्रीमात्रसारो पिसदाचारः अथ श्राद्धे नि
षिद्धा ब्राह्मणाः नामैवयेदित्यनुवृत्तौ कात्यायनः द्विर्नग्रशुक्लविक्रिधि स्यावदंतविद्धप्रज ननव्याधितव्यं गिष्वितिकुष्टि

आ. वि.
२०

कुनखिवर्जमिति द्विर्नगोदुश्चर्माशुकोनातिगौरः विक्रिधिर्विचर्चिकापुक्तः सुक्तविक्रिधिः भुक्तांड इति स्मृतिरत्र विवेकः
श्यावदंतो जन्मनैव रुक्षदंतः विद्धप्रजननश्चिन्नमेद्रचर्मा एवं मित्रं शत्रुः मूर्खः ग्रामयाजकः देवलकः चिकित्सकः ऋय
विक्रयोपजीवी ग्रामप्रेष्यः राजप्रेष्यः गुरुविरोधी नक्षत्रग्रहसूचकः सत्ताग्निः वार्द्धपिकः पक्ष्मीय सुपालकः परिवेताः
परिवितिः निराकृतिनर्तनशील अवकीर्णी वृषलीपतिः वंध्यातु वृषलीज्ञेया वृषलीतुमृतप्रजा अपरावृषलीज्ञेया पाकुमा
रोपारजस्वीलाः पौनर्भवः काणः गृहावस्थितव्यभिचारिस्त्रीपतिः शूद्रशिष्यः अभिशक्तः कुंडः गोलकः पतितसंसर्ग
अत्रतीक्ष्णः योनिदोषवान् दिधिषूपतिः पुत्रपठितः शूद्रपतिः स्त्रीजितः घंगुलातीतकर्णः शिल्पजीवी स्त्रीयाजकः
पतितः श्वकीडीदुर्गचारः ऐंद्रजालिकः पारिदारिकः मातृत्यागी पितृत्यागी दारत्यागी चटकपोषकः अरुतविवाहः नास्ति
कः रूपणः असत्यवादी ऋणहर्ता सर्वथाकेशभूयशिरस्कः स्त्रीतुल्यवाक्चेष्टः स्वाश्रमविच्युतः पर्याहितः पर्याधात
ता सोदर्येतिष्ठति ज्येष्ठे र्येग्न्याधेनं करोति हितयोः पर्याहितो ज्येष्ठः पर्याधाताकनिष्ठकः अग्न्युत्सादक अरण्यदाही
आवसथदाही क्षेत्रस्यदाही अंगारदाही सदाव्यसनशीलारक्तकेशः नपुंसकभेदाः षण्डकोवातजः षण्डः स्त्रीवोप्य
यनपुंसककीलकश्चेति षण्डधापत्नीवभेदो विभावितः शूद्रयाजकवांताशीराजकारितपायचिन्हंकितः वेश्यापतिः युद्ध

राम
२०

चार्यः स्रोतोभेदकः दृक्षारोपणशीलः कन्यादूषकः हिंस्रः वृषलवृत्तिः सदापाचकः श्लोपदी कूटसाक्षी गणयाजकः सूत्रधारदि
धर्मकृत्येभग्रोत्साहः हीनातिरिक्तांगः साहसिकः कपर्तुलाव्यवहारी आत्मभरिः पुस्तोपघाती कृत्याभिचारशीलः दत्ताप
लादीसमयभेदकः पक्षिघाती मीनघाती सर्पघाती कच्छपघाती नानाजंतुवधासक्तश्रवधबंधोपजीवी शूद्रप्रेष्यः सां
सविक्रयी गरदः कुण्डाशीर्येनक्रीडी समुद्रपापी चारुणावृत्त्युपजीवी मद्यपः रसविक्रयी केकरः धनुष्कर्त्री शरकर्ता मि
त्रधुकु घृतवृत्तिः भृतकाध्यापकः भृतकाध्या पितः पित्राविवदमानः दूतः नित्यं पाचकः कारुडष्टः स्वकुलंष्टतः कृ
त्वार्यो वै परकुलं ब्रजेत् तेन दुश्चरितेनासौ काण्डष्टष्टति स्मृतः उन्मत्तः गण्डमाली वेदनिन्दकः उष्टुदमकः गोदकः दत्तिद
मकः श्वकालेष्यजातश्मश्रुः गलरोगी छिन्नांगः धर्मविक्रयी अश्वविक्रयी गजविक्रयी लवणविक्रयी लाक्षाविक्रयी
सौमविक्रयी चामरविक्रयी पूर्वदिनेरुतस्त्रीसंगमः पुत्रिकापतिः रजरत्नलास्त्रीकः एककूपोद केग्रामे संवत्सरवासो
च्यंबः वधिरः पांडुरोगी दण्डाधिकृतः अशुचिः राजहिष्टः पुरोहितः अनूटापुत्रः अनूटापुत्रपुत्रः अनुदापतिः अनुपा
सितसंध्या अश्लेषापरो गिण उन्मादस्त्वग्दोषो राजयश्माश्वासौमधुमेहो भगंदरोमहोदरमश्मरीत्यश्लेषापारोगाः अथ
आद्धेप्रशस्तकुशाः दक्षिणदिगवस्थितदक्षिणावनतगोकर्णदीर्घः समूलाग्राहरिताः आद्धदिवसे स्वयंप्रातरुत्यादिताः

श्री-
२१

पिण्डभूस्तरणी उपमूलसकृच्चुनाः आइकर्तवद्धमुष्टिहस्तमिताः योग्यदेशस्यः कुशाभावे मुंजप्रयामाकदूर्वाकाशवस्वजाः
तोस्मारेमाणश्च अथनिषिद्धकशाः चिताजाताः वर्त्मजाताः यत्तविनिपुक्तस्तरणाविनिपुक्तासनविनियुक्तपिंडविनिपुक्त
पितृतर्पणाविनियुक्ताः मेध्यलिप्तनीलोक्षेत्रजातकैर्पासक्षेत्रजाताः आइतिलाश्यामाः प्रशस्ताः श्वेतानिषिद्धाः आइनि
षिद्धजलेदुर्गेधिजलंपर्युषितजलं अशुच्यच्छिष्टस्यष्टोदृतजलम् अंत्यजजलाशयजलं अनुत्सृष्टपरस्वानितजला
शयजलम् अभोज्यानिपानजल पतितादिकारितखा तजलम् तर्पणदर्भमंत्रतिलहेमरजतान्यतमरहितंजलनि
षिद्धम् अथआइः र्धपात्राणि सौवर्णराजतताम्रमयखड्गपात्रमणिमयपात्राणि त्रैवर्णिकनिर्मितानिपलाशादिपत्नी
यवृक्षपात्राणि पत्रपुटकानि च एतान्येव परिवेषणे भोजनार्थं च पात्राणि प्रशस्तानि अथ भोजने परिवेषणे च निषिद्धा
निपात्राणि सीसकमयाः योमययाषाणमयभयपात्रक्षुद्रपात्राणि देवे राजतानि भोजनमृगमपपात्रम् अथ आइ गंधा
दिपंचकम् तत्र गंधाः श्वेतचंदनअगुरुकृष्णागुरु गुडलकुकुमकर्पूरपद्मकाष्ठउशीरकुटजजटामांसीगेदिशाणसुगंधि
द्रव्यमेतत् नतु तुलस्यनुकारी उग्रगंधी रसः सेंदुवारः निषिद्धगंधाः कस्तूरीसिल्लुकादीनि अथ पुष्पाणि विहितानि पद्म
नीलोत्पलरक्तोत्पलकुमुदचंपकतिलकतगरपूथिकामाध वीकुन्दकुञ्जकानवमालिकासेवती कल्हारतुलसीपत्राणि

राम
२१

निःशुद्धं स्यात्तु पुष्पाणि अथनिषिद्धपुष्पाणि अर्कभाण्डीपीताम्लानकमिकेशादिदुष्टानि उग्रगंधीनिरक्तवर्णं जेडपुष्परक्त
करनारभंतसुगंधिकुशुमेतरकंटकिवृक्षपुष्पचैत्यवृक्षोद्भवपुष्पाणि अथश्राद्धे धूपद्रव्याणिसद्यतगुगुलुसमधुगुगुलुव
न्दनाः गुरुउशीरपद्मकाष्ठकर्पूरश्रीखण्डाः तदभावे देवदारुसरलाद्यपि अथनिषिद्धधूयाः केवलद्यतकेवलगुगुलुत
णगुगुलुउग्रगंधी अग्रगंधि अमुचिसंबद्धानि प्राणिजंघकस्तुरिकादिदोषेष्टतंतैलंचविहितं तदभावे सार्धपादिस्नेह
प्राणिजस्नेहोदीपेनिषिद्धः श्राद्धे वस्त्रम् नवमनंगलग्नम् शुभ्रंसदशंदेपम् संपत्तौ सत्यां वा सोयुगम् त्रिपटं वा धीत
कौशेपकंवलादिदानमधिकफलं उपवीतमधिकफलार्थं नत्वावश्यकम् तांवृत्तादीनि श्रेष्ठतमवस्तूनि गंधदानाद्यवस
रे दातव्यानि तांवृत्तोपकरणानि पर्णपूगखदिरचूर्णाखदिरसारकर्पूरश्रीदंडकस्तुरीगलाकंकोलिवंगसहकारिद्रव्याणि अ
त्रकर्पूरादीनि पृथगपि देयानि अथश्राद्धदेशे सन्निधापनीयानि गडकशृंगपात्रश्वेतरक्तनेपालकवल्लहरमाजिनगौर
सर्षपगौरकृष्णारण्यत्रिविधतिलत्रिदणपतिरजताः क्षतस्रक्षन्नुगणतानि श्राद्धं पुनंति अथश्राद्धदेशेऽपसारणीया
निकाककुक्कुरकुक्कटविडूयहविडालरुष लीपतिखंजषराद्यः रजस्वलावृत्तितकणीपतितः कुशीव्रणीनास्तिकः भयान
कः अमुचिः नगः धूर्तः नालकषायवस्त्रः ॥ छिन्नकर्णः लोहः शीसः मल्लिनांबरः दीर्घरोगी अभिशस्तः रुन्तांगः अधिः

कांगः काणः दातृ प्रैष्यः मंघपः भोगिनीपतिः भग्नकुलः असतीचंडालः पाषण्डः पर्युधितानं एतेः पसापांः एतेषां काकादीनां
 मन्यतदृष्युपहत आद्दहविषां त्यागः हविरंतरासंभवैतैषेव हविः शुभ्युक्ताभिरद्भिः पौषणमृतिलगौरसर्षपविद्वि
 कृत्वा तैरेव हविर्भिः आद्दं कर्तव्यम् मातृपितृवंशासवद्वास्त्रीपाकादिकर्मानुकूलव्यापारे निषिद्धा अथ आद्दे विहि
 तानि हविर्द्व्याणितत्र दुग्धवृद्धिघृतानि गव्यानि गव्यपायसम् तिलतरादुलमुद्गसाधितकषरान्नम् अपूप्यादिशर्क
 राक्षीरसंयुक्ताः पृथुकामध्वाक्तलाजाः तिलव्रीहियवाश्चेति शालिस्वमुत्पन्नधान्यप्रसातिका प्रसातिकानि वारविशे
 षइति हलायुधः प्रसातिकामध्यदेशे शशीलाइति प्रसिद्धं धान्यं चतुर्वणासैव श्वेतापीतारक्ताकृष्णाचेति आद्दपद्म
 वः मगधदेशे प्रसिद्धे पंचशिका अत्र आभुधान्यं मुक्तं आद्दे प्रयुज्यते ग्राम्याभिरोषधीभिर्मासंप्रीयंतइति सामान्यतो
 विधानात् विशेषानिषेधात् किंचच्छंदोगपरिशिष्टकीटायां शारदं धान्यं षष्टिकादीत्यादिपदेनास्यैव संग्रहैः कृष्यमा
 षामुद्गगोधूमश्यामाकनीवारकलायकंगुवशवीजानि अथ मासानि गंडकमासं विषाणसमयानुस्थितश्रृंगच्छाग
 मासं सर्वलोहितच्छागमासं गोधार्मासं हरिराविचित्रहरिराकृष्णहरिराशंव रमृगमेषशककूर्माः रायवागह
 मासानि तितिरिलावकवर्तकीशद्वकीऋकर एषां पक्षिणां मासानि ऋकरः करतइति प्रसिद्धः बाधीणसमासं त्रिपि

राम
 २२

वत्विन्द्रिपक्षीणंश्वेतं वृद्ध मजापतिम् वाध्रीणसंतुतं प्राहु र्याज्ञिकाः पितृकर्मणि कृष्णग्रीवोरक्तशिराः श्वेतपक्षोविहंगमः
सवैवाध्रीणसः प्रोक्तइत्येषानैगमीश्रुतिः श्वागपक्षिणौवाध्रीणसौ तयोर्मांसं मंत्रसंस्कृतमांसं यदाच्छागादिकं पशुमालभ्य
मांसमुपादीयते तदा प्रथमं मंत्रेण पशुप्रोक्षणं कर्तव्यम् मंत्रश्च ओंपितृभ्यस्त्वाजुष्टं प्रोक्षामि एकोद्विष्टेतुपित्रे त्वाजुष्टं प्रोक्षा
धीत्यादिरूपः अनालभयक्षे सिंहादिहृतमांसादिषु न मंत्रसंस्कारापेक्षेति सिंहे व्याघ्रहरिणमांसम् लब्धं कीतच्छागादिमां
सम् प्रस्तराद्यभिघातच्छागादिमांसं अथमत्स्याः महाशङ्करोहितराजीवपाशेन श्वेतशल्का अन्यपि अथशाकाः का
लशाकं च वास्त्रकं मूलकं कर्मनाडिका बेत्रां कुरं कलापंचपटोलं सार्धपंतया सूर्यावर्तं सुनिष्यन्तं शाकान्याहुर्मनीषिणः
कृष्णनाडिका कृष्णनाडीव इति श्राद्धपद्वयं ज्यौ सूर्यावर्तं ह्ररह्ररइति प्रसिद्धम् सुसिद्धम् सुनिष्यन्तमम्लो निकषाय
पत्रसदृशपत्रं चोय त्रीति प्रसिद्धम् जलप्रभवशाकं पटनाडी शाकं च वाक्यांतरात् अथ फलानि आम्रपनसकदलीना
लिकेर आम्रलकी प्राचीनामलकी पद्मवीजखजूरतिन्दुककंटकारिका दाक्षाकर्मकनारंगकलवलीदादिमीदादिमीनि
त्वाः श्रातकलकुचवद्री द्वयपूगफलपटोलबीज पूरकक्षीरिकात्रपुष्पपक्षकभंगाटकमधूकगंभीरिफलपिप्यलीमरि
चक्रोषिदारजलंवूनि पाणिफलानि पकानि भक्ष्याणितान्यपत्नपकानि देयानि मधूकपुष्पकोषकं लीरभेदाः तद्विकाराश्च गुडश

श्री. वि.

२३

कंरादयः अन्यामपिनिषिद्धेतरस्वादुमधुरफलानिकर्कटीप्रभृतीनिश्चाद्देयानिफलान्यपत्नपक्वानिदेयानि अथकंदाः शूरणः
दीर्घमूलकंकसेरुविशंदिप्रकारंसर्वेशाल्कभेदाः आद्रकंविदारीविदारिकंदइति प्रसिद्धः तालमूलीशतावरी कंदेषु
पयायद्भवहरणीयभवति तथाकृत्वादातव्यंतदिति अथव्यंजनसंस्कारकरद्रव्याणिहिगुजोरकधान्यकहरिद्राशुं
ठीमरिचाऽऽर्द्रकदाडिमीबीजघृततैलंलवणानि सामुद्रिकसांभारिसैन्धवानितैलतिलभवंसार्षपंचअत्रवमासादी
निव्यंजनान्युपकरणानिचामान्नाद्देअमान्येवदातव्यानि सिद्धान्नश्चाद्दिसिद्धान्येवदातव्यानीति आद्रपद्मवःसक्तु
लाजाचिपिटकदुग्धविकारदधिदुग्धघृतगुडलडुकादिपक्वानानिचान्निःसाधितान्यप्यामश्चाद्देया नीति आद्रप
द्मवश्चाद्देप्रदीपोअत्रवकालशाकंमहाशल्काः खड्गलोहामिषंमधु अनेत्यापैकस्यंतेपुन्यन्नानिचसर्वशःकाल
शाकंप्रसिद्धम् महाशल्कारोहितप्रभृतयोमत्स्याः खड्गंगंडकःलोहः सर्वलोहितस्रागः तयोर्मांसंमधुसौद्रंमुख्यन्ना
निनीवाणः एतैः आद्रमनंत पितृदृष्टिजनकम् शर्कराक्षीरसंपुक्ताः पृथुकानित्यमक्षयाः एतैः आद्रमक्षयपितृदृष्टिज
नकम् लाजांश्चमधुसंयुक्तान्सक्तुं शर्करयासहश्चाद्देद्यात् अत्रविहितव्याणांश्चाद्दानेतत्फलैच्छायांसमुच्चयो
नतुविकल्पः मक्ष्यंभोज्यंचविविधंमूलानिचफलानिच लघानिवैवमांसानियानानिसुरभीणिच उपनेपंसर्वमेतदिति

सप्त
२३

मनुवचनात् ततोन्नवहसंस्कारनैकव्यंजनपानवत् दौष्यपेगसमृद्धं च यथावदुप पादयेदिति देव वाक्याच्च समुच्च यावधा
 नात् मैकव्यंजनपानवदित्यपि अनेकव्यंजनविधानं नस्त्वेकव्यंजननिषेधः वाक्यभेदप्रसंगात् तस्मादनेकव्यंजनस्य
 प्राशस्य एकव्यंजनस्यानिषेधात् अनेकव्यंजनस्यालाभेऽनिषिद्धित्वादेकमपि व्यंजनमुपादेयमिति विहितद्रव्ये
 षु एकद्रव्यदानेनापि श्राद्धस्वरूपनिर्वाहः अथ श्राद्धेऽविहिताऽनिषिद्धद्रव्याणि पद्मविल्वहिगुपिप्यलीमृगाटक
 दधिसक्तुश्चेतसिविकेमुं कमधूकमरिचानि अत्र हिं गुपिप्यलीमरिचानि द्रव्यांतरसंस्कारार्थं देयानिकेवलानिन दे
 यानि परिशिष्टानि विहितालाभे देयानि अथ श्राद्धे निषिद्धद्रव्याणि केवलजलं वारह्यसाधितमुद्गाद्यन्तरूपं हि सि
 न्धं उपभुक्ताग्रभागरूपायावन्नेहितं मुखं पर्युषितं परिदग्धं शर्करं कीटघाषाणकेशोपहतं वाग्दुष्टं भावदुष्टं दुष्टेषु
 हतं श्वासेपहतं वासोवधृतं एतानि विहितद्रव्याण्यपि निषिद्धानि विषहतमांसं हतमांसं व्याधितमांसं सि
 न्धुव्याघ्रतरतिर्यग्घतं मांसं मंत्राप्रोक्षितालब्धं पशुमांसं महिषीक्षीरहरिणीक्षीरमेषीक्षीरउष्ट्री क्षीरच्छागीक्षीरचम
 रीक्षीरएकशकीक्षीराणि प्रशास्तमपि श्राद्धार्थमेप्रयत्नस्तेति पावितदग्धं उद्धृतसारं च दुग्धविकारश्च दध्यादयो निषिद्धाः
 इति धिजलं स्वल्पजलात्स्वल्पं पयुषितजलं अपुविस्सृष्टं नलं अत्यल्पजलाशयजलं अप्रतिष्ठितजलाशयजलया

नान्यथापि हि द्रव्ये

२५

पित्तजलं दर्भमंत्रितलक्ष्मिर्जितान्यतमरहितजलं अभोज्यान्निस्वातजलं पतितादिकारितजलाशयजलं भूद्रातलजलं
आततजलं ऊषरलवणं कृतलवणं सौवर्चलवणं अलवणार्थजनं पाकानंतरप्रक्षिप्तलवणव्यंजनं हस्तमथितद्रव्यं भूद्रस्युष्ट्रव्यं अशुद्रुष्ट्रव्यं छिक्कादुष्ट्रव्यं रसहीनद्रव्यं गधहीनद्रव्यं पालंकीशाकं
डिकाशाकं सौहिंजनशाकं तंडुलीयशाकं तंडुलीयकउरिस्तया इति आद्रपद्वचः खवचिरीशाकं पिप्यलीशाकं रापीशाकं
शेटीशाकं कुसुमशाकं तुलशीशाकं शणशाकं भरिचशाकं योयोशाकं नाडिकाशाकं माडिका फलुपी इति आद्रपद्वचः
स्वा फलुपीमगधादिदेशे वनयोद्गरतुल्यतालीरुढादौ लगति कूषाडम् अलावुसिं विसांधिसो वृताकं मंगिरिणं पिंड
मूलकं वशकरीरम् कोद्रवं वनकोद्रवं चणकं वोडा अकुठा पुलाकाधान्यं अतसी गौरमायः भसूरः लसुनः लोहितवृस
निर्यासं पलांडु कठछति कपित्थ कलजं पाकेवलशुटी केवलमरिचं केवलहिं गुवभनेटी फरहदः पत्तरकं वकं वास
कः स्थूलकेमुकं स्थूलजं बुफलं कुंभीवंडा लाग्निमुतकाग्यमेध्याग्निचिताग्यः आद्धेनिषिद्धाः अग्न्यतराभावेऽपवित्राने
तान्नीन् क्रमेण सप्तमुस्थानेषु परंपर्याप्रज्वाल्पसप्तमस्थानप्रज्वालितो ग्निरुपादेया अत्रच आद्धे चतुर्विधानिवस्तुनि
वन्ति विहितानि विहितनिषिद्धानि अविहिताः निषिद्धानि निषिद्धानि विहितजाभेतेषामेवोपादानं तदलाभे विहि

राम.
२४

तन्निषिद्धानामुपादानं तदलाभेऽविहिताऽनिषिद्धानामुपादानं निषिद्धस्य सर्वथा त्यागः इति श्राद्धविवेके प्रथमः परिच्छेदः १
 अथाधिकारिनि० तत्र मूलवाक्यानि सुद्धिविवेके लिखितानि सप्रपंचम इह विस्तरभया दधिकारिमात्रं सिद्धवस्त्रिस्व
 ते मृतस्य त्रिविधा क्रिया भवति प्रथमा मध्यमोत्तमा चेति तत्र दाहमारभ्याशौचांतदिनपर्यन्तं क्रियापूर्वा १ एकादशाहादि
 सपिण्डानां तामध्यमा क्रिया २ सपिंडानंतरं सांवत्सरिकपार्वणाभ्युदधिकनित्यश्राद्धादिरूपोत्तरा क्रिया ३ तत्र त्रिविधाभ
 लपि क्रियासु त्रयोदशविधानामपि पुत्राणामधिकारः ते च त्रयोदशपुत्राः श्रौरस १ पुत्रिकापुत्र २ क्षेत्रज ३ कानीन ४ सहो
 द ५ गृहोत्पन्न ६ पौनर्भवा ७ पित्रिद्ध ८ दत्तक ९ क्रीत १० कृत्रिम ११ स्वयमुपगत १२ पारशवाः १३ तेषु मुख्यश्रौरसः तदभा
 वे पुत्रिकापुत्रः ततः पूर्वपूर्वाभावे उत्तरोत्तराधिकारी तेषु यदि पूर्वक्रियायां मध्यमक्रियायां च विभक्तानामविभक्तानां च मध्ये
 योग्यस्य ज्येष्ठस्यैवाधिकारः तदुक्तं स्मृतिसारे अकृतैपिकृते वापिकनिष्ठादिभिरोरसैः यत्र कुत्रापि ज्येष्ठस्याधिकारः प्रेतक
 र्मणीति तस्य क्षतादिना प्रतिबंधे कनिष्ठस्यापि नियतकालकर्तव्या दशाहादिकप्रेतपिण्डानां तक्रियास्वधिकारः सपिण्ड
 ज्ञानंतरं सर्वेषां पुत्राणां विशेषेण पृथगाधिकार उत्तरक्रियासु एधां त्रयोदशविधानां पुत्राणां लक्षणां सुद्धिविवेके प्रपंचि
 त २ दाभावे प्रौत्रः पौत्राभावे पौत्रः तदभार्या तदभावे भ्राता कनीयान तदभावे ज्येष्ठः तदभावे पिता तदभावे भ्रातृपुत्रः तदभावे

पूर्वक्रियायां मध्यमक्रियायां च सपिराडा अधिकारिणः तदभावे दुहिताधिकारिणी तदभावे सकुल्याः तदभावे मातृसपिराडाः
 तदभावे मातृसकुल्याः कुलद्वयाभावे मातरः तदभावे यथा कथं चित् परिगृहीताः स्त्रियः तदभावे राजादेशे न धनग्राहको
 धिकारीः पितृगृहीतोपौत्रप्रयौत्रौ सपुत्रयोरपि पितामहप्रपितामहयोः पार्वराश्राद्धे धिकारिणो मृतस्य कन्याया विवाहे
 कन्याप्रदाताप्यधिकारी असमाप्तबद्धस्य मृतस्य पूर्वक्रियामात्रं तत्र भ्रातृपित्रादयो धिकारिणः असमाप्तद्विवर्षस्य
 पूर्वक्रियापि नास्ति किंतु भूमिनिखननमात्रं स्त्रिया अपि द्विवर्षाभ्यंतरे भूमिनिखननमात्रं तत ऊर्द्धं विवाहात्पूर्वं पू
 र्वक्रियामात्रं तत्र पिताधिकारी तदभावे भ्रात्रादि ऊदायास्तु त्रिविधा क्रिया तत्र पुत्रो धिकारी तदभावे पतिः तदभावे
 सपत्नीपुत्रः तदभावे पौत्रः तदभावे प्रपौत्रः तदभावे सपिराडाः तदभावे सकुल्याः तदभावे पितृसपिराडाः सप्तपुरु
 षावधयः सपिराडाः दशपुरुषावधयः सकुल्याः श्रुत्स्यापरिणीतस्य द्विवर्षादूर्द्धं पूर्वक्रियामात्रं तत्र भ्रात्रादिरधि
 कारी परिणीतस्य त्रिविधापि क्रिया तत्र पुत्रादिरधिकारी पूर्ववत्केचित्तु असमाप्तबद्धस्य त्रैवर्षिकस्य स्त्रीभूदयो
 आपरिणीतयोस्त्रिविधापि क्रियाः नुग्रहादिना नत्वावश्यकीत्याहुरिति आह कल्पस्मृतिसारो गुरुकुलस्थितशि
 ष्यस्य भ्रातृपित्राभावे गुरुधिकारी गुरोरपि पुत्रपत्नीभ्रातृपितृहीनस्य शिष्यः यजमानस्यान्याभावे ऋत्विगिति।

न्यासिनः संन्यासिपुत्राधिकारिणाः संन्यासिपुत्रैः पितुः सांवत्सरिकैकोद्दिष्टपार्वणाभ्युदायेकतीर्थश्राद्धादीनि कर्तव्यानि
सामान्यविहितानामेषामेकोद्दिष्टदानां संन्यासिपुत्रपाते कर्तव्यतां निषेधकप्रमाणाभावात् यत्र एकोद्दिष्टं न कुर्वीत
यतीनां चैव सर्वदा अहम्येकादशेपात्रेपार्वणं तु विधीयत इति वाक्यं ततुनसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धनिषेधकं एतद्व्य
पारिजातनिवन्धादिपुसपिण्डीकरणपर्यन्तैकोद्दिष्टप्रकरणे लेखनेन प्रेतोद्देश्यकषोडशश्राद्धनिषेधकत्वव्यवस्थि
तेः त्रिदंडग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते इत्युपसंहाराच्च एकोद्दिष्टं यत्तेनास्ति त्रिदंडग्रहणादिहसपिण्डीकरणाभावा
त्पार्वणं श्राद्धमिष्यते इति शातातपवाक्ये त्रिदंडग्रहणहेतुकसपिण्डीकरणाभावस्यैकोद्दिष्टनिषेधहेतुत्वेनाभिधा
नाच्च किंचैकोद्दिष्टं जलं पिंडमशौचं प्रेतसक्रियान्कुर्याद्वापि कादन्यद्वाग्नीभूतायमिष्ये इति दत्तात्रेयवाक्ये वापि
कैकोद्दिष्टनिषेधानवगमात्कतिपयानां सांवत्सरिकैकोद्दिष्टावरणाच्च कतिपयानामनावरणस्य प्रकरणाच्च तत्रैको
द्दिष्टनिषेधानवगममात्रेणान्यथोपपन्नेन सामान्यैकोद्दिष्टनिषेधावगम्यत इति तच्चैकोद्दिष्टं सामान्योक्तैकोद्दिष्टविधिने
वकर्तव्यम् विध्यंतरानुपदेशात् सर्वं संन्यासिपुत्रैः कर्तव्यं तत्रापि विशेषाश्रवणादिति अतएव पार्वणाभ्युदायेक
तीर्थश्राद्धादिकं यतिपुत्रैः कर्तव्यमेवेति श्राद्धपक्षवैल्लिखितं यतः सापिण्डीकरणांताक्रिया सर्वैरेव निषिद्धेति श्रीद

५० व
२६

लोपाध्याय लेखनं स्मृतिसारं लेखनं च एकोद्दिष्टकर्तृव्यतानिषेधकवाक्यस्य प्रेतोद्देश्यके कोऽद्दिष्टकर्तृव्यतानिषेधपरत्वं
सर्वत्र स्मृतिसारादावप्यवगम्यते संदर्भादिति यत्र ब्राह्मणादिह ते ताते पाते ते संगवर्जिते व्युक्तमात्रमृते देयं येभ्य एव
ददात्यसाविति वाक्यं ददपिनत्रिदण्डसंन्यासिपार्वण आह निषेधकं एतद्वाक्यस्यैकदाण्डसंन्यासिपार्वण आह नि
षेधकत्वात् उशनो वाक्ये तु निदण्डनां पार्वणविधानादिति गौडोप आह विवेकः शातातप वाक्ये नापि पार्वण
विधानात् वस्तुतो ब्राह्मणादिह तत्वादीनि पितामहप्रक्रम आह विधायकानितेन पतिते संगवर्जिते च जीवत्येव
पितरि पार्वणविधायकं संगवर्जितः संन्यासी अथानधिकारिणः महापातकिनः पाषण्डवृत्तयः स्तेनाः ब्राह्म्याः ॥
आलस्याद्भ्रष्टयास्वकर्मत्यागिनः निन्दितकर्मकर्तारः गर्भभर्तृदुहः स्त्रियः मद्यपास्त्रैवर्णिकस्त्रियः ब्रह्मचारिणः
मानापित्रो गार्धगुरूपाध्यायानामन्याभावेव हनदहनादौ ब्रह्मचारिणो दोषो न भवति अथोदकदानाद्यनर्हाः
अपथाविधि संकरजाताः वेदाविहितप्रव्रज्याकर्तारः शास्त्रविहितदेहत्यागकारिणः पाषण्डश्रिताः स्त्रियोगर्भ
भर्तृदुहः मद्यपास्त्रैवर्णिकस्त्रियः वृथा संकरजातादीनामुदकदानादिनादिनकर्तृ व्यंप्रेतश्राद्धादावपिशर्मदियदं
प्रयोजयतिकेचित् केचिन्नयोजयंति ते तु सपिण्डीकरणं यावत् प्रेतप्रेतइति स्मृतः सपिण्डीकरणादूर्द्ध्वं शमवर्मादि

राम-
२६
॥

भा. वि. मत्त संख्य यज्ञफल समफलम् धनं जयवाद्यपगमपर्यन्तं मृतस्य शनिर्धारणाम् द्विज संस्कारोपयुक्तानां प्रतृणाकाष्टहवि
 तादृक् कर्जकानयनं निषिद्धम् द्विजशवं शूद्रो न स्पृशेत् ततः स्नातः पुत्रादिर्दक्षिणाशिरसं शवं कृत्वा गयादीनि च
 द्विर्नयेत्तत्र पुण्याः शिलोच्चयाः कुरुक्षेत्रं च गंगा च यमुना च सरिद्वरं कौशिकीं चंद्रभागां च सर्वपापप्रणाशिनीं भद्रा
 जयां च यूगंडकीं तमसां तथा वैणवं च वराहं च तीर्थपिराडारकं तथा पृथिव्यां यानि तीर्थानि चतुरः सागरं स्तथा एता
 नि मनसा ध्यायेत् जले सर्वतीर्थान्यावाह्यतेन जलेन शवं संस्त्राप्यशुचिदेशे यथा मिलितदासवर्गापरिचितदारुचय
 रचितचितायामास्तीर्णाकुशाया मुत्तरशिरसोऽधो मुखस्य सवस्त्रस्य पुरुषस्य स्त्रियाश्चोत्तानदेहाया उत्तरशिरसः
 स्त्रापनं कुर्यात् ततो गयादीनि च तीर्थानि ये च पुण्याः शिलोच्चयादित्यादिपूर्वाक्त्तपठित्वा एतानि तीर्थानि देवाश्चाग्नि
 मुखां सर्वकृतस्त्रापनमेतंगतायुषंदहंत्विति मनसा ध्यात्वाऽपसव्येन दक्षिणामुखो हुताशनं गृहीत्वा कृत्वा सुदुष्क
 रं कर्म जानता वाप्यजानता मृत्युकालवने जनस्थाने पिराडं दद्यात् विहितकाले प्यकृतचूडाकरणास्य विहितकाले प्य
 कृतोपनयनस्य भूमावपि पिराडं दद्यात् ततः प्रत्यवने जनदानं आअधामुकगोत्रपितरमुकप्रेतशिरः पूरकप्रथम
 पिराडेऽत्र प्रत्यवने निश्चते मया दीपते तवोपतिष्ठतामिति पिराडोपरि पूर्ववद्दद्यात् ततः प्रेतमुद्दिश्य तूष्मीमेव गंधउ

ष्यधूपदीपोर्णांतुमयभुद्बहुवस्त्रतांबूलानिपिण्डेमपादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपिण्डोपरिपूर्ववद्दद्यात्ततःप्रेतमु
द्दिश्यत्स्त्रीमेवगंधपुष्यधूपदीपोर्णांतुमयभुद्बहुवस्त्रतांबूलानिपिण्डेदद्यात्ततोपावद्वाष्पनिःसरतितावत्पि
ण्डाभिमुखस्तिष्ठेत्ततोपसव्यादिनैवउंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतएषसतिलतोयांजलिस्तेमयादीयतेतवोप
तिष्ठतामित्येकंतिलतोयांजलिंपिण्डोपरिदद्यात्एवंपिण्डसमीयेएवउंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतइदंतिलतो
पपूर्णापात्रंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्येकंतिलतोपात्रंदद्यात्पश्चाज्जलेसर्वंक्षिपेत्ततउपलिप्तायांभूमौमाल्यं
पानीयंदीपंचनिधायउंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतइदंमाल्यंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतांउंअद्यामुकगोत्रपि
तरमुकप्रेतइदंपानीयंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतांउंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतएषदीपस्तेमयादीयतेतवोप
तिष्ठतामितिदद्यात्सायंकालेगृहद्वारिप्रेतमुद्दिश्यदशरात्रंत्रिरात्रंवादीपंदद्यात्एतौगोमयोपलिप्तायांभूमौ
त्रिक्राशिकासमारोपितमृन्मयपात्रद्वयेजलंस्त्रीरंचनिधायतत्सपीयेमाल्यंदीपंचरत्वाउंअद्यास्यांरात्रौअमुक
गोत्रपितरमुकप्रेताऽत्रस्त्राहिइदंपिवद्दंपरिधेहिअनेनपश्येतिनिवेदयेत्आकाशाधिकरणाकरणाकदशरात्रा
वत्स्त्रिभ्रप्रेतोद्देश्यकष्टजलदानंसर्वपापशांत्यध्वंशमविनाशरूढम्रात्रौमृतकेसूर्पादयेदिवामृतकेनक्षत्रो

पुत्रैर्मुदकोत्तीर्णान् कृतवस्त्रान्तरपरिधानानावांतान्पुत्रादीन् सुविशाद्वलेदेशे उपविष्टान् नायमत्यंतसंवासः क
पचित्केनचित्सह अपिस्वेनशरीरेणकिमुत्तान्यैः पृथानैरित्यादिमहाभारतादिवाक्यानि श्रावयित्वाऽपनीत
दीकान्च धुजनाः कुर्युः ततः पुत्रादिर्धर्मगुडमादायमृन्मयेननूतननूतनभांडेनजलमानीयग्रामाद्विहिर्देवताय
त्नेगृहद्वारिवासुचितीरेवापिराडदानादेशान्यादिशिअग्निंप्रज्वाल्यतंडुलप्रसृतिद्वयंप्रक्षाल्यसुभृतंस्वयंपवे
त्ततोदक्षिणाल्लवनेमूभागोगोमयोपलिप्तेगौरमृत्तिकयापिराडार्थंदक्षिणाल्लवणंस्थानंनिर्मायावांतः कृता
पस्योदक्षिणामुखः पातितवामजानुः पिराडस्थानोपरिदक्षिणाग्रं कुशत्रयमास्तीर्यपुटकादौजलतिलगंधपु
ष्याणिप्रक्षिप्य तत्यात्रं वामहस्ते कृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतशिरः पूरकप्रथ
मं पिराडस्थानेऽत्रावनेनिश्चते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशत्रयोपरि अवनेजनं दद्यात् ततस्तिलघृतमधु
युक्तं दुग्धसिक्तं तत्रमेव पिराडमादाय मोटकतिलजलानि वादाय ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतएषशिरः पू
रकः प्रथमः पिराडस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि अवशंप्राप्तं नरं पंचत्वमागतं धर्माधर्मसमायुक्तं
लोभमोहसमावृतं दहेयं सर्वगात्राणि दिव्यांश्चो कान्त्सगच्छतुशीघ्र इति मंत्रमुदीर्य प्रदक्षिणां विधाय ज्वलनदुल्मुक

आदि
१५

स्यशिरोदेशेदानंमंत्रश्रायमहृष्टार्यत्वात्स्त्रीदाहेष्यविकृतएवपठनीयःपुंस्त्वस्याविवक्षणात्सन्नियकर्त्तृकेवश्यक
र्त्तृकेचानायत्राह्मणदाहेवैश्यकर्त्तृकनष्टसर्वस्वानायराजदाहेपितृमेध्ययज्ञफलसमफलम्ततस्त्रुणकाश
दिदृष्टंपरिक्षिप्यदग्ध्वाकिंचिच्छेषयेत्ततःप्रादेशमात्रसप्तकाष्ठिकाभिःसहप्रदक्षिणासप्तकंविधायकु
म्भेणोल्मुकोपरिप्रहारसप्तकं कृत्वाकव्यादायनमस्तुभ्यमित्युक्त्वाएकैकांकाष्ठिकामग्नौक्षियेत्अनतीतद्विवर्ष
प्रेतगंधमाल्यादिभिरलंकृत्यअहरहर्नयमानोगामश्वंपुरुषंपशून्वैवस्वतोनतृप्यतिसुरापद्वदुर्मतिरितियम
गाथांगायंतोवाश्ववाग्रामाद्दहिःशुचिदेशेनिरवनेयुःतत्रनोदकदानादिअथोदकदानादिःतत्रप्रेतदाहानंतरं
सर्वेशवसृष्टाःशवानुगमनकर्तारश्चचितांवाभावर्तेनपरावृत्त्यव्यावर्त्यप्रेतमनवलोकमानाःअहरहर्नयमाने
गामश्वंपुरुषंपशून्वैवस्वतोनतृप्यतिसुरापद्वदुर्मतिरियमगाथांगायंतोनदीप्रवाहाज्जलाशयोतरंवावाला
नप्रेकृत्यगच्छेयुःततःश्यालकमन्यवायावेरनुदककरिष्यामइतिसब्रूयात्कुरुध्वंमाचैवंपुनरित्यशतवर्षेप्रे
कुरुध्वमेवेतरस्मिन्निति ततःकृतापसव्यादक्षिणाभिमुखःप्रकीर्णकेशाःप्रक्षालितैकवस्त्रधराःॐत्रयनःशो
मुचदयमितिवामहस्तानामिकयाःपौदक्षिणातोनीत्वासकृन्निमज्जेयुःततोवामहस्तानामिकयाकनिष्ठयापाप

प्रस्यपोवन्निखेयुः अंगचनविघर्षेयुः ततोद्विवाससञ्चावस्यजलेवापाषाणपृष्टेवाशुचितोरदेशेवादक्षिणाग्रकुश
त्रयोपरिवामहस्तान्वारध्वदक्षिणाहस्तांगुष्ठतर्जनीभध्यात्मकपितृतीर्थेनद्विगुणभुक्तकुशत्रयेणाप्रेतगौत्रनामनीउ
च्चार्यमृतमनसाध्यायंतःकुशहस्ताःप्रेतायसतिलजलांजलिंद्युःॐअघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतएषतिलतोय
ललिलेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिवाक्येनततःकंकतिरूपेणवाममुष्टिनावलिखितंपापमितिसच्यागमेवलि
खेयुःजातानामपिशवस्पृशामपिकर्तव्यम् ज्ञातयोनेवतस्यांरात्रावप्यन्तपचेयुःयावदाशौवंमृरामयषात्रेपत्रपुटे
पाणोवाक्नीतंलब्धमनामिषंदिवाभुंजीरन्नेककालंत्रिरात्रमक्षारलवणाग्निःद्वादशरात्रंमहागुरुषुमातापिताः
चार्यश्चेतिमहागुरुवःसर्वेब्रह्मचारिणोदीनामलिनवाससोभोयवर्जिताःशास्त्रपाणयोऽधउपवेशिनःष्टयकृत्सि
तैशपीरन्उपवेशनेशयनेचतृणप्रस्तरणामुपासीरन्प्रेतक्रियावर्जमनावश्यकंनकिंचित्कर्मकुर्युःपंचमसप्तम
दशमदिवसेषुसर्वेषामेवसपिण्डानांवहिःस्नानंतिलोदकदानंचवस्त्रंप्रक्षालनंसहभोजनंचतुष्यथप्रमशानगृहे
मुदीपदानमंगसंवाहनंचतैलाभ्यंगजागरादिकंप्रेताप्यायनकरम्प्रथमपिंडवत्द्वितीयादिषुदिवसेषुद्वितीया
दिपिंडदानमत्रविशेषःद्वितीयदिनेपिंडदानवाक्येकर्णाक्षिणासेकापूरकोद्वितीयःपिंडःद्वेतिलतोयांजलीहे

तिलतोयपात्रे ततो यदिने गलासभुजवक्षः पूरकस्तृतीयः पिंडः त्रयस्तिलतोयांजलयः त्रीणितिलतोयपात्राणि चतु
 र्दिनेनाभिलिंगगुदपूरकश्चतुर्थः पिंडः चत्वारस्तिलतोयांजलयः चत्वारितिलतोयपात्राणि पंचमदिने जानुजंघा
 त्तुल्यः पंचमः पिंडः पंचतिलतोयांजलयः पंचतिलतोयपात्राणि षष्ठदिने सर्वमर्मपूरकः षष्ठः पिराडः षट्ति
 लतोयांजलयः षट्तिलतोयपात्राणि सप्तमदिने सर्वनाडीपूरकः सप्तमः पिंडः सप्ततिलतोयांजलयः सप्तितिल
 तोयपात्राणि अष्टमदिने दंतलोमादिपूरकोऽष्टमः पिराडः अष्टौ तिलतोयांजलयः अष्टौ तिलतोयपात्राणि नवम
 दिने वीर्यपूरको नवमः पिराडः नवतिलतोयांजलयः नवतिलतोयपात्राणि दशमदिने पूर्णात्वत्प्रताक्षद्विप
 र्ययपूरको दशमः पिराडो देयः दशतिलतोयांजलयः दशतिलतोयपात्राणि अन्यत्सर्वं समानं तथा हि शिरस्त्रा
 येन पिराडेन प्रेतस्य क्रियते सदा द्वितीये न तु कर्णासिनासिकास्तु समासतः गलासभुजवक्षांसितृतीये न यथा क्रमा
 त् चतुर्थे न तु पिंडे न नाभिलिंगगुदानि च जानुजंघेतया पादौ पंचमेन तु सर्वदा सर्वमर्माणि षष्ठेन सप्तमेन तु माडयः
 दंतलोमायष्टमेन वीर्यन्तु नवमेन तु दशमेन तु पूर्णात्वत्प्रिताक्षद्विपर्ययः सन्नियवैश्यभूद्राणां संपूर्णांशावेन वसु
 दिनेषु नवपिंडान्दत्त्वाऽष्टौ चांतदिने दशमपिंडदानं च हाशौवेवाह्यणादिभिः सर्वैः प्रथमदिवसे त्रयः पिराडादात्

व्याः द्वितीयेदिने चत्वारः तृतीयेदिने त्रयः पिंडादेयाः अथवा प्रथमादिवसे चत्वारः तृतीयेदिवसे पंच एवं दशपिंडादा
 तव्याः सद्यः शौचे त्वेकाहेनैव दशपिण्डादा तव्याः असंपूर्णा शौचान्तरे एकैकं पिण्डमेकैकस्मिन्दिने दत्वांति मदिने
 ऽवशिष्टाः पिण्डादेयाः पाकासंपत्तौ फलमूलशाकगुडदुग्धशालिसक्रूनासन्यतमेन पिंडोदेयः येन द्वयेण प्रथम
 पिण्डोदत्तस्तज्जातीयेनैव पिण्डांतरमपि दद्यात् पुत्राद्यधिकारिणिविदेशस्थोऽन्येन दाहकर्त्रापिंडदाने कृतेपि
 पुत्रादिरपि पिण्डं दद्यात् येनैव प्रथमः पिण्डोदत्तः स एव पिण्डांतरमपि दद्यात् अथास्थिसंचयः चतुर्थे ब्राह्मणा
 नांतु पंचमेहनिभूभुजानवमे वैश्यजातीनां भूद्राणां दशमात्यरे कर्त्तव्यं तु नरैः आह्नदेशकालाविरोधतः श्राद्धमत्रास्थि
 संचयनिमित्तकम् एतच्च संपूर्णाशौचे यदि न कथनम् एवमशौचिनामंगस्यर्शपि चतुर्थे हनिविप्रस्य षष्ठे वैश्वत्रिय
 स्य तु ऋषमे दशमे वैवस्यर्शः स्याद्वैश्यभूद्रयोः यत्तु प्रथमे हितृतीये वा सप्तमे नवमेपि वा अस्थिसंचयतं कार्यं निजै
 स्तद्गोत्रजैः सहेति स्मृतिवाक्यं तद्ब्राह्मणादीनां चतुर्थ्यादिदिनेष्वस्थिसंचयासंभावनायां प्रथमादिदिवसेष्वस्थिसंच
 यविधायकम् चहाशौचे तु द्वितीये हि सद्यः शौचे तद्दिने एवास्थिसंचयः कर्त्तव्यः असंपूर्णाशौचान्तरेषु तृतीयभागांतर
 नास्थिसंचयोऽंगस्यर्शश्च कर्त्तव्य इति अथ प्रयोगः चतुर्थदिने स्नात्वा चतुर्थपिण्डं दत्वा आह्नदेशस्य गोमयोपलेपनपंच

आ. दि. नस्योपलेपनं ज्वलदं गारभाभरागोरमृत्तिकाच्छादनानिकारपित्वागोरसर्षपैस्तिलैश्चनिकररांस्वयंच श्राद्धं कर्त्तव्यं
 २१ कमारमेतत्ततः सिद्धेनेरक्षादीपं संस्थाप्य श्राद्धेयानिवस्तूनासाद्य आचम्य पूर्वाभिमुख उपविश्य ओं अपवित्रः
 पवित्रोवाइत्यादिपठित्वापुराडरीकाक्षः पुनात्विति श्राद्धीयवस्तूनांकुशत्रयजलेन संचनंततः ओं अघामुकगोत्रस्य
 पितुरमुकप्रेतस्यास्थिसंचयनिमित्तकमेकोद्विष्टश्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्पं कुर्यात् ततस्त्रिंशत्पितृणां यत्रो जपित्वा
 ओं देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततोऽयसंबं कृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय दक्षिणाभिमुखः संबं जानुपातपित्वा ओं
 अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेत अस्थिसंचयनिमित्तकैकोद्विष्टश्राद्धे इदमासनं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्या
 सनं मोटरुपमुत्सृजेत् तत ओं अपहताऽ असुरारक्षा १० सिवेदिषद इति श्राद्धे शोचामावर्त्तन तिलान्विधि
 पेत् तत ओं आयनुन इति मंत्रं जपेत् ततः पुटके कुशपत्रद्वयं प्रादेशमात्रं दक्षिणाग्रं धृत्वा ओं शन्नो देवोरभिष्टय इ
 तितत्रजलं दद्यात् ओं तिलोमीतितिलान्दद्यात् तूष्णीं गंधं पुष्पंच तत्रक्षिपेत् ततस्सर्धपात्रं वामहस्ते कृत्वा कुशपत्र
 द्वयं परिवेषणयात्रे उत्तराग्रं धृत्वा तदुपरि त्रिदुरकांतरं दत्त्वा ओं पादिव्याऽ आपइत्यादिपठित्वा मोटरकादीन्यादाय ओं
 अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतास्थिसंचयनिमित्तकैकोद्विष्टश्राद्धेषु हस्तार्घ्यस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पवित्रो

परिचर्पजलं दददुत्सृजेत् ततः पवित्रपुष्पसहितमर्घपात्रमात्रमासनवाम पार्श्वे पित्रे स्थानमसीति अपोमुखं कृत्वा
स्थापयेत् ततो मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेताः स्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्चाद्दृशता निगंधपुष्प
धूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासंसितेमयादीयते तवोपतिष्ठतामिति गंधादीनि दद्यात् ततो जलेनासनभोजनपात्र
योश्चतुर्दिशं माराडलं कृत्वा आहीयान्नाग्रभागं सघृतव्यंजनतिलजलं ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नम इति उत्सृजेत्
ततो हस्ताभ्यां ताम्रपात्रमन्नपूर्णा मादाय मना कस्थित्वा पितरभ्यायन् पुरुषदक्षिणममन्नं परिविष्यात् व्यंजनघृतज
लान्युपनीय अन्नोपरिमधुदत्त्वा ॐ मधुं वाताइत्यादिशृचं ॐ मधुमध्विति च जयेत् ततो व्यस्ताभ्यां हस्ताभ्यामधो मु
खाभ्यां पात्रमालभ्य ॐ पृथिवी ते पात्रमिति जपेत् ॐ इदं विष्णुरिति जपेत् कृष्णकव्यमिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा ॐ
इदं मलम् ॐ इमा आयः ॐ इदमाज्यम् ॐ इदं कविरिति अन्नजलघृतान्नेषु दक्षिणाहस्तां गुष्ठं निवेश्य ॐ अप
हताइतितिलान्नोपरि शिखावामहस्तेन पात्रमत्यजन् दक्षिणाहस्तेन मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितर
मुकप्रेताः स्थिसंचयननिमित्तकैकोद्दिष्टश्चाद्दृशता इदमन्नं सोपकरांते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततो गा
यत्रीं मधुवाताइत्यादिशृचं ॐ मधुमधुमध्विति ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनमिति च जपेत् ततः कुशेषूषविष्य गायत्रीं न

आ-वि ३२ शुद्धताइत्यादिकं जपेत् तत उं कणुष्वपाजइत्यादिरक्षोघ्नीः उं उदीरतामित्यादिपितृमंत्रानपुरुषसूक्तम् आभुः शिशा
 नइत्यादिकं अप्रतिरथमन्यानिचपवित्राणियथाशक्तिजपेत् उं नमस्तुभ्यमिति श्लोकं च जपेत् तत उच्छिष्टसन्निधा
 वास्तुतकुशत्रयां भूमिं जलेन प्रोक्ष्य तिलघृतसहितमन्नं जलेनाप्लाव्य उं अनग्निदग्धा ये जीवा ये प्रदग्धाः कुले समद
 त्यादिमंत्रेण कुशोपरि अन्नं विकिरेत् ततः समं कृत्वा च म्यहरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृत्वा ऽन्नपात्रसमीपे पिराडदानार्थं
 मृत्पिंडिकायामध्ये प्रादेशमात्रं परिमायवामान्वारब्धदक्षिणहस्तेन उं अपहताइत्यादि नै तद्विलिख्य दर्भपिंजुली
 मुत्ररस्यां दिशि सिन्धारे खोपरि उं ये रूपाणीति मंत्रेणां गारं भ्रामयित्वा गारं दक्षिणातः क्षिपेत् ततो रेखोपरि चिन्नमूला
 कुशानास्तीर्य उं देवताभ्य इति सव्येन त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्येन पुटके जलतिलगन्धपुष्पाणि सिन्धवापुटकं वामहस्ते
 कृत्वामोटकादीन्यादाय उं अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेताऽस्थिसंचयनिमित्तकैको द्विः श्राद्धपिराडस्थानेऽत्रावने नि
 क्ष्वते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि अघने जनजलं किंचिद्दद्यात् ततो घृतमधुतिलयुक्तेनान्नेन पिराडं नि
 र्माय घृतमध्वभिधारितं पिराडं मोटकादीनि चादाय उं अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतास्थिसंचयनिमित्तकैको द्विः श्रा
 द्हे एष पिराडस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि वामान्वारब्धदक्षिणाहस्तेन पिराडं दद्यात् तत आस्तुतकुशमू

लेतूलीं करं प्रोक्ष्य सव्यं कृत्वा च म्याप सव्यं कृत्वा उं अत्र पितृमादयस्वेत्यादि मंत्रं पठित्वा उन्नराभिमुखी भूयश्चासनि रोधं कु
र्यात् पितरं भास्वरमूर्तिं ध्यायन् असीमदन्तपितायथेत्यादिना ऊहेन जपेत् ततः पूर्वावशिष्टजलमवनेजनपात्रं वा
महस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय उं अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेताः स्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धपिण्डैः च प्रत्यव
नेनिष्कृते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति प्रत्यवनेजनं दद्यात् ततो नीवीं विस्त्रंस्य संव्यं कृत्वा च म्याहरिं स्मृत्वा अप सव्यं कृ
त्वा वामहस्तेन सूत्रमादाय करम्यां तद्गृहीत्वा एतने पितर्वासः इति सूत्रं पिण्डोपरि धत्वा उं अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रे
ताः स्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धपिण्डै एतद्वासस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति मोटकादिना दद्यात् ततः पि
ण्डं गंधपुष्पधूपदीपतांबूलैरभ्यर्च्य पिण्डशेषान्त्तं पिण्डसर्मापे विकिरेत् उं शिवा आपः संतु उं सौमनस्यमस्तु उं
अक्षतं चारिष्ठमस्तु इति अन्तपात्रे जलादीनि दत्त्वा मोटकादीन्यादाय उं अद्यामुकगोत्रस्य पितरमुकप्रेतस्याभ
स्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धे तदन्तपात्राणां दिकमुपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वा दक्षिणां दिशं प
यश्यन् उं अघोरः पितस्त्विति पिण्डोपरि पूर्वाग्रं जलधारं दद्यात् ततः पूर्वाभिमुखः उं गोत्रं नो वर्द्धतां दातारो नोभि
वर्द्धन्तां वेदाः संततिरित्यादिना आशिषोयाचेत्ततोऽप सव्यं कृत्वा पिण्डोपरि सपवित्रान् कुषानां स्तीर्य पुरकादि

था मि
३३

जलेन ओं ऊर्ज्ज्वहंतीरमृते एतं पयस्यत्वादिपठित्वा कुशोपरिदक्षिणायां जलधारं दद्यात् ततः पितृदमाघ्रायोत्याप
खिलमूलकुशानंगारं चाग्नौ दहेत् अर्घपात्रमुत्तानीकृत्य मोरकादीनि दक्षिणाद्व्यं चादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पित
रमुकप्रेतस्य कृतैतदस्थिसंचयनिमित्तकैकोदिष्ट्याद्दृष्ट्या प्रतिष्ठार्थमिदं रजतंचन्द्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणा
यदक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति दक्षिणां दद्यात् ततः सव्येन त्रिदैवताभ्य इति जपित्वाऽपसव्यं कृत्वा दीपं निर्वाप्य हस्तौ
पादौ प्रक्षाल्य सव्येनाचम्य ओं प्रमादादित्यादिपठित्वा विष्णुं स्मरेत् आर्हीयवस्तूनि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् जले
वाक्षिपेत् ततः पुत्रादिर्जातिबंधुमिलितः स्नातः सुधौतवस्त्रो नानाविधफलमूलभक्ष्यपानादिभिः स्वजात्यनुसू
रह्योपात्राणि पूरयित्वा गंधपुष्पधूपदीपादिकंच गृहीत्वा श्मशानसमीपमागत्य त्वरान्वितैः कैश्चिदर्थैः कैश्चित्युषेः
कैश्चिद्भोजनैः कैश्चिद्भूषैः कैश्चिद्दीपैः कैश्चिन्माल्यैः कैश्चित्पानीयैः कैश्चिदक्षतैः सर्वं निवेदयेत् कैश्चिन्निरहंकार
युक्तैः समंततश्चतुर्षु अन्नादिपूर्णापात्रेषु निवेदितेषु प्रथमं चिताया उत्तरद्वारसमीपे उपविश्य ओं नमः ऋग्यादसुरि
भ्यो देवेभ्य इति सर्वदायेऽस्मिन् श्मशाने देवाः स्युर्भगवतः सनातनाः ते स्मत्सकाशाद्गृह्णन्तु वलिमष्टांगमक्षयम्
प्रेतस्यास्य शुमान् लोकान् मयच्छंतु च शाश्वतान् अस्माकमायुरारोग्यं सुखं च ददतां वरं इति पठित्वा ओं एषोऽं

गवलिः शंकरादिदेवताभ्योनमः इत्येकं वलिंदत्त्वा एवंप्रदक्षिणाक्रमेणापरं वलित्रयं त्रिषु द्वारेषु दत्त्वा तान्वलीन्क्षीरेणाभ्युक्ष्य शंकरादिदेवताः स्वीयस्वीयस्थानं गच्छन्ति तदेवता विसृज्यावशिष्टक्षीरेणावाग्यतः चितास्थान्यस्थोनि अभ्युक्ष्य प्रथमं शिरोस्थीनि शमीपलाशाशाखाभ्यामुहृत्या ज्येनाभ्युक्ष्य गन्धवारिणासित्काकृतापसञ्चोदक्षिणां गुष्ठका निष्ठाभ्यां गृहीत्वा ततोऽन्यान्यपि अस्थीनि गृहीत्वा पञ्चगव्येन सुगंधिवारिणासित्कापलाशपुटे निक्षिप्य सौमवस्त्रेणा संवेष्ट्य मृन्मये नूतनभांडे साच्छादनेन निदध्यात् तद्भांडमरणयेदक्षमूले वापं कशौवाल युतगर्जे वा निभृतं निधाययेत् चिताभस्मादितोये निक्षिपेत् गोमयां वुभिश्चिताभूनि सुर्द्धिं विधाय पूर्ववच्चतुर्दिशं शंकरादिदेवताभ्यो वली नर्पादियुक्तान् नमः क्रव्यादमुखेभ्यो देवेभ्य इति मंत्रेणादधात् तान्विसृजेत् वल्यन्तमन्यभ्यो दधात् अंभसि वाक्षिपेत् ततश्चिताभूमेराच्छादनार्थं वृक्षः पुष्करकः पट्टको वारयितव्यः पुष्करकः दृष्टिकानिर्मितं देवकुटकाकारं गृह्णन् ततः सचैल्लोवंधुभिः सह स्नायात् अथ कश्चित्युत्रयौत्रसहोदरादिर्गंगातीरमस्थीनि नीत्वा स्नात्वा तान्यस्थीनि पंचगव्येन प्रोक्ष्य हिरण्यमध्वाज्यतिलैः संयोज्य मृत्पिराडपुटे निधाय दक्षिणां दिशं पश्यन् ॐ नमोस्तु धर्मा येति वदन् जलं प्रक्षिप्य प्रेतो गतः स्वर्गकामो दक्षिणाभिमुखः समेधीत इत्युक्ता गंगाभसि निक्षिपेत् ततः स्नात्वा उत्थाय सूर्यं पश्येत्

५७
३४

नतः प्राचम्य ओं अयकृतै तदस्थि प्रक्षेप प्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदेवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातव्यं
सुत्सुजे इति दक्षिणां दद्यात् एवं कृते प्रेतपुरस्थितस्य स्वर्गगतिः स्यात्तु महेन्द्रतुल्यायावदस्थिमनुष्यस्य गंगातोयेषु मज्ज
तितावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते गंगातोयेषु यस्यास्थिप्लवते शुभकर्मणाः नतस्य पुनरवृत्तिर्ब्रह्मलोकाल्प
यं च न गौडाः दशाहाभ्यंतरे यस्य गंगातोये स्थिमज्जति गंगायामरुणो यादृक्तादृक् फलमवाप्नुयात् ब्रह्मपुराणे
मातुः कुलं पितृकुलं वर्जयित्वा नराधमः अस्थीन्यन्यकुलोत्थानि नीत्वा चांद्राय रां चरेत् एवं च मातृकुलपितृकुला
ना कुलोत्थस्याप्यस्थिनयने धर्मबुद्धादोषाभावः अथाचारान्निर्ग्रेरप्यस्थिपर्णानरदाहः दास्य शरीरालाभे तद
स्थिप्लवतेनाभ्युक्ष्य वस्त्रेण छाद्य दहेत् अस्यामप्यलाभेषु अधिकयत्नाशपत्रशतत्रयेण पुरुषाकृतिं विन्यस्य ओं
असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति दहेत् उदकधारां च दद्यात् तद्विन्यासप्रकारस्तु शिरस्य शीत्यर्द्धं दद्यात् ग्रीवायां तु
दशैव तुवाहोश्चैव शतं दद्याद् गुलीषतया दशठरसि त्रिशतं दद्याद् द्विंशतिं जठरे तथा अष्टार्द्धं तु शिरेषु दद्यात् द्वादशा
र्द्धं वृषणयोः ऊर्वौश्चैव शतं दद्यात् त्रिशतं जानुजं घयोः पादां गुलीषु दश दद्यादेतत्प्रविकल्पनं अनाहिताग्नेर्देहस्तुदा
हो गृह्णाग्निना द्विजैः तदलाभे पलाशोत्थैः पत्रैः कार्यः पुमानपि शतैस्त्रिभिस्तथाषष्ठ्याशरव्रातैर्विधानतः वेष्टितव्यस्त

राम-
३४

यायत्नात् कृत्स्नसारस्य चर्मणः ऊर्णसूत्रेण वध्वाथ प्रलिप्तमस्तथायवैः सुपिष्टैर्जलसंमिश्रैः प्रदग्धव्यस्तथाग्निना असौ
स्वर्गायत्नो कायस्वाहेत्यक्त्वा म्बवांधवैः एवं परानं रं दग्धान्निरात्रममुचिर्भवेत् तुल्य न्यायतयाऽस्थिदाहे पित्रिरात्राशौ
चं एवं कृते भ्रांसाय यागच्छेत्पुमान्कचित् कुर्व्यादथायुषीस्त्रिंशुपुनरापायपावकं साग्नेरियमिष्टिः निरग्नेस्तु शांतिं
स्वस्य यनमन्यदिति अथाशौचांतदिने कृत्यं तत्राशौचांतपूर्वदिने सर्वेषां रजक द्वा रा वस्त्र शुद्धिः कारयितव्या । आशौ
चांतदिवसे गृह शुद्धिं कृत्वा मृगमयपाकभांडानित्यक्त्वा स्नात्वा दशमं पिण्डं दत्त्वा स्नात्वा वहिरुदकान्ते के शलोमनखान्
यथा योग्यं वापयित्वा तिलतैलेनाऽक्त्वा गौरसर्षपकल्कनशिर्श्चोन्मज्ज्यस्नात्वा प्रेतस्यष्टवासांस्यं त्येभ्यः स्वाश्रितेभ्यो
दत्त्वाऽऽ चम्यवाग्यतो वासो युगमहत्तं वं शुद्धं पुरातनं वा युक्तमव्रणं परिधायाऽश्मविशोगां सुवर्णगोरोचनं दधिदू
र्वसितसर्षपं ब्राह्मणो ग्निं क्षत्रियो वाहनायुधं वैश्यः प्रतोदप्रमहौ शूद्रो यष्टिं संस्पृश्य मंगलानि संकीर्त्य ब्राह्मणान्
स्तिवाचयित्वा गृहं प्रविशेत् अत्र दिने ब्राह्मणाः पंचगव्यपानं कुर्वतीति सतामाचारः ॥ इति श्राद्धविवेके प्रथमक्रियाप
रिच्छे दो द्वितीयः ॥ अथैकादशाहश्राद्धार्थं निमंत्रणादिः तत्रादौ आशौचांतदिने निरामिषमेकवारं भुक्त्वा गत्रौ सर्वभु
क्तजने गृहे विप्रनिवेशनं गोमयोपलिप्तदक्षिणाप्रवणभूमौ ब्राह्मणामुदङ्मुखमुपवेश्य कृतापसव्योदक्षिणाभिमुखः

त्रितवामजानुः ॐ गतो सिद्धि लो कं त्वं कृ तां त वि हि ता त् य थः म न सा वा यु भू ते न वि प्रे त्वा हं नि यो ज ये पू ज यिष्या मि भो गे न
 इ ति प्रे तो दे शे न प ठि त्वा पु ष्य चं द न तो वू ला नि ब्रा ह्म णा य द त्वा ब्रा ह्म णा द क्षि ण जा नु स्य ष्ट्वा ओ अ स्पां रा त्रौ अ मु क गो त्र स्य
 पि तु र मु क प्रे त स्या ऽ ऽ घ श्रा द्ध क र णा य भ वं तं ब्रा ह्म णा म ह मा मंत्र ये इ त्वा मंत्र ये त् ॐ आ मंत्रि तो स्मी ति प्र ति व च ने ब्रा ह्म णो
 के ॐ अ क्रो ध ने न शो च रे णा स त तं ब्र ह्म वा दि ना भ वि त व्यं भ व ता च म या च आ द्ध का रि णा सर्वा या स वि नि मु क्ते न का म
 क्रो ध वि व र्जि ते न भ वि त व्यं भ व ता च श्व स्त ने श्रा द्ध क र्म णि इ ति ब्रा ह्म णा मु द्दि ष्य प रे त् य य वि घ्ने न र ज नी या स्य ति त दा सर्व
 म त त्क रि ष्या मी ति ते नो क्ते ॐ इ दं ते पा घ मि ति पा घं द त्वा द्वि जं न म स्तु त् य प्रे त मु द्दि ष्य ति ल तै ले ना जा नु वि प्र पा दौ प्र क्षाल
 ये त् अ त्र स्त्रि या अ षु द्दे श्य त्वे ॐ ग तो सी त्य वि कृ त मे व प र्ठ नी यं आ त्म त्वा नो दे श्य त्वा त् अ थे का द शा ह कृ त् यं व हि र्न दी ती
 र्ग दो प्रा तः श्वे त व स्त्र यु ग ले न स्ना त्वा सूर्यो द ये ब्रा ह्म णा स्य ष म श्रु क र्म न स्व छे द नं च का र यि त्वा ता म्र पा त्रे ण तै लो ह र्ज ने स्ना नो प
 न र्शं च द घा त् स्व यं स्ना त्वा कृ त नि त्य क्रि यो न दी ती रे गृ हे वा श्रा द्ध भूमिं प रि क ल्प्य पंच ग म्बे नो प लि प्प ज्व ल द द्गारैः सं शो ध्य
 गो र मृ त्ति क या ऽ ऽ छ घ ति लैः सर्ष षै श्च वि कि रे त् गो म यो प लि प्रा र त पा क स्थाने ति ला त्बि की र्य प रि तः छा गान् वं ध यि त्वा त त्र
 स वि रा ड् द्वा रा स्त्र यं वा नू त न मृ त्म य भा रो डेः पा क मा र भे त् त त्रा वां तः पूर्वा भि मुख उ द द्दुः सु खो वा श्प्यां द घा त् त त्र ॐ सो प क ष्णा

राम
 ३५

शय्यापेनमः ॐ ब्राह्मणाय नमः इति देयब्राह्मणं त्रिः संपूज्य इमा सोपकरणां शय्यां ददानीति द्विजकरेजलदानं वारिणा
शय्याभिषेचनं च ॐ ददस्वेति प्रतिवचनम् तत्र कुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अघाशौचांत द्वितीये न्हि अमुकगोत्र
स्यपितुरमुकप्रेतस्य स्वर्गप्राप्तिकाम इमां सोपकरणां शय्यां विष्णुदैवत्सं अमुकगोत्रायामुकशर्मणो ब्राह्मणाय तुभ्य
महं संप्रददे इति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततः कुशत्रयतिलजलानि दक्षिणाद्रव्यं चादाय ॐ अघकृतैतत्सो
पकरणां शय्यादानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतं ममुकगोत्रायामुकशर्मणो ब्राह्मणाय दक्षिणांतुभ्यमहं संप्रद
दे इति दद्यात् ततः प्रतिगृहीता ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनमुक्त्वा सोपकरणां शय्यां संस्पृशेत् तत आचम्य ॐ फलवस्त्र
समन्वितकांचनपुरुषाय नमः ॐ ब्राह्मणाय नम इति देयब्राह्मणं त्रिः संपूज्य ॐ इमं फलवस्त्रसमन्वितकांचनपुरु
षं ददानीति द्विजकरेजलदानम् वारिणा देयद्रव्यसेचनं कुशत्रयादीन्यादाय ॐ अघाशौचांत द्वितीये न्हि अमुक
गोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य स्वर्गप्राप्तिकाम इदं फलवस्त्रसमन्वितकांचनपुरुषं विष्णुदैवतं ममुकगोत्रायामुकशर्मणो
ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे इति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततो दक्षिणाद्रव्यमादाय ॐ अघकृतैतत्फलवस्त्रस
मन्वितकांचनपुरुषदानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतं अमुकगोत्रायामुकशर्मणो ब्राह्मणाय दक्षिणांतुभ्यमहं संप्रद

आ नि

३३

दत्ततुः प्रतिगृहीताओं स्वस्तीत्युक्त्वा कांचनपुरुषं स्पृशेत् तत आचम्य कुशत्रयतिलजलान्यादाय ओं अद्याशौचांतद्वितीये
न्हि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामो द्विजदंपती पूजनमहंकरिष्ये इति संकल्प्य द्विजदंपती पूजयेत् तत्र क्र
मः षोऽर्घं ओं द्विजदंपतिभ्यां नमः इदमनुलेपनं ओं द्विजदंपतिभ्यां नम इत्युभयोः पादयोस्त्रिः पूजां कुर्यात् ततः पुष्पज
लाभ्यामेतानि धूपदीपतांबूलनैवेद्यसिंहूरविभूषणावासांसि द्विजदंपतिभ्यां नम इति दद्यात् तौ नमस्कुर्यात् एतच्च
द्विजदंपतिपूजने प्रधानत्वात् वृषोत्सर्गाकरणोपिकर्तव्यं शय्यादानवदिति अथ वृषोत्सर्गप्रयोगः तत्र वृषोत्सर्गसं
भृतिं विविक्तं निर्जनवनगोमध्ये प्रागुदकप्रवणं देशनयेत् तत आचांतः पूर्वाभिमुख उपविश्य कुशत्रयतिलजला
न्यादाय ओं अद्याशौचांतद्वितीये न्हि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य मोक्षकामः सोपकरणावत्सतरीचतुष्टयसहित
वृषोत्सर्गमहंकरिष्ये इति संकल्पं कुर्यात् नीलवृषप्राप्तौ नीलपदप्रक्षेपः कर्तव्यः कार्त्तिक्यां वृषोत्सर्गं ओं अघका
र्त्तिक्यां तिथौ अमुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणे मोक्षकामः सोपकरणावत्सतरीचतुष्टयसहितवृषोत्सर्गमहंकरिष्ये
इति संकल्पे विशेषः वत्सतर्पणकपक्षे चतुष्टयपदस्थानेऽष्टकपदप्रक्षेपः तत उजराभिमुखं ब्राह्मणामुपवेश्य ओं अ
मुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य कर्तव्यवृषोत्सर्गाद् भूतहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षारूपब्रह्मकर्मकर्तुममुकगोत्र

ममुकशर्माणंब्राह्मणामेभिः पुष्यचंदनतांबूलवस्त्रयुगहेमालंकरणौ ब्रह्मत्वेनत्वामहं वृणो इति ब्राह्मणं वृणुयात् ॐ ह
लोस्मीति प्रतिवचनम् ॐ यथाविहितं कर्म कुरु इति यजमानस्तमुद्दिश्य वदेत् ॐ करवाणीति तत्प्रतिवचनं ततो ॐ अ
धामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य कर्तव्यव्यवधोत्सर्गागभूतहोमकर्मकर्तुममुकशर्माणंब्राह्मणामेभिः पुष्यचंदनतांबू
लहेमालंकरणावासोभिर्होतृत्वेनत्वामहं वृणो इत्याचार्यं वृणुयात् ॐ वृतोस्मीति प्रतिवचनं ॐ यथाविहितं कर्म कुरु
इति यजमानस्तमुद्दिश्य वदेत् ॐ करवाणीति तत्प्रतिवचनम् ततो होता आचांतो गोमयोपलिप्तवेदिकायां प्राङ्मुख
उपविश्य पुरतः कुशैर्हस्तमात्रं चतुरस्रस्थंडिलं परिसमहाकुशानैशान्यां सिद्धागोमयोदकेनोपलिप्य मध्ये प्रादेश
मात्रमुत्तरक्रमेण सुवमूलेन त्रिरुद्धिरस्य उद्धरेत्वनक्रमेण दक्षिणांगुष्ठानामिकाभ्यां संगताग्राभ्यां मृदमुद्दृत्य एशा
न्यां तस्मिन् प्रातः देशजलेनाभ्युक्ष्य तत्र दक्षिणाहस्तस्थं कांसेन तूष्णीमग्निं स्थापयेत् अग्नेर्दक्षिणातः परिस्रराभूमि
मतिक्रम्य शुद्धमासनमुपकल्प्य तत्र प्रागग्रकुशैः परास्तरां विधाय ब्रह्मणामग्नेर्वायव्याः प्रदक्षिणामामीयकल्पिता
सनेवर्हिर्हस्तमुदङ्मुखमुपवेशयेत् ततोऽग्रे स्तरतः स्तराभूमिमतिक्रम्य कुशत्रयमास्तीर्य तत्र सांतरालमृत्पात
त्रस्थं वर्हिषाच्छादितं सर्वकार्यार्थमुदकं क्षीरं च ब्रह्मसुरवमक्लेभ्यनिदध्यात् तत उपमूलवर्हिषां मुष्टिचतुर्थभागेनाग्ने

प्रादेशः साधोतं प्राच्याम् ब्रह्मलोभिपर्यन्तं दक्षिणास्याम् नैर्ऋताद्वायव्यंतं पश्चिमाप्याम् अग्निः प्रणीतापर्यन्तमुत्तरस्यां स्तराणां
 कर्षतत आसादनमुपयोक्ष्यमाणानामग्रेरुत्तरतः प्रणीतापश्चिमेप्राक् संस्थमुदकं संस्थंवा तद्यथापवित्रच्छेदनार्थं कु
 शत्रयपवित्रार्थमनंतर्गभिणां सायंकुशपत्रद्वयम् प्रोक्षणार्थं मृत्यात्रम् आज्यार्थं ताम्रस्थालीपायसचर्वर्थं मृत्तिकास्था
 ताम्रसंज्ञार्जनार्थं कुशत्रयम् उपग्रहार्थं वेणीरूपकुशत्रयं प्रादेशमितपलाशसमिच्चयम् सुव आज्यं तराडुलं दु
 र्यं च दमासाधतदुत्तरतः पौलंसिद्धमेवपिष्टमयं वरुं ब्रह्मदक्षिणार्थं पूर्णापात्रं होतदक्षिणार्थं वस्त्रयुग्मे सुवर्णकं
 ल्यामुपकल्पयेत् ततोवाग्यत आसादितकुशपत्रद्वयमादायपवित्रच्छेदनकुशैः प्रादेशमात्रं प्रमाप्यच्छिद्यात् तां
 यथास्यपवित्राभ्यां प्रणीतोदकमुत्सूयसपवित्रः करेण प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षण्यां निधाय उदग्यपवित्रे व्यस्तहस्त
 योऽगुश्चान्निकाग्राभ्यामनयोरादाय तन्मध्येन प्रोक्षणयुदकं भूमौ त्रिः क्षिप्त्वापवित्रे प्रोक्षण्यां निधाय तत्पानं दक्षि
 षहस्तनादाय वामेनिधाय दक्षिणाहस्तानामिकां गुष्टाभ्यां तज्जलं किंचिदूर्ध्वमुत्क्षिप्या प्रणीताजलेन प्रोक्षणीरभिषि
 च्यतज्जलेन यथासादितद्रव्यं प्रत्येकं सकृत्प्राप्यपवित्रशेषजलसहितपानं प्रणीताग्न्यो रन्तरेनिधाय आज्यस्था
 ल्यामाज्यं निरूप्य चरुस्थाल्या तराडुलान्निःक्षिप्य प्रणीतोदकेन तांस्त्रिः प्रक्षाल्य तत्र प्रणीतोदकं दुग्धं च प्रक्षिप्य

स्वपंचरुद्रह्यणाचाज्यं गृहीत्वा प्रदक्षिणी कृत्वाग्निपूर्वेणानीत्वादक्षिणात आज्यमजरतः पायसंचरुंश्रयणार्थं युगपद
ग्नौ निधाय उत्सुकं सह विष्कान्नेः प्रदक्षिणां आमयित्वा तत्रैव क्षिप्त्वा स्तुवस्य प्रागग्रस्या वाङ्-मुखस्याग्नौ प्रतपनसुत
नस्य संमार्जनकुशैराभ्यंतरतो ग्रान्मूलपर्यन्तं मध्येर्मध्यत एव मूलेर्वात्यतो मूलादग्रपर्यंतं संमार्जनं प्रणीतादिर
भ्युक्षणां युनः प्रतपनं ग्रास्त्रतवर्हिषिसपुरतः प्रागग्रस्य स्थापनं विधाय ततः पाकेष्टने स्वयमाज्यमुद्वास्याग्निपश्चि
मेन नीत्वा प्रणीतो जरतः वोद्वास्याज्यपश्चिमे न नीत्वा आज्यस्योत्तरतो निधाय सपुरतः श्रुवोत्तरे आज्यं तदुत्तरतः च
रुं निधाय प्रोक्षणीतः पवित्रे समानीय आज्ये प्रोक्षणीवदुत्यवनं पवित्रे प्रोक्षणां निधाय आज्यमवेक्ष्य सत्यपदमे
तान्नेरस्य प्रोक्षणापुत्यवनं विधाय पायसचरोरुजरतः पूर्वसिद्धपिष्टकचरुं निधाय होमसमाप्तिपर्यंतं मुपग्रहार्थं
कुशैर्वा महस्ते उपग्रहं विधाय प्रजापतिं मनसा चिंतयन्नुतिष्ठन् प्रागग्रश्च ताक्तसमिच्चयं वन्हौ प्रक्षिप्योपविश्य
प्रोक्षणाद्यदिः सह विष्कमग्निं प्रणीता ब्रह्मसहितं पर्युक्ष्य पवित्रे प्रणीता सुनिधाय प्रोक्षणीपानं स्वस्थाने निदध्यात्
ततो ब्रह्मणा करवर्हिषान्वारथ्योदक्षिणां जातुना मयित्वा संस्रवं विनैवाज्येन जुहुयात् स्वाहांतो होमः इदमग्रये इति सा
गः ॐ इहरतिः स्वाहाः इदमग्रये १ ॐ इहरमध्व २ साहाः इदमग्रये २ ॐ इह धतिः स्वाहाः इदमग्रये ३ ॐ इह सधतिः

प्रा.
३६

साहाः इदमग्रये ४ ओं उपसृजं धरुणं मात्रे धरुणो मातरं धयन् स्वाहा इदमग्रये ५ ओं रायस्यो षमस्मा सुदीधरस्वहा
इदमग्रये ६ ततः प्राक् ऋजु अग्नेर्दक्षिणभागे मनसा ओं प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये १ अग्नेरुत्तरभागे ऋजु
प्राक् ओं इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय २ तत उत्तरपूर्वाद्धे ओं अग्रये स्वाहा इदमग्रये १ दक्षिणपूर्वाद्धे ओं सोमाय स्वाहा
इदं सोमाय २ इत्याद्या रावाज्यभागौ च संस्त्रवं हत्वा पायसं पैष्टकभं कंचादाय समिद्ध तमग्नौ संस्त्रवं विनैव पाय
सं ऋजु हत्वा ओं अग्रये स्वाहा इदमग्रये १ ओं रुद्राय स्वाहा इदं रुद्राय २ ओं शर्वाय स्वाहा इदं शर्वाय ३ ओं पशुप
तये स्वाहा इदं पशुपतये ४ ओं उग्राय स्वाहा इदमुग्राय ५ ओं उशनसे स्वाहा इदमुशनसे ६ ओं भवाय स्वाहा इदं
भवाय ७ ओं महादेवाय स्वाहा इदं महादेवाय ८ ओं ईशानाय स्वाहा इदमीशानाय ९ इति हत्वा पिष्टकेन ओं पू
षागाऽ अन्वेतुनः पूषारक्षत्वर्चतः पूषावाजर्षेः सनोतुनः स्वाहा इदं पूषे १ ततः पायसपिष्टकाभ्यामुत्तरार्द्धावदानभू
ताभ्यां ओं अग्रये सिष्टकृते स्वाहा इदमग्रये सिष्टकृते अग्नेर्मध्यभागे ततः आज्येन ओं भूः स्वाहा इदं भूः १ ओं भुवः स्वा
हा इदं भुवः ओं स्वः स्वाहा इदं स्वः ३ ओं तन्नो अग्ने वरुणस्य विद्वा न्देवस्य हेडोऽ अवयासि सीष्टाः यजिष्ठो वन्हितमः शो
मुवानो विष्वाद्देवा २ सिप्रमुमुग्ध्यस्मत्त स्वाहा इदमग्नौ वरुणाभ्याम् ४ ओं सन्नोऽ अग्ने वसो भवोतीने दिष्टोऽ

राम.
३८

स्वाः उमसो घ्युक्षो अवयस्व रो वरुणा र्ठ ररा सो वो हि मृडो कर्तः सुह बो नः राधि स्वाहा इदमग्नी वरुणाभ्याम् ५ ॐ अ
याश्चाप्येस्य न भिशस्त्रियाश्चासहमित्वमया असि अयानो यज्ञं वहास्ययानो धेहि मे षज ॐ स्वाहा इदमग्ने ६ ॐ
येतेशतं वरुणाय सहस्रयज्ञियाः पाशावितता महान्तः तेभिर्नोऽ अघसवितो तद्विष्णुर्विष्णुश्चे मुञ्चन्तु मरुतः १
स्वर्काः स्वाहा इदं वरुणाय सवित्रे विष्णुवे विश्वेभ्यो मरुभ्यः स्वर्केभ्यः ॐ उदुत्र म वरुणाया शमस्मदवाधमं
विमद्यम ॐ अथाय अथावयमादित्यव्रतेतवानागसोऽ अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणाय ८ ॐ प्रजापतये
स्वाहा इदं प्रजापतये ९ इति मनसा एवं हुत्वा संस्रव प्राशनमाचमनं च कृत्वा पवित्राभ्यां शिरः प्रभृति संमार्जं
नं ॐ सुमित्रियान आयः ओषधयः सन्विति मंत्रेण तत ॐ दुर्भिर्नीषास्तस्मे सन्तु योऽस्मान् हेष्टियञ्च वयन्दि
ष्म इति मंत्रेण प्रणीतो दकमै शान्यां निनयेत् ततः फलपुष्यान्वितघृतेन ॐ मृद्वानं दिवोः अरतिमृथिव्याद्यैश्च
नरमृत आजान मग्निङ्क विठं सम्प्राजमतिथिञ्जनानामासन्नायान्नजनर्पत देवाः स्वाहा इदमग्ने इति य
जमान सहितहोता पूर्णाहुतिं कुर्यात् ततः स्तरणा क्रमेण वर्हिं रूत्याप्याज्येनामिधार्य ॐ देवागातुं द्वित्वागातुमित
मनसस्थनः इमं देवपज्ञ ॐ स्वाहा वातेधाः स्वाहा इदमग्ने इति वर्हिं होमं हस्तेनैव कुर्यात् ततो यजमानः कुश

३५

अथ तिलजलान्यादाय ॐ अथ कर्त्तव्यवृषोत्सर्गांगभूतकृतैतद्दोमकर्मणि कृताकृतावेक्षारारूपवस्त्रकर्मप्रतिष्ठार्थमि
 दं पूर्णापात्रं प्रजापतिदेवतममुकगोत्रायामुकशर्मणोवाह्यारणाय वस्त्रणे दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददेइति वस्त्रणे दक्षिणां
 दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनम् यजमानेन तत्परितोषार्थं किंचिद्वा तमस् ततो वस्त्रयुग्मं सुवर्णाकां स्यान्पुपनीयकु
 शादीन्यादाय ॐ अथ कर्त्तव्यवृषोत्सर्गाङ्गभूतकृतैतद्द्वामप्रतिष्ठार्थमेतानिवस्त्रयुग्मसुवर्णाकां स्यानिवृहस्पति
 वन्दिचन्द्रदेवतानि अमुकगोत्रायामुकशर्मणोवाह्यारणाय होत्रे दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददेइति होत्रे दक्षिणां द
 द्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनम् ततोरुद्राध्यायं जपित्वा कर्मकारमाह्वयवृषभं कथेत् ॥ दृष्यात् स चाग्निमया दक्षि
 णापार्श्वे चक्रेण पश्चिमपादं वा मपार्श्वे त्रिशूलेन वृषभं कथेत् ततो वत्सरीचतुष्टयसहितं वृषभं कुशजलेन स्ना
 पयेत् तत्र स्नानकरणं त्राः ॐ हिरण्यवर्णाः सुवयः पावकाया सुजातः कश्यपो यासिंद्रः याऽअग्निं गर्भं दधि
 रे सुवर्णां स्नानः आयः संस्यो नाभवन्तु ॐ यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यान्तेऽ अवपश्यन् जनानाम् याऽ
 अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णां स्नानः आयः संस्यो नाभवन्तु ॐ यासां देवा दिविकृणवन्ति भक्ष्यं याऽ अंतरिक्षे बहुधा
 भवन्ति या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णां स्नानः आयः संस्यो नाभवन्तु ॐ शिवेन मा वसुषाय पश्यतापः शिवपातव्योपसृ

सम- ३५

शतत्वचं मेघतश्च्युतः सुचयो पावकास्तानः आपः सर्दस्यो नाभवन्तु ॐ शन्नो देवी रभिष्टयः आपो भवंतु पीतये शं यो
रभिस्त्वन्नः ततो लोहपंडिका नूपुरकनकपटिकादिभिः पंचाप्यलेकृत्य सावित्री मघमर्षां रुद्राध्यायं पुरुषस
क्तं ॐ यद्देवा देवहेडनं देवासश्च कमावयं अग्निर्मातस्या देन सो विश्वान्मुचंत्व ॐ हसः यदि दिवा यदि नक्तमे नार्
सिचकमावयवायुर्मातस्या देन सो विश्वान्मुचस्व ॐ हसः यदि जाग्रद्यदि स्वप्नमे नां ॐ सिचकमावयं सूर्यो मातर
ना देन सो विश्वान्मुचत्व ॐ हस इत्यादि ऋक्त्रयं कृष्णादींश्च जपेत् ततो वषभस्य दक्षिणा कर्णो ॐ पिता वत्सानां
पतिरभ्यानामथो पिता महतां गर्गराणां वत्सो जरायुः प्रतिधुकपीयूषः आमिक्षा घृतं तदस्य रेतः ॐ वृषो सि भगवान्
धर्मश्चतुष्यादः प्रकीर्तितः वृणो मित्वा महं भक्त्या समां रसतु सर्वा तदतिमं ब्रह्म यं जपित्वा कुशत्रयतिलजलान्यादा
यं ॐ अयाशौचांत द्वितीये न्हि अमुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य मोक्षकामो रुद्रदेवतं वषभमेतं युवानं पतिं वो ददानिते
न क्रीहंतीश्चरथ प्रिये गामानः साह्यजनुषासु भगा रायस्योषे रा समिषामदे मेत्युत्सृजेत् लोहितोपस्तु वर्णानपुच्छ
ग्रेणानुपांडुरः श्वेतः खुरविषाणाभ्यासनी लो वृष उच्यते नीलवृषे नीलपदप्रक्षेपः कार्त्तिक्या वृषोत्सर्गे वृषोत्सर्गनि
मित्तकमांभुदयिकं कृत्वा ॐ अद्य कार्त्तिक्या वृषमुत्सृज्यमाणो ह भिमानपूपान् विष्णुदैवतान् मुकगोत्रायामुक

श्रा.वि.
४०

शर्मणेवाह्यगायतुभ्यमहंसंप्रददति अपूपत्रयंवाह्यगायदधात् दक्षिणांचदधात् ॐ अघकार्तिकामपूयान्दत्त्वा।
सुकगोत्रस्यपितुरमुकपेतस्यमोक्ष कामोरुद्रदैवतं वृषमेनं युवानं पतिं वो ददानितेन कीडंती श्वरथप्रियेणामानः सा
यजनुषासुभगा रायस्योषेणामिषामदेमेति वाक्यं कर्त्तव्यम् एतयैवोत्सृजेरन्निति पारस्करवचनात् अनयैवस
चोत्सर्गः ऋगर्थस्तु हेवत्सतर्ष्यावो युष्माकमेनं पतिं स्वामिनं युवानं तरुणं ददानित्यजानितेनैतेन वृषेण प्रियेण स
ह कीडंतीः खेलेत्यश्वरथभ्रमययूपमयि हेवत्सतर्ष्यामातरः नोस्माकं मानास्मत्सत्वविषयाः किंतु मया त्यक्ताः
वयं वृषस्य भवतीनां त्यागेन रायस्योषेणाधनसमृद्ध्यासाप्त जनुषासप्तजन्मव्यापकेन दृष्या अन्नेन संमदेमत्सृष्टाम
वेमसुभगाः लोकस्य प्रिया इति रोषान्यां दिशि पंचापि चालयेत् पंचापि पूजयेत् एषोर्षः ॐ सोपकरणावत्सतरी
चतुष्टयसहिताय वृषाय नमः इदमनुलेपनं सोपकरणावत्सरीचतुष्टयसहितवृषाय नमः पुष्यैः पूजयेत् एता
निधूपदीपतांबूलनेवेद्यानि ॐ सोपकरणावत्सतरीचतुष्टयसहितवृषाय नमः ततो वत्सतरीचतुष्टयमध्यगतं वृषभ
मभिमन्त्रयेत् तत्र मंत्राः ॐ मयो भूरभिमावाहि स्वाहा मारुतोसिमरुतांगराः शुभुर्मयो भूरभिमावाहि स्वाहा वसू
रसिदुवस्वान्छं भुर्मयो भूरभिमावाहि स्वाहा ॐ पास्त्रोऽग्नेस्त्वैरुचोदिवमातन्वन्ति रश्मिभिः ताभिर्नोऽअ

राम
४०

यसर्वाभीरुचेजनावनस्कृधियावोदेवाः सूर्योर्भुवोगीष्वेषु पारुवः इन्द्राग्नीताभिः सर्वाभीरुचनोधतवृहस्पतेरुच
नोधेहिब्राह्मणेषु रुचर्षी राजसुनस्कृधिरुचंविश्वेषु मूद्देषु मपि धेहिस्वारुचंतत्त्वायामिब्रह्मणावन्दमानस्तदाशा
स्तेयजमानोहविर्भिः अहेडमानोवरुणोहवो ध्युरुपां समानऽ आयुः प्रमोषीः स्वर्गाधर्मस्वाहास्वर्गाकाः स्वा
हास्वर्गामुक्तः स्वाहास्वर्गाज्योतिः स्वाहा स्वर्गामूर्यः स्वाहाततः कृतापसव्योदक्षिराणामुखोवामजानुपातयि
त्वायवतिलवृषपुच्छमोटकान्यादायताम्रपात्रादिनामंत्रस्थं फलमुद्दिष्ट्याजलित्रयेणार्पयेदनेनमंत्रेणो
स्वधापितृभ्योमातृभ्योवशुभ्यश्चापितृभ्येमातृपक्षाश्वयेकेचियेचान्येपितृपक्षजाः गुरुभ्यसुरबंधूनांयेकुले
षुसमुद्भवाः येप्रेतभावमापन्नायेचान्येऽप्राद्वर्जिताः वयोत्सर्गणतेसर्वे लभतां प्रीतिमुन्नमामिति ततः कर्मका
रमाह्वयाभिमतवेतनंतस्मैदद्यात् उत्तराष्ट्राह्मणान् आवयेत् यत्किंचिद्विजनेमपोत्सृष्टं तदन्योननयेत् नवा
ह्यनचैतस्त्रीं पातव्यं केनकिंचित्कचित् ततोरुद्रापिवहुसर्पिं कं पायसं ब्राह्मणान्भोजयेत् अथकपित्वादान
म् ॐ सोपकरणयै सवत्सकपित्तमयेनमः ॐ ब्राह्मणाय नमः इति देयद्रव्यब्राह्मणोन्निः संपूज्य ॐ इमांसोपक
रणं सवत्सां कपित्वांगां ददानीति द्विजकरेजलदानं जलेन देयद्रव्याभिषेचनम् कुशादीन्यादाय ॐ अथाशौचं

आ-वि तद्वितीयेन्दि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामः इमांकपिलांगांहेम अंगीरौप्यखुरांस्त्रयुगच्छन्नांकां
 ४१। स्योपदोहांमुक्तालांगूलभूषितांसवत्संरुद्रदेवताममुकगोत्रायामुकशर्मरोब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिद
 ध्यात् ओंस्वस्तीतिप्रतिवचनम् ततोदक्षिणाद्रव्यादिकमादायओंअद्यकृतैतत्सोपकरणासवत्सकपिलगवीदा
 नप्रतिष्ठार्थमिदंहिरण्यमग्निदेवतममुकगोत्रायामुकशर्मरोब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदक्षि
 णांदद्यात् ततःप्रतिगृहीताओंस्वस्तीत्युक्तागोपुच्छग्रहराम्ययाशाखंकामस्तुतिंचकुर्यात् तत्रकोदात्कस्मा
 अदात्कामोदात्कामायादात् कामोदाताकामः प्रतिगृहीताकामैतत्तेइतियजुर्वेदे ओंकइदंकस्माऽअदात्कामः
 कामायादात् कामोदाताकामः प्रतिगृहीताकामस्समुद्रमाविशत्कामेनत्वाप्रतिगृह्णामिकामैतत्तेइतिसामवे
 दकामस्तुतिः यथोक्तकपिलालाभेकेवत्तामपिदद्यात् तत्रपूजादिपूर्ववत् ओंअद्याशौचांतद्वितीयेन्दि अमुक
 गोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामः इमांकपिलांगांरुद्रदेवतांअमुकगोत्रायामुकशर्मरोब्राह्मणायतुभ्य
 महंसंप्रददेइतिदद्यात् ओंस्वस्तीतिप्रतिवचनंततोदक्षिणाद्रव्यादिकमादायओंअद्यकृतैतत्कपिलगवीदान प्रति
 ष्ठार्थमिदंहिरण्यमग्निदेवतममुकगोत्रायामुकशर्मरोब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदक्षिणांदद्यात् ॥

ओं स्वस्तीति प्रतिवचनं गोपुच्छग्रहणं कामस्तुतिश्च पूर्ववत् ततो महानद्यादौ सचेलं स्नात्वा तीर्थानि मनसा ध्यात्वा
तज्जलेनात्मानमभ्युक्षीत्तरेत् ॥ अथैकादशाहश्राद्धप्रयोगः सचसुगति सोपानानुसारेण लिख्यते तत्र मध्याह्ने
शुचिराचांतः शुक्लद्विवा सो गोमयोपलिप्ता यामपसव्यवत् कृतगोमूत्रमंडलायां भूमौ मंडलाद्दहिः ॐ भूम्येन
मः इति त्रिः पुष्यास्ततः पूजितायां भूमौ दर्भेषु तिष्ठन् पात्रवाह्यं यजमानसवर्णेनाऽऽहृतं स्नातमाचांतं ॐ स्वाग
तमिति पृच्छेत् ॐ सुस्वागतमिति तेनोक्ते उभावप्युषविशतः ततः श्राद्धकर्त्ता दूदं तेषां मिति पाद्यमुपनीय वि
नीतः सन् पुनः पुनरभिनंघ पात्रवाह्यं पादौ प्रक्षाल्यापसव्यादिकृत्वा जलतिलगंधपुष्ययुतमर्घयात्रमादाय
मोदकतिलजलानि चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत आयश्राद्धे एषपादार्घ्यस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठ
तामिति पादार्घ्यं दद्यात् ततः शिरसाऽभिवंघ्र्यानुविनिः श्राव्य ॐ दूदं ते आचमनीयमित्याचमनीयोदकं ब्राह्म
णाय दद्यात् ततः स्वयंपादौ प्रक्षाल्याचम्य पात्रवाह्यं पादौ पुष्याग्नेकृत्वा श्राद्धदेशमागत्योपविश्यान्नाभिप्रायेण सि
द्धमिति पृच्छेत् पूर्वरात्रौ निमंत्रणासंभवे तस्मिन्नेवान् हि श्राद्धवेलायां मंडपाद्दहिः शुचिराचांतः शुक्लद्विवासा
गोमयोपलिप्तायां भूमौ अपसव्यवत् कृतगोमूत्रमंडलायां भूमौ मंडलाद्दहिः ॐ भूम्येन म इति त्रिः पुष्यास्ततः पूजि

श्रावि
४२

तायां दर्भेषु तिष्ठन्स्नातमाचांतं ब्राह्मणं यजमानसवरो नाहतम् ॐ स्वागतमिति पृच्छेत् ॐ सुस्वागतमिति तेनोक्ते उ
भावप्युपविशतः ततः श्राद्धकर्त्ता इदं ते पाद्यनुपनीय विनीतः सन् पुनः पुनरभिनं यपात्रब्राह्मणा पादौ प्रक्षाल्या
पसव्यादिकृत्वा पुष्पचंदनतांबूलानि ब्राह्मणाय दत्त्वा ब्राह्मणदक्षिणजानुसृष्ट्या ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमु
कप्रेतस्याद्यश्राद्धकरणाय भवंतं ब्राह्मणामा मंत्रये ॐ आमंत्रितोऽस्मीति प्रतिवचनं अक्रोधनेन शौचपेरा
सततं ब्रह्मवादिना भवितव्यं भवता च मया च श्राद्धकारिणा सर्वायासविनिर्मुक्तेन कामक्रोधविवर्जितेन भवि
तव्यं भवतानो यतने श्राद्धकर्मणीति ब्राह्मणं नियमान् आवयेत् भवितव्यमिति तेनोक्ते अर्घ्यपरिकल्प्यादाय
मोरकादिकंचादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्य श्राद्धएषपादार्घ्यस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामि
ति पादार्घ्यं दद्यात् ततः शिरसाभिवंदय जानुनी आव्यस्य ॐ इदं ते आचमनीयमित्याचमनीयजलं ब्राह्मणाय द
द्यात् ततः तिलतैलेन पात्रब्राह्मणापादावाजानु अभ्यजयेत् ततः स्वयंपादौ प्रक्षाल्य च म्यब्राह्मणामग्रे कृत्वा श्रा
द्धदेशमागत्योपविष्यान्नाभिप्रायेण सिद्धमिति पृच्छेत् दक्षिणाग्रैककुशसहितनेपालकं वलाघाविकं ब्राह्म
णापवेशनायासनमुपकल्प्यासनं सृशन् ॐ अत्रासनदेवराजाभ्यनुज्ञातो विश्रंस्यतां द्विजवर्यानुग्रहात् प्रसाद

राम-
४२

येत्वासनं गृह्णाण पृतं ज्ञानं पिपूतेन करेण विप्र इति मंत्रं पठित्वा पात्रं वा ह्यरां दक्षिणा हस्तेन धत्वा दक्षुखमुपवेशयेत् न
तः पात्रस्य पादयोस्तले दक्षिणाग्रकुशत्रयं दद्यात् आसनसनीये च तिलतैलेन घृतेन वा श्राद्धसमाप्तिपर्यन्तस्थायि
नं हीयं कुर्यात् तद्रक्षापात्रं ब्राह्मणानकर्तव्यं आरक्षो घ्नान् गौरसर्षपानतिलांश्च श्राद्धदेशे सन्निधापयेत् काककुक्कु
टादीन् श्राद्धहृत् नपसारयेत् ततः पूर्वाभिमुखः कुशोदकेन ओं अपवित्रं पवित्रो वा सर्वावस्थां गतौ पिवायः स्मरेत्
पुराडरीकाक्षं सवात्याभ्यन्तरेऽशुचिरिति पठित्वा ओं पुराडरीकाक्षः पुनात्विति पुंडरीकाक्षं स्मृत्वा श्राद्धीयद्रव्याणां
त्मानं च सिंचेत् ततः कुशत्रयतिलजलान्यादाय ओं अघामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिकामम
याद्रियथाकाले षोडशश्राद्धान्यहं करिष्ये इति संकल्पयेत् एकादशमासाभ्यन्तरेऽधिमासपाते षोडशपदस्था
ने सप्तदशपदं प्रयोज्यं ततः कुशत्रयतिलजलान्यादाय ओं अघामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिहेतु षोड
शश्राद्धांतर्गताय श्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्पयेत् ओं कुरुष्वेति ब्राह्मणाप्रतिवचनं ओं गायत्रीजपमहं करिष्ये इ
ति ष्टु कुरुष्वेति ब्राह्मणानुज्ञातः त्रिर्गायत्रीजपेत् सव्यात्दत्ते कासप्रणावाचजपनीपागायत्री देवताभ्यः पितृभ्यश्च
महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नम इति निर्जयेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः पाति

श्री
४३

तवामजानुः मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अथामुकगोत्रपितरमुकप्रेत आद्यश्राद्धदमासनं तेमयादीयतेतवोयति
षतामिति मोटरकरूपमासनं तिलजलप्रोक्षितं दक्षिणाग्रमत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वा प्राङ्मुख उपविष्टः ॐ छत्रा
यनमः ॐ ब्राह्मणाय नमः इति देयब्राह्मणोत्रिः संपूज्य द्दं छत्रं ददानीति द्विजकरेजलं दत्वा छत्रमभिषिच्य कुशा
त्रयतिलजलान्यादाय ॐ अथामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यावरराकामद्दं छत्रमुत्तानांगिरोदैवतममुकगो
त्रायामुकशर्मणोब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददेइति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततस्तिलजलकुशान् दक्षि
णाद्रव्यं वादाय ॐ अथ कृतैतच्छत्रदानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणोब्राह्मणा
यदक्षिणांतुभ्यमहं संप्रददेइति दक्षिणां दद्यात् ततः प्रतिगृहीत्वा ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा छत्रं दण्डे धारयेत् ॐ उपानम
ज्ञानमः ॐ ब्राह्मणाय नमः इति देयब्राह्मणोत्रिः संपूज्य ॐ इमे उपानहो ददानीति द्विजकरेजलदानं उपान
हादभिषिच्य कुशादीन्यादाय ॐ अथामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य तप्तवालुकासिकं रक्तभृदुर्गसंतराकाम
दमे उपानहानुत्तानांगिरोदैवते अमुकगोत्रायामुकशर्मणोब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददेइति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रति
वचनं ततः कुशादीन् दक्षिणाद्रव्यं वादाय ॐ अथ कृतैतत् उपानदानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्र

राम
४३

यामुकशर्मणोवास्यायदक्षिणायदक्षिणांभ्यमहंसंप्रददेइतिदक्षिणांदयात् ततःप्रतिगृहोताओंस्वस्तीत्युक्त्वा उपानहावागे
 हेत् ततोऽपसव्यंरुत्वादक्षिणाभिमुखःपातितवामजालुःओंअपहताऽसुरारक्षांशंशिवेदिषदइतिश्राद्धदेशोवामाव
 र्तेनतिलान्विकीर्यंओंआयन्तुनःपितरःसोम्यासोप्रिश्चान्ताःपथिभिर्ह्वयानैःअस्मिन्यज्ञेस्वधयामदन्तोधिब्रुव
 न्तुतेवन्त्वस्मानितिजपेत् ततोर्घपात्रोपरिअनस्रच्छिन्नंदक्षिणायंपवित्रंधृत्वाओंशन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तपी
 तेषशंपोरभिस्रवन्तुनइतिमंत्रेणार्घपात्रेजसंदत्वाओंतिलोसिसोमदैवत्वोगोसवोदेवनिर्मितःप्रयत्नमद्भिःष्टक्तःस्वधया
 पितृह्योकान् श्रीणाहिनःस्वाहेतितिलान्प्रक्षिप्यगंधपुष्पेदृष्ट्वातत्रप्रक्षिप्य अर्घपात्रंवामहस्तेरुत्वापवित्रंवाह्यराहस्ते
 उत्तरांशंदत्वातदुपरिकिद्दुदकांतरंदत्वाओंयादिव्याआपःपयसासवभूवुर्याऽआन्तरिक्षाऽउत्तपार्थिवीर्याहिरण्यवर्णा
 यज्ञिषास्तानऽआपःशिवाःसंशंसोनासुहवाभवनुइतिपठित्वामोठकादीन्यादायओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत
 आयश्राद्धस्यहस्तार्घस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामिति ब्राह्मणकरेपवित्रोपरिअर्घजलददुत्सृजेत् पात्रं च वामपा
 र्श्वपित्रेस्थानमसीत्यर्घपात्रंसपवित्रमधोमुखंस्थापयेत् तच्चदक्षिणादानपर्यन्तन्चालयेत् ततःश्राद्धदेशेतिलान्
 विकीर्यदर्भहस्तोभ्रतलेप्रेतमाबाहूयेत्तत्रमंत्रःइहलोकंपरित्यज्यगतोसिपरमां गतिमिति अत्रस्वीश्राद्धेपिगतो

आ. वि.
४४

सोत्वेवमेव पठनीयमात्मत्वेनोद्देश्यत्वात् ततोमोटकादीन्यादाय ॐ अथासुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्ध एतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासंसिते मयादीयंते तवोपतिष्ठन्तामितिगंधादीनुत्सृजेत् ततः सर्वसुगंधिइतिमंत्रेरागंधान् ॐ श्रियादेव्याइतिमंत्रेरापुष्पं ॐ वनस्यतिरसइतिमंत्रेराधूपं ब्राह्मणायनिवेदयेत् तत ॐ एषदीपइतिनिवेदिते ॐ सुदीपः ब्राह्मणोवदेत् ॐ एतानितांबूलानीतिनिवेदिते ॐ सुतांबूलानीतिब्राह्मणोवदेत् ॐ इमेयज्ञोपवीतेइतिनिवेदिते ॐ सुयज्ञोपवीतेइतिब्राह्मणोवदेत् ॐ एतानिवासांसीतिनिवेदिते ॐ सुवासांसीतिब्राह्मणोवदेत् पुष्याणि शिखायामेव द्विजेनधार्याणिततः प्रेतोपभुक्तशय्यासनादिकंगंधपुष्पैरभ्यर्च्य श्राद्धभोक्त्रेप्रतिपादयेत् ततोगौरमृत्तिकपानीवारचूर्णेनजलेनवाब्राह्मणंवेष्टयित्वाचतुरस्रमंडलंकुर्यात् परकीयभूमौश्राद्ध करणश्राद्धीयवस्तुषुकिंचिदुद्धृत्यतिलघृतयुक्तमन्नं ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्योनमइतिदद्यात् जीवतांभूस्वामिनांकिंचिदाननिकरेदद्यात् ततउत्तमन्नंताम्रपात्रेणकरभ्यामादायमनाकस्थित्वापितरंध्यात्वापुरुषतस्मिन्क्षमंपरिविष्यात् ततइदंमधुरमिदमस्युष्णमित्यादिव्यंजनगुराणानुक्तीर्तयन्मांसादीनिव्यंजनानिभूपिष्टपात्रोत्तरेषुपरिविष्यघृतंसतिलजलंचोपनीय अन्नंमधुनाभिधारयेत् ॐ मधुवाक्ताऽऋतायतेमधुस्मरंति सिन्धवः माध्वीर्नः

राम.
४४

सन्त्वेषधोः ओं मधु नक्तमुतोषमोमधुत्यार्थिवर्षः रजः मधुद्वोरस्तुनः पिता ओं मधुमान्नोवनस्यतिर्मधुमा ३१॥ अस्तु
सूर्यः माह्वीर्गावोभवन्तुनः ओं मधुमधुमध्वितिच पठित्वा व्यस्ताभ्यां पाणिभ्यां पात्रमात्मभ्य ओं पृथिवीतेपात्रं यो
रपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेः अमृतेः अमृतं जुहामि स्वाहा इति जपेत् ओं इदं विष्णुर्विचक्रमेन्नेधानि दधेपदम् स
मृदमस्य पात्रं सुरे इति पठन्नमृत रूपतयान्तं विचिंत्य ओं कृष्णकव्यमिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा ओं इदमन्नम् ओं इमा
अपः ओं इदमाज्यम् ओं इदं हविरिति पात्रं ब्राह्मणदक्षिणांगुष्ठमन्नजलघृतान्नेषु निवेश्य ओं अपहृताः असुरार
क्षां सिवेदिषदइत्यन्तोपरिवहून्तितलान् प्राक्षेधमोटकादीन्यादायवामेन पाणिना पात्रमत्यजन् ओं अद्यामुकगो
त्रपितरमुकप्रेत आद्यश्राद्ध इदमन्नं सोपकरणं ते मया दीयते तवीयतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततो भवान् प्राशमयत्वि
तिब्रूयात् विप्रायापो शानंदत्वा सप्रणवाव्याहृतिकां गायत्रीं ओं मधुच्चाता इत्यादि ऋचम् ओं मधुमधुमध्वितिच
जपित्वा ओं अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्विति पठित्वा ओं यथासुखं जुषस्वेति ब्रा
ह्मणं ब्रूयात् ब्राह्मणश्च वामेन पाणिना पात्रमत्यजन् ओं कारपूर्वकं भुंजीत संज्ञयापि भक्ष्यप्रार्थनं न कुर्यात् श्राद्धकर्ता
दर्भेष्वामीनः सप्रणवाव्याहृतिकां गायत्रीं मधुच्चाता इत्यादि ऋचं मधुमधुमध्वितिच जपेत् गायत्रीं ब्राह्मणं श्रावयित्वा

श्री ०
४५

ओं कृष्णपाजइत्यादीनरक्षोघ्नमंत्रान्पठित्वा भूमितिलै रस्तीर्य ब्राह्मणं पितृरूपतया ध्यायेत् तत उदीरतामित्य
दिपितृमंत्रान् ओं सहस्रशीर्षा इत्यादि पुरुषसूक्तम् ओं आशुः शिशान इत्यादिकमप्रतिरथ मन्या न्यपिशत रुद्रि
यप्रभृतिपवित्राणिरुचिस्तवप्रभृतीनिचपठेत् अंततः ओं नमस्तुभ्यं विरूपाक्षनमस्तेनेकचक्षुषे नमः पिनाकह
स्ताय वज्रहस्ताय वै नम इति श्लोकमपि पठेत् वीणादिभिर्ब्राह्मणं हर्षयन् व्यंजनादिगुणान् कीर्तयन् तस्य यत्र
यत्रेच्छोपलभ्यते तत्तदुपनयन् मंदं मंदं भोजयेत् ततस्तत्प्रज्ञात्वा उच्छिष्टसन्निधावास्तत्तदक्षिणाग्रकुशात्रयां
भूमिं प्रोक्ष्य सर्वप्रकारकमन्तिलघृतसहितं जलेनाप्लाव्य गृहीत्वा ओं अनग्निदग्धाये जीवाये प्रदग्धाः कुलेमम
भूमौ दत्तेन त्वयं तुह प्रायांतु परंगतिमिति मंत्रेण मंत्रस्यं कलमुद्दिश्य कुशोपरितदन्नं विकिरेत् ततः सव्यं कृत्वा च
स्य हरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखो ब्राह्मणाय जलगंडुषमिदं ते प्रत्यापो शानमिति दत्त्वा ओं स्वदितमि
ति ब्राह्मणं पृच्छेत् ओं सुखदितमिति ते नोक्ते ओं पिंडमहं करिष्ये इति पृच्छेत् कुरुष्वेति ब्राह्मणानुज्ञातः उच्छिष्टसन्नि
धौ चतुरस्रं हस्तैकप्रमाणां दक्षिणप्रवराचतुरं गुलोच्छ्रितं स्थानं निर्माय तन्मध्ये वामहस्तेन दर्भपिंजलीमादाय त
न्मूलेन वामान्वारब्धदक्षिणकरेण प्रादेशमात्रं लिखेत् ओं अपहताऽअसुरारक्षां सिवे दिषद इति मंत्रेणारे

राम.
४५

खामुच्चिखेत दर्भपिंजुलीउत्तरस्यांदिशिनिक्षिपेत्तदुपरियेरूपाणिप्रतिमुंचमानाः असुराः संतः खधयाचरंति पराशु
रोनिपुरोयेभरन्त्यग्निष्ठाह्नौं कात्प्रणुदात्यस्मात् इत्युत्मुकंभ्रामयित्वा रेखादक्षिणतः क्षिपेत् तदुपरिउपमूलसकृत्सू
नकुशान् दक्षिणाग्रानास्तीर्यसव्यंकृत्वाओं देवताभ्यइतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वापर्णपुटकादिकमेकंतिलजलप्रो
धपुष्पयुतं वामहस्ते कृत्वा दक्षिणाहस्ते मोटकादिकमादाय ओं अद्यामुकगोत्रपितरसुकप्रेत आय आद्दे पिराडस्था
नेऽत्रावनेर्निश्चते मयादी यतेतवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि अवने जनं दद्यात् ततः आद्दशेष मन्त्रं सर्वव्यंजनतिलं
मधुघृतयुतमेकीकृत्य तेन विल्वपरिमाणपिराडं निर्माय घृतमध्वभिषारितं कृत्वा दक्षिणाहस्तेनादाय मोटकादींश्चा
दाय ओं अद्यामुकगोत्रपितरसुकप्रेत आय आद्दशेष पिराडस्ते मयादाय तेतवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि अवने जन
स्थाने सव्यो पृथ्वीत दक्षिणाकरेण पिराडं दद्यात् आसूतदर्भमूलेकरं प्रोक्ष्य सव्यंकृत्वा च म्यहरिं स्मृत्वा अपसव्यंकृ
त्वाओं अत्रपितरमां दयस्व पथाभागमावृषायस्व इति पठित्वा वामाकर्णेनोदङ्गुरवीभूत्वा मनाकृत्वा संनि यम्यते नैव य
पासुखं पर्यावर्त्तयन् पितरं भास्करमूर्तिं ध्यायन् अमीमदंतपितरो यथाभाममावृषायिष्ठ इति पठेत् अवने जनाव
शिष्टजलपुतपात्रं वामहस्ते कृत्वा दक्षिणाहस्तेन मोटकादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रपितरसुकप्रेत आय आद्दपि

श्रा
४६

एडेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपिराडोपरिप्रत्यवनेजनंदयात् ततोनीवींविस्संस्थ सव्यंरुत्वाचम्य
हरिस्मृत्वावामेनपाणिनाधृतंस्त्रं दक्षिणाहस्तेनगृहीत्वा ओं एतन्नेपितर्वासइतिपिराडोपरिधृत्वा मोटकादिकमा
दाय ओं अद्यामुकगोत्रपितरमुकरप्रेतआद्य श्राद्धपिराडे एतद्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् तत
स्तूष्णीपिराडेगंधपुष्पधूपदीपतांबूलानिदद्यात् ततः पिराडशेषान्नंपिराडसमीपेविकिरेत् ततआचांतस्यब्राह्मण
स्यकरे ओं अपामध्येस्थितादेवाः सर्वमसुप्रतिष्ठितंब्राह्मणस्यकरेन्यस्ताः शिवाआपोभवंतुमेइतिजलं दद्यात् ओं
भवंतुतेब्राह्मणस्यतत्प्रतिवचनमलक्ष्मीर्वसतिपुष्पेषुलक्ष्मीर्वसतिपुष्करेलक्ष्मीर्वसतिगोष्ठेषुसौमनस्यंसदास्तु
मेइतिपुष्पाणिदद्यात् ओं अस्तुसदातवेतिप्रतिवचनम् असतंचास्तुमेपुण्यंशांतिः पुष्टिर्भृतिश्चमेयद्यच्छेयस्क
रंलोकेतत्तदस्तुसदाममइतितंडुलानिदद्यात् ओं अस्तुसदातवेतिप्रतिवचनं अथवाशिवाआपः संत्वितिजलंमौ
मनस्यमस्त्वितिपुष्पम् ओं असतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलान्दद्यात् ओं संत्विति ओं संत्विति ओं अस्त्वितिचप्रतिवचनं
तःपुटकादिपात्रेषां त्युदकं परिकल्प्यमेदिनींशिरसाभिवंधइमंमंत्रंपठेत् ओं नमोनमोमेदिनिलोकधात्रिउर्विमहिशै
लगिरिधारिणिनमःधरुणिकाप्यपिजगत्प्रतिष्ठेवसुधेनमोस्तुवैल्लविलोकधात्रिनमोस्तुतेसर्वरसप्रतिष्ठेनिवापना

राम-
४६

वीचिनमोस्तुते ततोमोरकादिकमादाय ओं अयामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यआघश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिकमुपतिष्ठता
 मितिबिप्रकरेअक्षय्योदकंदद्यात् ओं उपतिष्ठतामितिप्रतिवचनम् ततः सव्यंकृत्वाप्राङ्मुखःकृतोजलिस्तन्मनाःसु
 मनादक्षिणांदिशंपश्यन् ओं अयोरःपितास्त्वितिपठेत् अत्रपूर्वाभिमुखींपिराडोपरिजलधारंददतीत्याचारः ओं
 अस्त्वितिप्रतिवचनं ततः पूर्वाभिमुखःगोत्रंनोवर्द्धतामिति वदेत् ओं वर्द्धतामितिप्रतिवचनं ओं दातारो नो भिवर्द्ध
 तांवेदाः संततिरेव च श्राद्धाचनोमाव्यगमद्दृष्टेयं च नोऽस्तु अन्नं च नो बद्धु भवेदतिथींश्च लभे महिया चितारश्च नः
 संतु मा च या चिष्म कंच न एताः सत्याशिषः संत्विति आशिषो ब्राह्मणं याचेत् ओं संत्विति ब्राह्मण प्रतिवचनम् त
 तोऽप सव्यंकृत्वा सपवित्रकुशात्रयंपिराडोपरिदक्षिणाग्रं पृत्वा ओं न मोवाच पिष्यद्दितिष्टेच्छेत् ओं वाच्यतामित्यनु
 ज्ञातः ओं पित्रे नमः उच्यतामिति वदेत् ओं अस्तु नम इति वचनं ततः पुरकादिस्थितं जलं गृहीत्वा ओं ऊर्ज्ज्वह
 न्तीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्नुतमस्वधास्यतर्प्ययत्तमेपितरमिति दक्षिणाग्रं जलधारं सपवित्रकुशोपरिद
 यात् ततो नम्रीभूय पिराडमाघ्रायोत्थापयेत् पिराडाधारकुशानुल्मुकंचत्रहोक्षिपेत् ततोर्घयात्रमुत्तानीकृत्यमो
 रुकतिलजलान्यादाय दक्षिणाद्रव्यंचादाय ओं अयामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यकृतैतदाघश्राद्धप्रतिष्ठार्थमि

दरजतं चंद्रदेवतं अमुकगोत्रायामुकशर्मणो ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति दक्षिणादानं ओं स्वस्तीति प्रतिवचन
 म् आहुकर्त्ता पात्रब्राह्मणस्य चरणे संवात्यतं नमस्कुर्यात् ततो दक्षिणायाणिना पात्रब्राह्मणदक्षिणायाणि गृहीत्वा शय्या
 सनमंजनकंकटिकां चार्प्ययेत् ब्राह्मणश्चांजनकंकटिकां चादाय शय्यामाक्रम्य सुहूर्जे विश्रमेत् ततः सामवेदाध्या
 यि ब्राह्मणस्त्वात्र स्थितिलोदकमुपाहरेयुः ततः आहुकर्त्ता तेन जलेन गृहस्थितं द्रव्यमभिषिंचयेत् ततः सव्यं
 विधाय ओं अग्निमुखा देवास्तप्यंतामिति यवयुतजलेन कुशैः कुशोपरितर्प्ययेत् अवशिष्टमन्नं ओं भूतेभ्य एषव
 लिर्नम इति जलपुण्याभ्यां वलिंदद्यात् ततः सामगब्राह्मणान्भोजनादिभिः संतोषयेत् ततोऽपसव्येन ओं निरोंकारं
 स्वस्ति ब्रूहीति ब्राह्मणाय वदेत् स्वस्तीति ब्राह्मणो ब्रूयात् स्वस्त्यस्तु इत्यक्त्वा ब्राह्मणमुत्थाप्य जलपात्रं गृहीत्वा निमं
 त्रणस्थानस्थितं ब्राह्मणं ओं आमावाजस्य प्रसवोजगम्या देवेद्यावापृथिवी विश्वरूपे आमागंताम्यितरामातरो वामा
 सोमोऽमृतत्वेन गम्यादिति पठन् प्रदक्षिणी कुर्वन् वारिधारया त्रिर्वेष्टयित्वा प्रणम्याष्टौ पादाननुव्रज्य प्रदक्षिणीं कृ
 त्याभिवादयेत् सव्यं कृत्वा ओं देवताभ्य इति त्रिर्जपित्वा गृहं प्रविशेत् ततः पाणिभ्यामपसव्येन आह्वीय दीपनिर्वापणं
 सव्यं कृत्वा हस्तीपादौ प्रक्षाल्याचम्य ततः आहुसंपूर्णकामः ओं प्रमादात् कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताध्वरेषु यत् स्मरणादेवत

द्विहोः संपूर्णस्यादिति श्रुतिरिति पठित्वा विसृज्य स्मरणां कुर्यात् ततश्चाशौचांतद्वितीयदिन एव यथाशक्ति महाहोणिरत्ना
निगाः बाहनं यानानि दासीदासं मद्रांति वे श्मानि श्रेष्ठभूषणानि प्रेतहितमुद्दिश्य ब्राह्मणाय दद्यात् तद्यथा अघाशौचांत
द्वितीये न्हि अमुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य स्वर्गप्राप्तिकामः इमां गोरुद्रदेवतां यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दत्तुमह
मुत्सृजेदिति गोदद्यात् ॐ अघकृतैतद्गोदानप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं हिरण्यमग्निदेवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षि
णां तुभ्यमहं संप्रददेइति यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात् एवं भूमिहिरण्यादिदानमपि अस्मिन्दिने दशाप्रभृतिश्रोत्रिया
न्योजयेत्तान्यरितोषयेत् तत्रदिने विहितमपि पंचगव्यपानं शिष्टानां च रतिइति न लिखितं अथान्नोदकुंभदानं
तत्र एकादशाहं श्राद्धं कृत्वा आचम्य प्राङ्मुख उपविश्य कुशतिलजलान्यादाय ॐ पितृगता हरहरन्नादकुंभोपस्थि
तिस्वगताश्च मे धयत्तज न्यफलसमफलप्राप्तिकामोऽद्यादिपितृमरणादिन वधिकाशौचावच्छिन्नदिनो नवत्स
रं यावत्तदहं पित्रे सान्नोदकुंभदानमहं करिष्ये इति जलपूर्णकुंभमुपनीय संकल्पं कुर्यात् ततोऽपसव्यादिकृत्वामो
रुकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतइदमासनं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृज्य स एत
च्चं जनमन्नमुपनीय ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेताऽयं सान्नोदकुंभस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ॥

श्रा.
४८

तदुभयं पात्रं वा ह्यराय प्रतिपादयेत् अशौचोपनिपाते प्ययं दातव्य इति सपिंडने कृते वर्षाभ्यंतरे ॐ अघामुकगोत्र
पितरमुकशर्मन्निदमासनंतुभ्यं स्वधा ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्नयं सान्नोदकं भस्तुभ्यं स्वधेति वाक्यं कुर्या
तततो मोटकादीन्यादाय ॐ अघकृतैतत्सान्नोदकं भदानप्रतिष्ठार्थमिदं रजतंचंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मण
यदक्षिणां दातु महमुत्सृजे इति प्रत्यहं सान्नमुदकं संदत्त्वा दक्षिणां दद्यात् अत्र द्वादशाह आह्वकार्यमिति केचित्
तदपि एकादशाहवत् अथ मासिक आह्व प्रयोग तत्र आह्व पूर्वदिने एकभक्तादिकं विधाय प्रातः श्वेतवस्त्रयुग्मेन
स्नात्वा मध्यदिने पुनः स्नात्वा कृतनित्यक्रिय आचं त उपविष्टः पूर्वोपकल्पितं प्रज्वालितं प्रदीपं स्यापितगौरसर्षपति
त्वारक्षोभं आह्व देशमागत्य ॐ सिद्धमिति एष्टु कुशत्रयजलेन ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थांगतोपि वा यः स्व
रेत्युडरीकासं सवाह्याभ्यंतरेः शुचिः ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्वित्युच्चार्य आह्व देयद्रव्या रायात्मानं वसिंचेत् ॐ अघामु
कगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धांतर्गतप्रथममासिक आह्व महं करिष्य इति संकल्पं कु
र्यात् एकादशमासाभ्यंतरेऽधिमासपातेषोडशघटस्थाने सप्तदशपदं प्रयोज्यं ततस्त्रिगीयत्रीजपित्वा ॐ देवताभ्यः
पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमोनम इति त्रिर्जयेत् ततोऽपसव्यादिकृत्वा मोटकादि

राम.
४८

मादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिक आह इदमासनं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृजेत्
ॐ अपहताऽअसुरारक्षा ॐ सिंवेदिषद इति वामावर्तेन आह देशो तिलान्विकिरेत् तत आयंतु नः पितर इति मंत्रेण
रेत् ततः पुरकादीपवित्रं दक्षिणाग्रं धत्वा ॐ शन्नो देवीरिति मंत्रेण तत्र जलं क्षिपेत् ॐ तिलोसिसोमदैवत्यो गो
सवो देवनिर्मितः प्रयत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितृद्वेषो कान्धो राहिनः स्वाहेति तिलान्प्रक्षिप्य तूष्णीं गंधपुष्पचनिः
क्षिपेत् ततस्तदर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा यवित्रमन्नपात्रोपरि उत्तराग्रं धत्वा तदुपरि किंचिद्दुदकांतरं दत्वा ॐ यादि
याऽआपः पयसा संवभृवुर्यो आंतरिक्षाऽउत पार्थिवीर्यो हि स्याप वर्णा यज्ञियास्तानऽआपः शिवाः स ॐ स्यो
नासुहवा भवन्तु इति पठित्वा दक्षिणाहस्तेन मोरकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिक आ
ह एषहस्तार्घस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पवेत्रोपरि जलं दधात् ततः पवित्रादिसहितमर्घपात्रमासन
वामपार्श्वे ॐ पित्रे स्थानमसीति न्युज्जी कुर्यात् पुनर्मोरकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममा
सिक आह एतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासंसिते मया दीयंते तवोपतिष्ठतामिति गंधादिकमुत्सृ
जेत् तत आसनस्य मोजनपात्रसहितस्य चतुर्दिशं चतुरस्रमंडलं कृत्वा आहीयान्नायभागं घृतव्यंजनतिलज

श्रा.
४९

लपुतंपुटकादौ कृत्वा ॐ इदमन्नमेतद्भस्वामिपितृभ्योनमइत्युत्सृजेत् ततस्ताम्रपात्रादिस्थितमन्नहस्ताभ्यामा
दायमनाकस्थित्वापितरं ध्यायन् भोजनं पात्रे उपनयेत् पुरुषतृप्तिक्षममन्नं परिविष्य भूषिष्ट पात्रांतरेषु चंज
नान्युपकल्प्य पुटकस्थितं घृतं जलं चोपनीय अन्नोपरि हस्तद्वयगृहीतपात्रेणामधुदत्त्वा ततः ॐ मधुवाताइ
त्यादि ऋचं ॐ मधुमधुमध्विति च जपेत् ततोऽयस्तहस्ताभ्यामन्नपात्रमालभ्य ॐ पृथिवीतेपात्रं योरपिधानं वा
ह्मणास्यसुखेऽमृतं अमृतं जुहोमि स्वाहा ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् समूढमस्य पात्रं सु
रेकलकम्बमिदं रंक्षमदीयमिति पठित्वा वामेन पाणिना पात्रमत्यजन् दक्षिणाहस्तांगुष्ठमन्नजलघृतान्नेषु
ॐ इदमन्नम् ॐ इमा आपः ॐ इदमाज्यम् ॐ इदं कविरिति निःक्षिप्य ॐ अपहताऽअसुरारक्षा ॐ सिवेदि
षदइत्यन्नोपरितिलान्विकीर्य दक्षिणाहस्तेन मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासि
कश्चाद्इदमन्नं सोपकरांते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततो गायत्रीमधुवाताइत्यादि ऋचं ॐ म
धुमधुमध्विति च जपेत् अन्नहीनमन्नं पठेत् ततः रुशषूपविश्य पुनर्गायत्रीमधुवाताइत्यादि ऋचं मधुमधुम
ध्विति च जपेत् रक्षोघ्नं चान्कृणुषाजइत्यादिकान् जपेत् नृमोतिलान्निश्चिवापि अमंत्रपुरुषसूक्ताप्रतिरथा

राम-
४९

दीनिपवित्राणियथाशक्तिजपेत् ॐ नमस्तुभ्यं विरूपाक्षेति श्लोकमपि च पठेत् उच्छिष्टमन्त्रिधा वास्तत कुशत्रयं भू
मिप्रोक्ष्य व्यंजनघृततिलयुतमन्नेवारिणा प्लाव्य ॐ अनग्निदग्धा ये जीवा ये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ दंते न तप्यं तुत्
प्रायां तु परंगति इति तदन्नं कुशोपरिविकिरेत् ततः सव्यं कृत्वा च म्यहरिं स्मृत्वा पसव्यं कृत्वा पिंडस्थानं निर्मायत
मध्ये वामहस्तोपातदक्षिणाहस्तगृहीतदर्भं पिंडजुलीमूलेन प्रादेशमात्रमपहतेत्यादि नोस्त्रिख्यदर्भं पिंडजुली
मुतरतस्त्यजेत् ततोरेखोपरि ॐ ये रूपाणीति मंत्रेणागारेभ्रामयित्वा अंगारं दक्षिणातस्त्यजेत् ततोरेखोपरि उ
पमूलसकृद्भ्रूय कुशत्रयं दक्षिणाग्रमास्तीर्य सव्येन देवताभ्य इति त्रिर्जपेन्नतोऽप सव्यं कृत्वा पुरके तिलजलगं
धपुष्पाणि कृत्वा मोटकादीन्पादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिक आहु पिराडस्थानेऽत्रावनेति
श्वते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्यवने जनं कुशोपरि दद्यात् तत्तस्तिलघृतमधुयुतेनान्नेन पिराडं कृत्वा धृतम
धुभ्यामभिधार्या दक्षिणहस्तेन मोटकादीनिचादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिक आहु ए
ष पिराडस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति वामजान्वारव्यदक्षिणाहस्तेनावने जनस्थाने पिंडं दद्यात् ततो द
र्भमूले करं प्रोक्ष्य सव्यं कृत्वा वम्यहरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः ॐ अत्रपितर्मादयस्त्वयथाभागमा

श्रा०
५०

वृषायस्वेतिपठेत् तत उत्तराभिमुखीभूयश्वासंनियम्यपितरंभास्वरमूर्तिंध्यायन्मुखंपर्यावर्तयन् अमीमदंतपिता
यथाभागमावृषायिष्टेतिपठेत् ततोऽवनेजनपान्नेदन्नावशिष्टजलयुतंवामहस्तेकृत्वा दक्षिणहस्तेमोटकादीन्या
दायडो अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धेपिराडेनपत्यवनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्टतामि
तिप्रत्यवनेजनंपिराडोपरिदद्यात् ततोनीवीदिस्रंस्यसम्यंकृत्वाचम्य अपसम्यंकृत्वावामेनपाणिनाधृतंसूत्रं
दक्षिणोनादायउभाभ्यांपिराडोपरि एतत्त्रैपितर्वासूत्रिसूत्रंधत्वामोटकादीन्यादायडो अघामुकगोत्रपितरमु
कप्रेतप्रथममासिकश्राद्धपिराड एतद्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्टतामिति सूत्रंसमुत्सृजेत् ततस्तूष्णीं गंध
पुष्पादिकंदद्यात् ततः पिराडशेषान्नंपिराडसमीपेविकिरेत् ओंशिवा आपः संत्वितिजलं ओं सौमनस्यम
स्त्वितिपुष्यं अक्षतंवारिष्टमस्त्वितितंडुलानन्नपानोपरिक्षियेत् मोटकादीन्यादाय ओं अघामुकगोत्रस्यपि
तुरमुकप्रेतस्यप्रथममासिकश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिकमुपतिष्टतामित्यक्षप्यादद्यात् ततः सम्यंकृत्वा ओं
अपोरः पितास्त्वितिदक्षिणांदिशंपश्यन्पिराडोपरिपूर्वाग्रांजलधारादद्यात् ततः पूर्वाभिमुखीभूय ओं गोत्रं
नोवर्द्धतांदातारो नोमिवर्द्धन्तां वेदाः सततिरेववेत्यादिनाशीः प्रार्थनं कुर्यात् ततोऽपसम्यंनपिराडोपरिसप

राम
५०

विज्ञानकुशान्पुत्रापुंटादिस्थजलेन ओं ऊर्जं वहंती रमृतघृतं पयः कीलालं परिस्नतं स्वधास्यत र्पयत मे पितरमिति
कुशो परिदक्षिणायां जलधाणं दद्यात् ततः पिराडमाघयोष्यापयेत् पिराडाधारकुशानुल्मुकं च वन्होक्षिपेत् अर्घपा
त्रमुस्याप्यमोटकादीन्यादाय ओं अघासुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य कृतै तत्प्रथममासिकश्राद्धं प्रतिष्ठार्थमिदं
जतं चन्द्रदैवतं पथानामगोत्राय ब्राह्मणादा तु महमुत्सृजति दक्षिणां दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा ओं देवताभ्य इति
र्जयेत् ततोपसव्यं कृत्वा पाणिना दीपं निर्वाप्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य सव्यमाचमनं च कुर्यात् ओं प्रमादादिति पठित्वा वि
शुंस्मरेत् श्राद्धीयवस्तूनि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् जले वा क्षिपेत् प्रायेण पात्रकमेव मासिक श्राद्धं कुर्वतीत्यत्र पात्र
कप्रयोगो लिखितः त्रिपक्षश्राद्धमपि कर्तव्यमिति तच्च मासिक चत्वारमेव द्वितीयमासिक तृतीयमासिक चतुर्थ
मासिक पंचममासिको नवमासिक दशमासिक सप्तममासिकाष्टममासिकानवममासिकदशममासिकैकाद
शमासिको नवार्धिकद्वादशमासिक श्राद्धेषु तत्प्रक्षेपेण प्रयोग ऊक्त्यः अधिमासपाते एकादशमासिकानंतरं
द्वादशमासिकं तत ऊनवार्धिकं ततस्त्रयोदशमासिकं श्राद्धमिति क्रमः सपात्रकमासिकश्राद्धकरणो ब्राह्मणानिमं
त्राणां स्वागतप्रश्नार्घदानाचमनीयदानवाह्यणोपवेशनप्रश्नप्रतिवचननमोवाचनब्राह्मणविसर्जनादिविशे

श्रा. वि.
५१

श्राद्धप्रयोगवदूहइति अथ सपिराडनश्राद्धप्रयोगः तत्र चाधुनिकाः प्रेतश्राद्धातिरिक्तश्राद्धचतुष्टयमपात्रकमेव
कुर्वतीति तथैव लिख्यते तत्र पूर्वदिने निरामियमेकवारं भुक्त्वा रात्रौ सर्वभुक्तजनगृहे विप्रनिवेशनं गत्वा दक्षिणप्लव
गोमयोपलिप्तायां भूमावाचान्त उपविश्य ब्राह्मणमुदङ्मुखमुपवेश्य कृतापसव्यः पुष्यचंदनतांबूलानि ब्राह्मण
करे दत्त्वा दक्षिणकरेण ब्राह्मणजानुष्टुभ्रौ अस्यां रात्रावमुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य स्वः सपिराडीकरणाश्रा
द्धकरणाय भवंतं ब्राह्मणामासंत्रये इत्यामंत्रं राकुर्यात् ॐ आमंत्रितोस्मीति प्रतिवचनंततः ॐ अक्रोधनेनेत्यादि ॐ
सर्वायासविनिर्मुक्तेन कामक्रोधविवर्जितेन भवितव्यं भवतानः श्वस्तने श्राद्धकर्मणीति ब्राह्मणं नियमान् श्रावयेत्
पघविघ्ने न रजनीयास्यति तदा सर्वमेतत्करिष्यामीति तत्प्रतिवचनम् ततोऽग्निमदिने प्रातः श्वेतवस्त्रयुग्मेन स्नात्वा
मध्यदिने पुनः स्नात्वा कृतनित्यक्रियः श्राद्धकर्ता श्राद्धनिषिद्धेतरवेलायां गोमयोपलिप्ता रत्तपाकस्थाने तिलान्नि
कीर्ष्यपरितश्छागान्वधयित्वा सपिराडद्वारानूत्तनभागेऽः स्वयं वा पाकमारभेत् श्राद्धभूमिंपंचगव्येनोपलिप्यज्व
लदंगारेः संशौध्यगौरमृत्तिकया छद्यतिलैः सर्षपैश्च विकिरेत् द्विजंकारितश्मशुनखच्छेदनमभिगम्य दंतधाव
तंताम्रपात्रे तैलोद्धर्तनान्युपनीय स्नानार्थं दत्तजलंतस्नातं यजमानसवरोनाहृतमावातं मध्याह्ने शुचिगचांतः शु

राम.
५१

ऋद्धिवासाउपविश्यगोमयोपलिप्तायांभूमौवामावर्तेनकृतगोमूत्रमंडलायांॐभूम्येनमःइत्यक्षतपुष्पैस्त्रिर्ध्वपि
त्वाभूमौकुशात्रयमास्तीर्यतदुपरितिष्ठन्ॐस्वागतमितिस्थितंब्राह्मणंष्टब्धेत्ॐसुस्वागतमितितेनोक्तेॐइदं
तेपाद्यमित्युपनीयविनीतःसन्पुनःपुनरभिनंघपात्रब्राह्मणपादौप्रक्षालयेत्ततःपुरकेऽर्घ्यंकृत्वादक्षिणामिमुखो
ऽपसव्यंकृत्वामोटकादिकमादापार्घपात्रंवामहस्तेकृत्वाॐअयामुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिराडीकरणाश्राद्धएषपा
दार्घ्यस्तेमपादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपादार्घ्यंदद्यात्ततोआचमनीयजलंपात्रस्थमभिनीयशिरसाभिवंघजानु
नीविश्राव्यॐइदंतेआचमनीयमित्याचमनीयजलंब्राह्मणपदत्वास्वयंपादौप्रक्षाल्याचम्यतमाचमय्याग्रेकृत्वा
श्राद्धदेशमागच्छेत्पूर्वरत्रौनिमंत्रणासंभवेतस्मिन्नेवान्दिश्राद्धवेलायांपूर्वोक्तविशेषणविशिष्टंयजमानस
वर्णनाहृतंपूर्ववत्कृतगोमूत्रमंडलायांभूमावुभावय्युपविशतांततःश्राद्धकर्ताॐइदंतेपाद्यमित्युपनीयविनी॥२॥
तःपुनःपुनरभिनंघपात्रब्राह्मणपादौप्रक्षालयेत्ततोऽपसव्यंकृत्वामुष्पचंदनतांबूलानिविप्रकरेदत्वाब्राह्मण
ज्जनुदक्षिणाहस्तेनस्पृष्ट्वाॐअयामुकगोत्रस्यपितरमुकप्रेतस्यसपिराडीकरणश्राद्धकरणायभवंतंब्राह्मणमहमा
मंत्रयदृत्याम्यॐआमंत्रितोस्मीतितेनोक्तेॐअत्रोपनेनेत्यादिनाॐसर्वायासविनिमुक्तेनेत्यादिनाचब्राह्मणंनिय

मान् आवयेत् ॐ भवितव्यमिति तेनोक्ते अर्घपरिकल्प्यवामहस्ते कृत्वा मोरकादिकमादाय ॐ अयामुक् गोत्रपितरः
 कप्रेतसपिण्डीकरणाश्राद्धे एषपादार्घ्यस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पादार्घ्यदद्यात् तत आचमनीयजलं पात्र
 स्थं शिरसाभिवंदय जानुनीविश्राव्य ॐ ईर्दं ते आचमनीयमिति ब्राह्मणाय दत्त्वा सव्येन स्वयं पादौ प्रक्षाल्याचम्यत
 माचमप्याग्नेकृत्वा श्राद्धदेशमागच्छेत् तत्र प्राङ्मुख उपविश्य सिद्धमिति पृष्ट्वा आसनं स्पृष्ट्वा ऽन्ननिषदस्वेति ब्रा
 ह्मणमुदङ्मुखमुपवेशयेत् द्विजपादयोस्तले कुशान् दद्यात् आसनसमीपतिलतैलेन दीपं प्रज्वाल्य स्थाप
 येत् अन्यांश्च प्रत्यासनसमीपतिलतैलेन चतुरो दीपान् स्थापयेत् ब्राह्मणो नदीपरिक्षाकर्तव्यारक्षोघ्नान् गौरस
 र्षयैस्तिखान् श्राद्धदेशे सन्निधापयेत् काककुक्कुटादीन् श्राद्धहन्तृन् यस्मारयेत् ततः ॐ अयवित्रः पवित्रो वेत्यादि
 पठित्वा ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति श्राद्धीयद्रव्याणि चात्मानं कुशत्रयेण संचयेत् ततः कुशत्रयतिलजलान्या
 दाय ॐ अयामुक् गोत्रस्य पितुरमुक् कप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धात्तर्गतसपिण्डीकरणाश्राद्धमहं करिष्ये इ
 तिसंकल्पं कुर्यात् ॐ कुरुष्वेति ब्राह्मणो वदेत् ॐ गायत्री जयमहं करिष्ये इति ब्राह्मणं पठेत् ॐ कुरुष्वेति तेनानुज्ञातः
 प्रणव्यात् तिसहितां गायत्रीं निर्जपेत् ततो देवताभ्य इति निर्जपेत् ततो देव श्राद्धार्थो यकल्पितासनादिदेशमाग

त्योदङ्मुख उपविष्य कुशत्रययवजलान्यादाय ॐ अद्या मुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिराडी करणानिमित्तकामुकगो
त्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मश्राद्धसंबन्धिनोविश्वे देवा इदमासनं वोनमइति पूर्वाय कुशत्र
यरूपं सजलयवप्रोक्षितमुत्सजेत् ॐ विश्वान्देवानहभावाहपिष्ये इत्युक्त्वा ॐ विश्वे देवास आगतशृणुताम इम
र्ठहवम् एदव्वर्हिर्निषीदतेत्यावाख्य ॐ यवोसियवयास्मद्वेषोयवयागतीरितियवान्विकीर्य ॐ विश्वे देवाः शृणु
तेम इमर्ठहवस्मीयेऽन्तरिक्षेयऽउपयविष्टयेऽअग्निजिह्वाऽउतवायजत्राऽ आसथास्मिन्वर्हिर्षिमादयद्व
म् ॐ आगच्छन्तु महाभागा विश्वे देवामहावलाः ये यत्र योजिताः श्राद्धे सावधाना भवन्तु ते इति पठत् ततः पुटके
वाग्रं प्रवित्रं धृत्वा ॐ शन्नो देवी रभिष्टयः आपो भवन्तु पीतये शं योरभिस्रवन्तु न इति जलं सिद्ध्वा ॐ यवो रितियवान्
प्रक्षिप्य गंधपुष्ये दूर्लीतत्र प्रक्षिप्य अर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं भोजनपात्रे पूर्वाग्रंधृत्वा तदुपरि किंचिदुदकांतरं द
त्वा ॐ यादिव्याऽआपः पयसा संवभूर्वुर्याऽ आन्तरिक्षाऽउत पार्थिवी र्प्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्तानऽ आपः शिवाऽस
ॐ स्योनाः सुहवा भवन्त्विति पठित्वा कुशत्रययवजलान्यादाय ॐ अद्या मुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिराडी कर
णानिमित्तकामुकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मश्राद्धसंबन्धिनोविश्वे देवा एषवो हस्तार्घ्यं

श्रा०
५३

नम इति पवित्रोपरि अर्घं जलमुत्सृजेत् ततः पवित्रसहितमर्घपात्रमासनदक्षिणपार्श्वे ओं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्थानम
सीति विश्वेदेवार्घपात्रमुत्तानस्थापयेत् ततः कुशत्रययवजलान्यादाय ओं अघामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य स
पिरुडी करणानि मिन्नकामुकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मश्राद्धसंबन्धिनी विश्वेदेवा ए
तानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसि वीनमदूतिगंधादीनुत्सृजेत् ततो भोजनपात्रासनयोश्च तुर्द्विंशं
जलेन चतुष्कोणमंडलं कृत्वा अपसव्येन मोटकादिकमादाय तिलघृतव्यंजनयुतमन्नं ओं इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो
नम इति दक्षिणमुखमुत्सृजेत् ततः सब्यं कृत्वा ताम्रपात्रादिकं गृहीत्वा तेनान्नमादाय मनाकस्थित्वा देवान्ध्यायन्
पात्रेपरिविष्यात् व्यंजनानि घृतं जलं च तत्रोपनीयान्नोपरिमधुदत्त्वा ओं मधुवाता इति ऋचा ओं मधुमधुमधिति मंत्रै
रन्नमभिमंत्रयेत् ततः ऋजुहस्ताभ्यामन्नपात्रमालभ्य ओं ष्टिवीते पात्रं द्यौरपि धारपि धानं ब्राह्मणास्य मुखेऽजन्
तेऽअमृतं जुहोमि स्वाहा ओं इदं विष्णुर्विचक्रमेन्नेधानि दधेपदम् समृद्धमस्य पाशं सुर इति वपठित्वा ओं कृत्स्नहव्य
मिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा ओं इदमन्नमित्यन्ने ओं इमा आप इति जले ओं इदमाज्यमिति घृते ओं इदं हविरिति पुनरन्न
दक्षिणकरं गुण्णमावेश्य ओं यवोसीत्यन्नोपरियवान्निक्षिप्य कुशत्रययवजलान्यादाय ओं अघामुकगोत्रस्य पितुरमुक

श्रा०
५३

प्रेतस्य सपिराडीकरणानिमित्तकामुकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मणां आह संवाधिनो वि॥
श्वेदेवा एतद्वेत्तं सोपकरणानमइत्यन्नुत्सृजेत् एवं देवकारणं निर्वर्त्य हस्रौपादौ प्रक्षाल्य कुशवदुकादिकं पुनर्गृ
हीत्वा प्रेत आह्वयदेशमागस्योपविश्य अपसव्यादि कृत्वा दक्षिणाभिमुखो मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमु
कप्रेतसपिराडीकरण आह्वयमासनेते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पित्रे आसनं मोटक रूपं तिलजलप्रोक्षि
तमत्सृजेत् पुनर्मोटकादिकमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यासपिराडीकरणानिमित्तक आह्वयः मुकगोत्र
स्यपितामहस्यामुकशर्मणाह्वयमासनेते स्वधा इति स्थानत्रये कृत्वा सनेषु सर्वपश्चिमस्थानस्थितमासनं पितामहः
प्रेतसृजेत् पुनर्मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य सपिराडीकरणानिमित्तक आह्वयः मुकगोत्र
स्यप्रपितामहस्यामुकशर्मणाह्वयमासनेते स्वधा इति मध्यमासनं प्रपितामहायोत्सृजेत् पुनर्मोटकादिकमादाय
ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य सपिराडीकरणानिमित्तक आह्वयः मुकगोत्रस्य वृद्धप्रपितामहस्यामुक
शर्मणाह्वयमासनेते स्वधेति सर्व पूर्वमासनं वृद्धप्रपितामहायोत्सृजेत् ततः पितामहादीनुद्दिश्य ॐ पितृन् हमा
वाहयिष्यद्दत्तुका ॐ कशन्वस्त्वानिधीमह्यश्रुतः समधीमहि उशन्नुशन्नुशतः आवाहपितृन् हविषेः अन्तवे

श्रा०
५४

इतिपितामहादीनावाह्यं ॐ अथ हतेत्यादि उभयत्र श्राद्धस्थाने तिलान्विकीर्य ॐ आयुन्तुः पितर इत्यादि मंत्रं जपेत् त
तोऽर्घं पात्रं च तुष्टये धनवच्छिन्नं दक्षिणाग्रं पवित्रं प्रत्येकं धृत्वा ॐ शान्ते देवीरिति प्रत्येकं जलं क्षिप्त्वा ॐ तिलो सीति
स्वाहांतेन मंत्रेण प्रत्येकं तेषु वतिलान्प्रक्षिप्य गंधपुष्पे तेषु वतूली प्रक्षिप्य प्रेतार्घ्यपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रपाया
त्रं ब्राह्मणकरे उग्रं धृत्वा तदुपरि किञ्चिज्जलांतरं दत्त्वा ॐ यादिव्या आप इति पठित्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगो
त्रस्य पितरमुकप्रेतसपिराडीकरणं आह्वे एष हस्तार्घ्यस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पात्रं ब्राह्मणहस्ते प
वित्रोपरि अर्घजलं ददुत्सृजेत् अवशिष्टजलसहितार्घ्यपात्रं ब्राह्मणाग्रे निदध्यात् पितामहार्घ्यपात्रं वामहस्ते
कृत्वा पवित्रं भोजनपात्रे धृत्वा तदुपरि जलांतरं दत्त्वा ॐ यादिव्या इत्यादि पठित्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगो
त्रस्य पितरमुकप्रेतस्य सपिराडीकरणं निमित्तक आह्वेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नेषते हस्तार्घ्यः स्वधेति पूर्व
वदर्घं दद्यात् अवशिष्टजलमुत्तमर्घ्यपात्रमग्रे धारयेत् ततः प्रपितामहार्घ्यपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं भोजनपा
त्रे धृत्वा तदुपरि जलांतरं दत्त्वा ॐ यादिव्या इत्यादि पठित्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रस्य पितरमुकप्रे
तस्य सपिराडीकरणं निमित्तक आह्वेऽमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्मन्नेषते हस्तार्घ्यः स्वधेत्यर्घं ददुत्सृज्य

राम
५४

जेत् तदर्घपात्रमवशिष्टजलयुतमग्रे स्थापयेत् तृतीयार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं भोजनपात्रे घृत्वा तद् परिजलोत्
रंदत्वा ॐ यादिव्या इति पठित्वा मोरकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्त
कश्चाद्धे अमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नेषते हस्तार्घः स्वधेति पूर्ववदर्घमुत्सृजेत् अवशिष्टजलयुतार्घपा
त्रमग्रे स्थापयेत् ततः सव्यं कृत्वा आन्वम्य अपसव्यं कृत्वा पुटकत्रयमग्रे घृत्वा प्रेतार्घपात्रं गृहीत्वा ॐ ये समानाः सु
मनसः पितरो यमराज्ये ते षाँह्नोकः स्वधानमोयज्ञे दिवेषु कल्प्यताम् ये समानाः सुमनसो जीवा जीवेषु मामका
तेषां श्रीर्म्मयिकल्प्यतामस्मिँल्लोकेश तर्हः समाः इति मन्त्राभ्यां प्रेतार्घपात्रस्थजलतृतीयभागं पुटकांतरे घृत्वा
पुनरपि मंत्रद्वयं पठित्वाऽपरतृतीयभागं पुटकांतरे घृत्वा प्रेतार्घपात्रस्थतृतीयभागजलं पुटकांतरे घृत्वा तूर्हीप्रथ
मपुटकस्थविभक्तजलतृतीयभागं प्रेतार्घपात्रे कृत्वा पवित्रपुष्पसहितं प्रेतार्घपात्रमादाय ॐ ये समीना इति मंत्रद्व
येन प्रेतार्घपात्रस्थतृतीयभागजलं पितामहार्घपात्रस्थजले मेलयेत् एवमपरपुटकस्थितार्घतृतीयभागद्वयं क
मेण प्रत्येकं प्रेतार्घपात्रे कृत्वा प्रत्येकं मंत्रद्वयं पठित्वा प्रपितामहार्घपात्रस्थजले वृद्धप्रपितामहार्घपात्रस्थजले मेल
येत् ततः प्रेतार्घपात्रं ब्राह्मणवामपार्श्वे ॐ पित्रे स्थानमसीति न्युञ्जे कृत्वा स्थापयेत् वृद्धप्रपितामहार्घपात्रस्थजलादि

५५
 ५५
 कंप्रपितामहार्घपात्रेकृत्वातत्सर्वंपितामहार्घपात्रमुत्तानंप्रपितामहपात्रोपरिष्णत्वात्तद्व्य
 मुत्तानंवृद्धप्रपितामहार्घपात्रोपरिष्णत्वापात्रत्रयमेकदैवपितामहासनवामपार्श्वे ॐपितृभ्यःस्थानमसीतिन्युञ्जं कृत्वा
 स्थापयेत् एवंस्थाप्रितमर्घपात्रचतुष्टयंदक्षिणापर्यंतंनचालयेत् ततोमोटकादिकमादाय ॐअद्यामुकगोत्रपि
 तरमुकप्रेतसपिण्डीकरणाश्राद्धेएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेमयादीयंतेतवोपतिष्ठंतामि
 तिपित्रेगंधादीनिदद्यात् पुनर्मोटकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणानिमित्तक
 आद्धेअमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नेतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेस्रधेतिपितामहायगं
 धादीन्युत्सृजेत् एवंप्रपितामहायवृद्धप्रपितामहायचगंधादीन्युत्सृजेत् यथाक्रमेणततःपितृब्राह्मणहस्तेस्व
 हस्तेन ॐएषगन्धइतिचंदनंनिवेदयेत् ॐसुगंधिइतितेनोक्ते ॐएतानिपुष्पाणीतिनिवेदयेत् ॐसुपुष्पाणी
 तितेनोक्ते ॐएषधूपइतिनिवेदयेत् ॐसुधूपइतितेनोक्ते ॐएषदीपइतिदीपंनिवेदयेत् ॐसुदीपइतितेनो
 क्ते ॐइमेयज्ञोपवीतेइतिनिवेदयेत् ॐसुपज्ञोपवीतेइतिप्रत्युक्ते ॐएतानिवासांसीतिनिवेदिते ॐसुवासांसी
 तितेनोक्ते ब्राह्मणायप्रतिपादयेत् पुष्पाशिशिखातिरिक्तदेशेनधारयेत् ततःपात्रब्राह्मणचतुर्दिशंचतुष्कोरामंड

राम-
 ५५

लंजलेन कुर्यात् अपरं पिता महादित्रिके चतुष्कोणां मंडलं कुर्यात् ततः सव्यं कृत्वा प्राङ्मुख उ पविश्य पातित दक्षिणा जानुस्ता
 म्र पात्रादौ व्यंजन क्षारवर्जित सघृतमलं कृत्वा पुटकादिस्थजले हस्तेन ओं अपयेकव्यवाहनाय स्वाहा ओं सोमाय पितृमते
 स्वाहा इत्याहुति द्वयं तदन्नं च जुहुयात् ततः अपसव्यं कृत्वाऽवशिष्टमन्नं पिता महादिपात्रे किंचिद्विदद्यात् पिंडार्थं
 चावशेषयेत् ततो हस्ताभ्यां पात्रमादाय तेनान्ने गृहीत्वा प्रेत पात्रे ध्यायन् परि विष्यात् पृथक् पुटकादिस्थितानि
 घृतजल व्यंजना निवोपनयेत् ततस्तेनैव चक्रमेण पिता महादिपात्रत्रये प्रत्येकमन्नादि परिवेषणं कुर्यात् ततः
 प्रेतपात्रादिस्थितान्नेषु प्रत्येकं मधुदद्यात् ततः प्रत्येकमभिमंत्रयेत् ओं मधुच्चाता भरतापते मधुस्सरन्ति सिन्धुवः महीर्न
 सत्वोषधीः ओं मधुनक्तुमुतोषसोमधुमस्यार्थिवर्ष रजः मधुयोरस्तुनः पितामधुमान्नोवनस्यति र्मधुमा रं॥ अस्तु स
 र्याः माहीर्गावो भवन्तु नः ओं मधुमधुमधिति मंत्रैः ततः प्रेतान्न पात्रं व्यस्ताभ्यां न्युजाभ्यां हस्ताभ्यां भालभ्य ओं पृथिवी
 तेषां पौरपिधानं ब्राह्मणस्य सुरेव अमतेऽ अमृतं जुहोमि स्वाहा ओं इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधानि दधे पदम् समूढमस्य
 पां सुरे इति जपित्वा ओं कृष्णकर्मिंदर क्षमदीयमित्युक्त्वा पात्रं ब्राह्मणस्य दक्षिणा हस्तां गुणं गृहीत्वा ओं इदं मन्नं
 ओं इमा आपः ओं इदं माज्यम् ओं इदं हति वि तिक्रमेणान्नजलघृतान्नेषु तन्निवेश्य ओं अपहता इत्यन्नो परिप्रवु

श्रा
५६

रतिलान् प्रक्षिप्य मोटकादीन्याय ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिण्डीकरणानिमित्तक आद्दे इदमन्नसोपकरांते
मयादीयते तेषोपतिष्ठतामिति पित्रेऽन्नमुत्सृजेत् अनेनैव क्रमेण पितामहान्नपात्रमालभ्य ॐ पृथिवीतेपात्रमित्यादि
पठित्वा ॐ इदमन्नमित्यादिना स्वदक्षिणाहस्तांगुष्ठनिवेशनं कृत्वा ॐ अघहता इत्यादिना तिलान्नैविकीर्य्यमोटका
दीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणानिमित्तक आद्देऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्ने
तनेन्नसोपकरांस्वधेति पितामहायान्नमुत्सृजेत् ततः प्रपितामहान्नपात्रमालभ्य पूर्ववत् ॐ पृथिवीतेपात्र
मित्यादिकं सर्वं कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणानिमित्तक आद्देऽमु
कगोत्रप्रपितामहामुकशर्मन्नेतनेऽर्न्नेसोपकरांस्वधेति प्रपितामहायान्नमुत्सृजेत् ततो वृद्धप्रपितामहा
न्नपात्रमालभ्य पूर्ववत् ॐ पृथिवीतेपात्रमित्यादिकं सर्वं कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रस्यपितुर
मुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणानिमित्तक आद्देऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नेतनेन्नसोपकरांस्वधेति वृद्धप्र
पितामहायान्नमुत्सृजेत् ततः ॐ भवान् प्राशयत्विति पात्रब्राह्मणाय जलचुलुकं दत्त्वा संप्रणावव्याहृतिकां गाय
त्रोम् ॐ मधुवाता इत्यादि रुचं ॐ मधुमधुमधिति च जपित्वा ॐ अन्नहीनमित्यादि च पठित्वा ॐ यथा सुखं जुषसे

राम
५६

तिपात्रवाह्यं प्रतिब्रूयात् सच ओंकारपूर्वं वामेन पाणिना पात्रमत्यजन् चुलुकं गृहीत्वा भुंजी तहां सक्रोधत्वरदिकं न कुर्यात्
त व्यंजनार्थं हस्तादिनापि संज्ञानं कुर्यात् आह कर्तादर्भेष्वामीनः सप्रणवव्याहृतिकां गायत्रीं ओं मधुवृता इत्यादिभ्य
च ओं मधुमधुमध्विति च जपेत् गायत्रीं ब्राह्मणमनु आवयेत् ओं कृणुस्व पाज इत्यादीन् रक्षोघ्नानं त्रान् पठित्वा भूमिं नि
जैरास्तीर्य आद्वीय ब्राह्मणं पितृरूपतया ध्यात्वा ओं उदीरतामित्यादि पितृसंज्ञानं ओं सहस्रशीर्षा इत्यादि पुरुषसूक्तं
ओं आसुः शिशान इत्यादिकं प्रतिग्रथमन्यानि च शिवसंकल्पप्रभृतीनि पवित्राणि ऋग्यजुः सामानि रुचिस्तव प्र
भृतीनि च यथाशक्ति जपेत् ओं नमस्तुभ्यं विरूपाक्ष इति श्लोकमपि पठेत् वीणाध्वनिभिर्ब्राह्मणं हर्षयन् व्यंजन
गुणान् इदमन्वुमित्यादि क्रमेण कोर्तयन् यत्र यत्रेच्छापलभ्यते तस्य तत्तदुपनयत् मंदं मंदं भोजयेत् न तस्त्
मे ब्राह्मणं ज्ञात्वा पितृमहपात्रसन्निधारात्तत्तदक्षिसाग्रे कुशात्रयां भूमिं प्रोक्ष्य सर्वप्रकारकमन्नमादाय सतिल
घृतं जलेनाप्लाव्य ओं अनग्निदग्धाये जीवाये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ दत्ते न तप्यन्तु तत्तायां तु परंगतिमित्यास्त
त कुशोपरितदन्नं विकिरेत् ततः सव्यं कृत्वा ग्रामेत् हरिं स्मृत्वा अपसव्येन पात्रब्राह्मणाय ओं इदं ते प्रयायो ध्या
नमिति जलंगंडुषंदत्वा ओं स्वदितमिति पृष्ट्वा ओं सुस्वदितमिति तेनोक्ते ओं पिराडमहं करिष्ये इति पृच्छेत् ओं कुरुष्व

आ
५७

त्यनुदातः पात्रं ब्राह्मणा पात्रं वनार्ये पात्रं दापयेत् ततः प्रेतपिराड्दानार्थमेकामपरं यितामहादित्रिकापिराड्दानार्थमे
कहस्तमितं चतुरस्तां चतुरंगुलोच्छ्रितां सैकतं क्षिराह्लावां पिरिडिकां निर्माय तन्मध्ये वामेन पाणिना दर्भपिंजुलीं
हीत्वा दक्षिणहस्तेन कृत्वा तन्मूलेन सञ्चोपगृहीत् तदक्षिरापाणिना ॐ अपहता इत्यादि पठित्वा दक्षिणां प्रारेखा
प्रादेशाप्रमाराणां संकृदुस्त्रिव्यदर्भपिंजुलीमुत्तरायं दिशि क्षिपेत् एवमेवापरपिरिडिकायामप्येकां रेखां कुर्यात् ततः
पूर्वपिंडिकारेखोपरि ॐ ये रूपाणि प्रतिमुच्यमानाः असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति पराधुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निं द्यौं
ल्लोकान् न्युणुदात्तस्मादिति मंत्रेणांगारं भ्रामयित्वा दक्षिणतः क्षिपेत् एवमेवापररेखायामंगारं भ्रामयेत् तत उभ
यत्र रेखायां मुपमूलसंकृत्वा नान्दक्षिणाग्रान् कुशान् स्त्रुणुयात् ततः संकृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिजंयेत् ततो
ऽप्यसंकृत्वा पुटकं चतुष्टये जलतिलगंधपुष्पाणिकृत्वा एकं पुटकं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अघामु
कगोत्रपितरमुकप्रेतसपिराडीकरणश्राद्धे पिंडुस्थानेऽत्रावने निनिक्ष्वते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पूर्वपिं
डिकायां छिन्नमूलोपरि भवने जनं दद्यात् ततोऽपरंपुटकं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगो
त्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य सपिराडीकरणनिमित्तक श्राद्धपिराडुस्थानेऽमुकगोत्रयितामहासुकशर्मन्त्रावे निक्ष्वते

राम
५७

स्वधेतिहतायाः पिराडिकायाभास्तकुशमूलमन्निधाने पितामहायावनेजनजलं दद्यात् ततोऽपरिपुटकं वामहस्ते
कृत्वा दक्षिणहस्तेन मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिराडीकरानिमित्तक आह्वे
पिराडस्थानेऽमुकगोत्रप्रपितामहासुकशर्मन्त्रावनेनिश्चतेस्वधेत्यास्तकुशमध्येप्रपितामहायावनेजनज
लं दद्यात् ततोऽपरिपुटकं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिराडीक
रानिमित्तक आह्वे पिराडस्थानेऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहासुकशर्मन्त्रावनेनिश्चतेस्वधेत्यास्तकुशाश्वे
द्वप्रपितामहायावनेजनजलं दद्यात् ततः सर्वव्यंजनतिलमध्वाज्यसहितान्नेन प्रेतपिंडं सर्वव्यंजनतिलज
लमध्वाज्यरुतशेषान्नेन पिराडत्रयं च निर्माय चतुरः पिराडान्मधुपृताभ्यामभिधार्य प्रथमं प्रेतपिंडं दक्षिणहस्ते
नमोटकतिलजलानिचादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतसपिराडीकरा आह्वे षपिंडस्तेमया दीयते त
वोपतिष्ठतामिति पूर्वपिंडि कायां कुशीपरिधिने पिंडं दद्यात् ततो परमोटकादीनिचादाय ॐ अद्यामुकगोत्र
स्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिराडीकरानिमित्तक आह्वेऽमुकगोत्रपितामहासुकशर्मन्ने षपिंडस्ते स्वधेतिद्वितीयपिंड
कायां प्रथमं प्रावनेजनस्थाने पितामहायपिंडं दद्यात् पुनर्मोटकादीनि पिराडं चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमु

श्रा०
५८

कप्रेतस्यसपिंडीकरणानिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्मन्नेषतेपिंडः स्वधेतिप्रपितामहायापरावने
जनस्थानेपिंडं दद्यात् पुनर्मोटकादीनिपिंडं चाक्षुषं ॐ अयामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिरडीकरणानिमित्तक
श्राद्धेऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नेषतेपिराडः स्वधेतिवृद्धपितामहायापरावनेजनस्थानेपिराडं दद्यात् त
तः पितामहादिपिंडास्तराकुशमूले ॐ लेपभागुजस्तप्यंलितिकरं प्रोक्ष्य सव्यं कृत्वा च म्यहरिं स्मरेत् ततोऽपस
व्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः पितरमुद्दिश्य ॐ अत्र पितरमादयस्व यथाभागमावृषायसेपिपठित्वोत्तराभिमुखो भूत्वा
श्वासं नियम्य भास्करमूर्तिपितरंध्यायन् मुखं दक्षिणां दिशं प्रत्यावर्तयन् ॐ अमीमदंतपितरो यथाभागमावृषा
यिषतेति पठेत् पितामहादीनुद्दिश्य दक्षिणाभिमुखः ॐ अत्र पितरोमादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति पठेत् ३
तराभिमुखो भूत्वा श्वासं नियम्य तुष्टान् भास्करमूर्तीन् पितामहादीन् ध्यायन् मुखं दक्षिणां दिशं प्रत्यावर्तयन् ॐ अमी
मदंतपितरो यथाभागमावृषायिषतेति पठेत् ततः प्रत्यवने जनपात्रं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अया
मुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिंडीकरणश्राद्धे पिराडेऽत्र प्रत्यवने निस्वते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पित्रे प्रत्य
वने जनं दत्वा पितामहावने जनपात्रं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अयामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस

श्रा०
५८

पिराडीकरणानिमित्तकं श्राद्धे पिराडेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्त्रप्रत्यवनेन निश्चते स्वधेति पितामहाय प्रत्यवने जन
जनं दद्यात् प्रपितामहावने जनपात्रं गृहीत्वा मोः कादीन्यादाय ओं अयामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य स पिराडीकर
रणानिमित्तकं श्राद्धे पिराडेऽमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्मन्त्रप्रत्यवनेन निश्चते स्वधेति प्रपितामहाय प्रत्यवने
जनं दद्यात् ततोऽवशिष्टं पुटकमादाय मोटकादीनि चादाय ओं अयामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य स पिराडीकरण
निमित्तकं श्राद्धे पिराडेऽमुकगोत्रं वृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्त्रप्रत्यवनेन निश्चते स्वधेति वृद्धप्रपितामहाय प्रत्य
वने जनं दद्यात् ततो नीवीं विस्रंस्य स व्यंकृत्वा चम्य हरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृत्वा वामेन पाणिना धृतं सूत्रं दक्षि
णेनादाय ओं एतन्ने पितर्वासदस्युभाभ्यां हस्ताभ्यां पितृपिंडोपरि सूत्रं धारयेत् पूर्ववत्सुनः सूत्रमादाय ओं नमो
वः पितरोरसाय नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो
वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो नमो वोगृहान्नः पितरो दन्नसतो वः पितरो देष्मः ओं एतद्दः पितरो वासदिति मंत्रं
पठित्वा प्रत्येकं पिराडोपरि सूत्रं धारयेत् ततो मोटकादीन्यादाय ओं अयामुकगोत्रपितरमुकप्रेतस्य पिराडीकरण
श्राद्धे पिराडे एतद्दसस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पित्रे सूत्रमुत्सजेत् ततो मोटकादीन्यादाय ओं अयामुक

आ०
५९

प्रेतस्य सपिराडीकरणं निमित्तकं श्राद्धे पिराडेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नेतत्त वासः स्वधेति सूत्रं पितामहायोत्स
जेत् मोरकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणं निमित्तकं श्राद्धे पिराडेऽमुकगोत्रप्र
पितामहामुकशर्मन्नेतत्त वासः स्वधेति प्रपितामहायोत्सजेत् पुनर्मोरकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रस्य
पितुरमुकप्रेतस्य सपिराडीकरणं निमित्तकं श्राद्धे पिराडेऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नेतत्त वासः स्वधे
ति वृद्धप्रपितामहाय सूत्रमुत्सजेत् ततः प्रत्येकं पितृपिराडीदिषु गंधपुष्पधूपदीपतांबूलानि दद्यात् ततः पि
राडसमीपे तत्तत्पिराडशेषान् विकिरेत् ततः पिराडेषु सूत्रादिकमपनीय हस्तद्वयेन सुवर्णं रजतकुशानादाय
ॐ ये समाना इत्यादि मंत्रद्वयं पठित्वा प्रेतपिंडं त्रिधा विभजेत् वारद्वयं मंत्रपाठः ततः प्रथमपिंडभागमादाय
ॐ ये समानाः सुमनसः पितरो यमराज्ये तेषां ह्येकः स्वधानमोयज्ञो देवेषु कल्प्यताम् ये समानाः सुमनसो जी
वा जीवेषु मामकाः तेषां श्रीर्मपिकल्प्यतामस्मिं ह्येकैशतर्हः समाः इति मंत्रद्वयेन पितामहपिराडे नियोज
येत् एव द्वितीयपिंडभागमादाय मंत्रद्वयेन प्रपितामहपिंडे नियोजयेत् एव तृतीयपिराडभागमादाय मंत्र
द्वयेन वृद्धिप्रपितामहपिंडे नियोजयेत् ततः प्रेतभागेन सह पिराडत्रयं प्रत्येकमेकीकृत्य समं वर्तुलं कुर्यात्

राम
५९

ततः प्रेतपूर्वकंपितामहादीनुद्दिश्यपिण्डत्रयेऽर्घ्यपुष्पधूपदीपनैवेद्यतांबूलानिदद्यात् ततः सव्येन देवान् पात्रेण
शिवा आपः सतु इति जलं दत्त्वा अपसव्येन पितृ ब्राह्मणहस्ते पूर्वमंत्रेण जलं दद्यात् ॐ संस्त्विति प्रतिवचनम्
ततः पितामहाद्यन् पात्रेषु प्रत्येकं जलं दद्यात् अनेनैव क्रमेण ॐ सौमनस्यमस्त्विति देवान् पात्रेषु पुष्पसूत
तोऽपसव्येन पितृ ब्राह्मणहस्ते अनेनैव मंत्रेण पुष्पं ततः पितामहाद्यन् पात्रत्रिकेऽनेनैव मंत्रेण प्रत्येकं पुष्पं द
द्यात् ततः सव्येनाक्षतंचारिष्टमस्त्विति देवान् पात्रे तंडुलं प्रक्षेपः ततोऽपसव्येन प्रेतश्राद्धपात्रब्राह्मणहस्ते
ॐ अक्षतंचारिष्टमस्त्विति तंडुलप्रक्षेपः ततः ॐ अस्त्विति ब्राह्मणप्रतिवचनम् पितामहाद्यन् पात्रत्रिकेपि
प्रत्येकं ॐ अक्षतंचारिष्टमस्त्विति तंडुलप्रक्षेपः ततो मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपि
ण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रस्य पितामहस्यामुकशर्मणोदत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमस्त्विति पितामहा
याक्षय्यादकंदद्यात् पुनर्मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धे
ऽमुकगोत्रस्य पितामहस्यामुकशर्मणोदत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमस्त्विति पितामहायाक्षय्यादकंदद्यात्
पवंशं हि पितामहायाक्षय्यादकंदद्यात् ततः सव्यं कृत्वा कृतांजली सत्पनाः सुमना दक्षिणां दिशं पश्यन् ॐ

श्रा
६०

अधोराःपितरः संत्वितिपितामहादिपिंडत्रयोपरिपूर्वाग्रांजलधारां दद्यात् ॐ संत्विति ब्राह्मण प्रतिवचनम् अत्र वा
रिधारादानमाचारात् अन्यथा तु पारमात्रम् ततः प्राङ्मुखो गोत्रं नो वर्द्धतामिति पठेत् ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ॐ वर्द्धतामिति प्रतिवचनम् दातारो नो भि वर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च नो मा व्यगमद्व इ
देवं च नो सु अन्नं च नो बहु भवेदतिथीश्च लभे महि याचितारश्च नः संतु मा च या चि या चिष्म कंच न एताः सत्या
शिषः संत्विति पाचेत् ॐ संत्विति प्रतिवचनम् ततोऽयस व्यंकृत्वा पिरडो परिसप वित्र कुशत्रयं दक्षिणाग्रमासी
र्य ॐ नमो वाचयिष्ये इति ब्राह्मणं ब्रूयात् ॐ वाच्यतामित्यनुज्ञातः ॐ पित्रे नमः उच्यतामिति ब्राह्मणं ब्रूयात्
ॐ असु नम इति ब्राह्मणो वदेत् ततो वामहस्तोद्धृतं जलपात्रं दक्षिणो नादाय ॐ ऊर्जं वहन्ती रमृतं दूतप यः
कीलालम्यरिसुतम् स्वधास्य तर्ष्य पतमे पितृ निति पित्रा दीनुद्दिश्य सपवित्र कुशोपरि दक्षिणाग्रं जलधारां दद्या
त् ततो नम्रीभूय पिंडानाग्रायोत्थापयेत् पिंडाधार कुशानुल्मुकं च वन्हौ प्रक्षिपेत् सव्येन देवार्घपात्रं संचाल्य
अपसव्येन पित्रार्घपात्राण्युत्तानीकृत्य दक्षिणां दद्यात् ततः सव्येन कुशत्रययवजल दक्षिणाद्रव्याण्यादाय

राम-
६०

ॐ अथामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणानिमित्तक आह्ने भुमकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहाना
ममुकामुकशर्मणां आह्ने संवन्धिनां विश्वेषां देवानां कृतैस्तच्छ्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदेवतं यथानामगोत्राय
ब्राह्मणा यदक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति प्राङ्मुख उत्सृजेत् ततोऽपसं व्यंकृत्वा दक्षिणामुखो मोरकतिलजलान्या
दायदक्षिणां चादाय ॐ अथामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य कृतैस्तत्सपिण्डीकरण आह्ने प्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चंद्र
देवतममुकगोत्रायामुकशर्मणो ब्राह्मणा यदक्षिणां तुभ्यमहंसंप्रददे इति दक्षिणां पितृ ब्राह्मणकरे दद्यात् ॐ स
स्तीति प्रतिवचनम् पुनस्तथैव दक्षिणाद्रव्यादिमादाय ॐ अथामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरण
निमित्तक आह्ने कृतैस्तदमुकगोत्रपितामहामुकशर्म आह्ने प्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चंद्रदेवतं यथानामगोत्राय ब्राह्म
णा यदक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति पितामह आह्ने दक्षिणां दद्यात् पुनर्दक्षिणाद्रव्यादिकमादाय ॐ अथामुक
गोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणानिमित्तक आह्ने कृतैस्तदमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्म आह्ने प्रतिष्ठार्थ
मिदं रजतं चंद्रदेवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणा यदक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति प्रपितामह आह्ने दक्षिणां दद्यात्
पुनर्दक्षिणाद्रव्यादिकमादाय ॐ अथामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणानिमित्तक आह्ने कृतैस्तदमुक

६९
 गोत्रवृद्धप्रतितामहामुकशर्मश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चंद्रद्वैतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमर्हसु
 त्त्वे इति वृद्धप्रतितामहश्राद्धदक्षिणां दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा ओं विभ्वे देवाः प्रीयन्तामिति देवविसर्जनं कृत्वा अ
 पसव्यं कृत्वा पितृश्राद्धब्राह्मणं ओं निरंकारं स्वस्ति ब्रूहीति वदेत् स्वस्तीति तेनोक्ते स्वस्त्यस्तु इति पितृब्राह्मणं विसृज्य गृही
 तं पितृब्राह्मणं गुष्टोपगृहीतो दकपात्रो वह्निर्मंत्रणस्थानमागत्य ब्राह्मणं स्थापयित्वा ओं आमावाजस्य प्रसवोज
 मस्यादेमेघावापृथिवी विश्वरूपे आमागन्तां पितरामात् राचामासो मोऽमृतत्वेन गम्यादिति प्रदक्षिणी कुर्वन् पूर्वव
 दुदकधारया त्रिर्घृष्टयेत् ततः प्रणम्याद्यौ पादाननुब्रज्य प्रदक्षिणी कृत्याभिवाद्येत् ततः सव्यं कृत्वा ओं देवताभ्य
 इति त्रिर्जपेत् ततो गृहं प्रविश्य सव्यापसव्याभ्यां देवपितृश्राद्धदीपान् पाणिभ्यां निर्वापयेत् ततः सव्येन पाणि
 पादप्रक्षालनमाचमनं च कुर्यात् ततः ओं प्रमादादित्यादिपरित्वा एतत्फलकामो विलुं स्मरेत् अपरश्राद्धचतुष्टय
 द्रव्यप्रतिपत्तिं ब्राह्मणाय कुर्यात् पिराडान् जले प्रतिपादयेत् उल्लिष्टमार्जनं कुर्यात् वैश्वदेववल्पनं तं रं दशप्रभृ
 ति श्रोत्रियान् यथाशक्ति भोजयेत् ज्ञातिभिर्मिलित्वा सह भोजयेत् इति श्राद्धविवेके सपिंडनपद्धतिः सपिंडीक
 रणकालव्यवस्थायामपि वत्सराभ्यंतरैवैतानि षोडशश्राद्धानि केनचिद्विस्मरणादिना न कृतानि तेन कृष्टेन कादृश्यात्

नृता हेवाषोडशश्राद्धानिकर्तव्यानीतिमिताक्षराश्राद्धपञ्चवयोर्लिखितम् युक्तं चैतत् एकोद्दिष्टरूपश्राद्धस्य कृत्वा
दश्यांविधानात् एषांचैकोद्दिष्टरूपत्वात् अथचाधिकारिणो कृतशोडशश्राद्धसंकल्पे सपिण्डनमकृत्वा विपन्नेकनि
ष्टेनावशिष्टश्राद्धानिकार्याणीति श्राद्धप्रदीपः एषु सर्वेषु प्रेतश्राद्धादिशुशोषान्नभोजनं न कर्तव्यम् यदाह देवतः ए
कोद्दिष्टस्य शेषं तु ब्राह्मणाय समुत्सृजेत् ततः परं तु भुंजीत स्वयं मंगलभोजनम् अस्यार्थः प्रेतश्राद्धे श्राद्धार्थं यत्किं
चित्साधितमोदनादितत्सर्वं ब्राह्मणायैव प्रतिपादयेत् नोद्धारयेत् स्वयं मंगलभोजनं कुर्यात् यद्यकृपाकसाधितान्न
भोजनं कुर्यात् षष्कृपाकस्य मंगलस्वरूपत्वात् सपिण्डने पितामहादिश्राद्धशेषान्नस्यैकपाकसाधितत्वात् प्रेत
श्राद्धशेषान्नत्वादेव त्यागः सपिण्डनानंतरं वर्षद्वयं यावत् श्राद्धदत्तशेषान्नस्यापि भोजनं न कर्तव्यम् तथाच श्रा
द्धान्नभोजननिषेधे शास्त्रतपः नवश्राद्धग्रामयाजकान्नसंग्रहभोजनम् नारीणां प्रथमगर्भभुक्त्वा चांद्रायणं च
रेत् चांद्रायणं नवश्राद्धे पराकोमासिके मतः मासत्रयेति कृच्छ्रः स्यात् षाण्मासे कृच्छ्र एव हि आदिके कृच्छ्रपादः स्या
देकाहः पुनरादिके अत ऊर्ध्वन दोषः स्यात् शंखस्य वचनं यथा अत्र नवश्राद्धं मेकादशाहश्राद्धम् ग्रामयाजकान्नं प्र
सिद्धमेव संग्रहभोजनं चंद्रसूर्ययोरुपरणकाले भोजनम् नारीणां प्रथमगर्भसंस्कारभोजनम् आदिके प्रथमश्राद्धे

श्रा-
६२

रिके पुनरुद्धिके द्वितीयसंवत्सरिकेतदुपकरणावस्त्रादिग्रहणवर्षद्वयेपिकुर्वेतीति समाचारः स्त्रीभूद्रकर्तृकेऽपि च श्रा-
द्धे स्वधास्थानेनमः पदप्रयोगः कर्तव्यः स्त्रियः सपिंडने जीवति पत्यो भवश्चादिभिः सपिण्डनं कार्यम् मृते पत्यौ पतिभ्रुभु-
रादिभिः सह मेलनं कार्यम् पतिपुत्ररहितायाः सपिराडनमेव निषिद्धम् तथा च मार्कण्डेयपुराणे सपिराडीकरणं ता-
संपुत्राभावेन विद्यते अत्र पुत्राभाव इत्युपलक्षणम् पतिपुत्राभावे इति द्रष्टव्यम् पतिकर्तृकस्य स्त्रीसपिंडनस्य विधा-
नात् एवं सपत्नीपुत्रे विद्यमाने स्त्रियः सपिराडनं भवति वहीनामेकपत्नीनां यद्येकापुत्रिणी भवेत् सर्वास्तेनैव
पुत्रेण पुत्रिणोपामनुरत्रीवीत् इति सपत्नीपुत्रवत्याः पुत्रिणीत्वात्पिदेशेनापुत्रत्वाभावात् एवं त्रैवर्णिकजातस्य
भूद्रस्य सपिंडनं निषिद्धम् नीयते तु सपिंडनं येषां भूद्रकुलोद्भवे सर्वे भूद्रत्वमायांति यदि स्वर्गजितोपिते इति शंखलि-
खितवाक्यात् यत्र च सपिंडनं निषिद्धं तत्र ब्रह्मपुराणोक्त षोडशश्राद्धैः प्रेतत्वविमुक्तिः तथा च ब्रह्मपुराणो नृणां तु-
त्यक्तदेहानां श्राद्धाः षोडशसंख्यया चतुर्थे पंचमे चैव नवमैकादाशे तथा ततोद्वादशभिर्मासैः श्राद्धं द्वादशसंख्य-
या कर्तव्यं भुविभिस्तेषां ततो विप्रोश्च भोजयेदिति अत्र च मृतकार्येषु मरणादिनावधिकदिनमासादिगणनाच्चतु-
र्थदिनादित्वं मरणादिनावधिकमेव ज्ञेयम् तथा चाशौचाभ्यंतरेपि चतुर्थदिनादिषु श्राद्धं कर्तव्यं अत्र च वर्षयाव-

राम-
६२

सपिंडनकालेषु निषिद्धनक्षत्रसंभवे निषिद्धनक्षत्रे सपिंडननिषेधात् तत्रापि ब्रह्मपुराणी यषोडशश्राद्धानि कर्त्तव्या
नीतिवद्दुषु निबंधेषु लिखितम् लोकास्तु निषिद्धनक्षत्रेषु सपिंडनकरणोपि त्रादिगतकुलदोषाभावात् स्वमात्रगता
निष्ठसंभवान्नक्षत्रानुरोधेनाचरन्ति अत्र वीरयाः सपिंडकर्त्तव्योडशश्राद्धविधिर्लिख्यते तत्र सपिंडेनाशौचाभ्यं
तरणवचतुरर्थदिने श्राद्धं कर्त्तव्यम् तत्र प्रथमतो स्थिसंचयनिमित्तकमेकोद्विष्टं कृत्वाऽस्थिसंचयेकृते पुनस्ता
त्वा श्राद्धं कर्त्तव्यम् तत्र मध्याह्ने शुचिरावांतो यजमानसवर्णेनाहुतं ब्राह्मणं स्नातमावांतं गोमयोपलिप्तायां मंडपा
द्वहिर्भूमौ गोमूत्रेणापसव्यवत्कृतं मंडलायाम् ओं भूम्ये नम इति त्रिरक्षतपुष्पपूजितायामास्ततदक्षिराया कु
शात्रयायां तिष्ठन् स्वागतमिति पृच्छेत् ओं सुस्वागतमिति तेनोक्ते उभावप्यपविशतः ततः पुरके जलं कृत्वा ओं इदं ते
पाद्यमित्युपनीय पात्रब्राह्मणपादयोर्दद्यात् ततोऽप्यसव्यं कृत्वा पुष्पचंदनं तांबूलानि ब्राह्मणाय दत्वा ब्राह्मण
दक्षिणजानुदक्षिणकरेणास्पृष्ट्वा ओं अद्यामुकगोत्रायाः सपिण्डाया अमुकप्रेतायाश्चतुर्थ्यादिनश्राद्धकरणा यभवं
तेवाह्मणसह मांसं त्रये ओं आमंत्रितोस्मीति प्रतिवचनम् ओं अक्रोधनेनेत्यादिना ओं सर्वायासविनिर्मुक्तं तस्या
दिनाचनियमान् आवयेत् ओं भविष्यति मिति तत्रैकैजलतिलगंधपुष्याणि पुरके कृत्वा ओं अद्यामुक

५ मुकप्रेते चतुर्थदिन आह्वय पादार्घ्यस्ते मयादी यते तेषोपतिष्ठतामिति मोटकादिनायादार्घ्यं दद्यात् ततः अमुकप्रेते
 जलेन मस्कृत्य जानुनिविस्ताव्य ओं इदं ते आचमनीयमित्याचमनीयं समययेत् ततः सव्येन स्वयमाचस्य तम चम
 य्याग्नेकृत्वा आह्वयेशमागच्छेत् तत्र प्राङ्मुख उपविशेत् ओं सिद्धमिति वदेत् तत्रासनेऽत्राखेति ब्राह्मणमंगु श्रेण
 हीत्वा सकुशे आसने उत्तराभिमुखं मुपवेशयेत् पादयोस्तले दक्षिणाग्रं कुशत्रयं दद्यात् आसनसमीपे तु तिल
 तैलेन रक्षादीपं स्थापयेत् ततः ओं अपवित्रइत्यादि पठीत्वा ओं पुंडरीकाक्षः पुनात्विति कुशत्रयजलेन सर्वाणि
 आहीयद्वाणि सिंचयेत् ततः कुशत्रयतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रायाः सपिंडाया अमुकप्रेतायाः प्रे
 तत्वविमुक्तिकाम अद्यादियथा कालं षोडशस्राह्वन्यहं करिष्ये इति सकल्पयेत् पुनः कुशत्रयतिलजलान्यादाय
 ओं अद्यामुकगोत्रायाः सपिंडाया अमुकप्रेतायाः प्रेतत्वविमुक्तिहेतु षोडशस्राह्वान्तर्गतचतुर्थदिन आह्वयमहं क
 रिष्ये इति वदेत् ओं कुरुष्वेति प्रतिवचनं ओं गायत्रीजपमहं करिष्ये इति ओं कुरुष्वेति तत्प्रतिवचनम् ततः सप्रणव
 व्याहृतिगायत्रीं त्रिजयित्वा ओं देवताभ्य इति त्रिजयेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा मोटकादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रे स
 पिंडाये अमुकप्रेते चतुर्थदिन आह्वय इदमासने ते मयादी यते तेषोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृजेत् ततः ओं अपहृता इत्यादि

आ
 ६३

राम-
 ६३

नाश्राद्धे शेषमावर्तेन तिलान् विकिरेत् तत आयं तु न इति मंत्रं जपेत् ततो ऽर्घपात्रे पवित्रं कृत्वा ॐ शन्नो देवीरिति जलं निज
लंति लो सी ति स्वाहां ते न तिलान् क्षिप्त्वा तूष्णीं गंध पुष्ये क्षिपेत् ततो ऽर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा यवित्रं ब्राह्मणकरे उत्तरं
धृत्वा नदुपरि उदकांतरं दत्त्वा ॐ यादिव्या इति पठित्वा मोटकादीन् यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे सपिण्डेऽमुकप्रेते चतुर्थ
दिन आद्ध एष हस्तार्घ्यस्ते मया दीयते तवो यतिष्ठतामिति विप्रकरे ऽर्घजलं दददुत्सृजेत् ततस्तद्वर्घपात्रं पवित्रं स
हितं ब्राह्मणवामपार्श्वे ॐ सपिण्डये स्थानमसीति न्युञ्जीकरणम् ततो मोटकादीन् यादीय ॐ अद्यामुकगोत्रे सपि
ण्डेऽमुकप्रेते चतुर्थदिन आद्धे एता निगंध पुष्य धूप दीपतां ब्रूलसिं दूरवासांसिते मया दीयंते तवो यतिष्ठंतामिति गं
धादीनुत्सृजेत् ततः पात्रस्य चतुर्दिशं चतुष्कोणं मंडलं कुर्यात् ततः आही पान्न व्यंजनाग्रभागं गृहीत्वा घृत तिलजल
सहितं तदन्नं ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नम इति मोटकादिना दद्यात् ततः करभ्यां ताम्रयात्रमादाय तेनान्नं
गृहीत्वा मनाक् स्थित्वा सपिंडां ध्यात्वा भोजनपात्रं पुरुषतृप्तिक्षममन्त्रे परि विष्यात् पुटकांतरे शुभं जनानिष्टं
जलं चोपनीय अन्नोपरि पुटकादिना हस्ताभ्यां मधु दद्यात् ॐ मधुवाता ऋताय ते इति ऋचं मधुमधुमध्विति च
जपेत् ततो व्यासनात्तान पाणिभ्यामन्नपात्रमालभ्य ॐ पृथिवी ते पात्रमित्यादिजपित्वा ॐ इदं विष्णुरिति प्रद्वन्मृ

प्रा०
६४

तरुपतपान्नं विविंत्य ओं कृष्णकव्यमिदमिति पठित्वा ओं इदमन्नं ओं इदमापः॥ ओं इदमाज्यं ओं इदं कविरिति पात्रं वा
ह्य एतदक्षिरा हस्तां गुष्टमन्नजलघृतान्नेषु निवेश्य ओं अपहता इत्यादिनान्नोपरिवहं स्तिलान्विकीर्यवासेन पा
णिना पात्रमत्यजन् ओं अघानुक गोत्रे सपिण्डोऽमुकप्रेते चतुर्थे दिन आइ इदमन्नं सोयकरांते मया दीयते तवो
पतिष्ठतामित्यन्नमुत्सृजेत् ओं भवान्माशयत्विति ब्राह्मणं यजल गंडुषंदद्यात् ततो गायत्री मधुघ्वाता इत्यादि ऋचं
ओं मधुमधुमधिति च जपित्वा ओं अन्नहीनमित्यादि पठित्वा ओं पथा सुखं जुषसेति ब्राह्मणं ब्रूयात् ब्राह्मणो वासेन
पाणिना पात्रमत्यजन् ओं कारपूर्वं भुंजीत त्वरा क्रोधादिकं वर्जयेत् व्यंजनाद्यर्थं हस्तादिना संज्ञामपि न कुर्यात् प्रा
इकर्त्तादर्भेष्यासीनो गायत्री मधुघ्वातादिकं जपेत् ब्राह्मणं गायत्री मनुष्यावपेत् ओं कृणुस्वा माज इत्यादि रक्षाधर्मं
त्रान् यठेत् भूमौ तिलान् विकीर्य ब्राह्मणं सपिण्डरूपतया ध्यायेत् ओं उदीरतामित्यादि संत्रान् ओं सहस्रशो र्या इ
त्यादि पुरुषसूक्तं ओं आशुः शिशान इत्यादि कमप्रतिरथमन्यानि च शतरुदीयरुद्रीयरुचिस्तव प्रभृतीनि पवित्रा
णि जपेत् ततः ओं नमस्तुभ्यं विरूपाक्षेत्यादि श्लोकमपि पठेत् वीणादिभिः ब्राह्मणं हर्षयेत् व्यंजनगुणानुत्कीर्त्तय
न्न संदंसेद्मुपनयन् ब्राह्मणं भोजयेत् ततस्तं संज्ञात्वा उच्छिष्टसन्निधास्तदक्षिणां प्रकुशत्रपां भूमिं प्राक्ष्य मधु

राम
६४

तिलपतेचंजनयुतमंजलेनाश्लाघ्योऽन्नमिदग्धादिति मंत्रेण कुशोपरि अन्नं विकिरेत् ततः सव्यं कृत्वा च म्यविष्णुं
 स्मरेत् अपसव्यं कृत्वा ददंते प्रत्ययो शानमिति जलगंधूषं ब्राह्मणाय दत्त्वा ओं स्वदितमिति पृच्छेत् ओं सुखदितमिति
 नोक्ते ओं पिंडमहं करिष्ये इति पृच्छेत् ओं कुरुष्वेत्यनुज्ञातां हस्तमात्रपरिमितां पिंडिकां मृतिकामयीं निर्माय तन्मध्ये प्रा
 देशमितां रेखां वामेन पाणिना दर्भपिंजलीमादाय हस्ताभ्यां गृहीत्वा तन्मूलेन दक्षिणाग्ररेखां कुर्यात् दर्भपिंजलीमु
 त्तरस्यां दिशि क्षिपेत् येरूपाणीति तत्रांगारभ्रामणं कृत्वांगारं दक्षिणस्यां दिशि क्षिपेत् रेखां परि उपमूलसकृद्भ्रू
 नान् कुशाद् दक्षिणाग्रानास्तीर्य सव्यं कृत्वा ओं देवताभ्य इति निर्जपेत् अपसव्यं कृत्वा जलतिलगंधपुष्पाणि पुट
 के कृत्वा वामहस्तेन तमादाय दक्षिणहस्तेन मोरकादीन्यादाय ओं अघामुकगोत्रे सपिण्डेऽमुकप्रेते चतुर्थदिनश्चा
 द्वे पिंडस्थानेऽभावने निश्चते सयादीयते नवोपतिष्ठतामिति कुशमध्येऽवने जनं दद्यात् ततो मोरकादीन्यादाय
 पिंडे चादाय ओं अघामुकगोत्रे सपिंडेऽमुकप्रेते चतुर्थदिनश्चाद्वे एष पिण्डस्ते सयादीयते नवोपतिष्ठतामिति कुश
 मध्ये पिण्डं दद्यात् तत आस्तु त कुशमूले करं प्रोक्ष्य सव्यं कृत्वा च म्यहरिं स्मृत्वा ओं अत्र सपिंडे मादयस्व यथाभागम
 र्षाय सेति दक्षिणा मुखः पठेत् तत उद्दुः सुखी भूयश्चा संनियम्य भास्वरमूर्तिं ध्यायन् ओं अमी मदंत सपिंडे यथाभा

आ.
६५

भागसावृषायिष्टेतिपठन् मुखंप्रत्यावर्तयेत् मोरकादीन्यादीयवामहस्तेऽवनेजनपुटकंधत्वा ॐ अद्यामुकगोत्रेसपिण्डे
ऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धेऽत्रप्रत्यवनेनिश्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपिंडोमरिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनी
वींविस्त्रस्यपरिधायसव्यंकृत्वाचामेत् अपसव्यंकृत्वावामेनपाणिनोद्धृतं सूत्रं दक्षिणेनादाय ॐ एतनेसपिंडेवा
स्रतिपिंराडोप्परिहस्ताभ्यांदद्यात् मोरकादीन्यादाय ॐ अद्योमुकगोत्रेसपिंडेऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धेपिंडेएत
द्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततोगंधपुष्पधूपदीयतांबूलैः पिंडमर्द्धयेत् पिण्डशेषान्नंपिंडस
मीपेविकिरेत् ॐ शिवा आयः संत्विति आचांतं ब्राह्मणकरेजलदानं ॐ संत्विति प्रतिवचनम् ॐ सौमनस्यमस्त्वि
तिपुष्पम् ॐ अस्त्विति प्रतिवचनम् ॐ अक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलदानं ॐ अस्त्विति प्रतिवचनं मोरकादीन्यादा
य ॐ अद्यामुकगोत्रायाः संपिण्डाया अमुकप्रेतायाश्चतुर्थदिनश्राद्धेदत्तदन्नपानादिकमुपतिष्ठतामित्यक्षय्योदक
दानंब्राह्मणकरेदद्यात् ॐ उपतिष्ठतामिति प्रतिवचनम् ततः सव्यंकृत्वासुमनास्तन्मनादक्षिणां दिशोपश्यन् ॐ अ
द्योरसपिंडास्त्विति पूर्वाग्नांजलधारांदद्यात् ॐ अस्त्विति प्रतिवचनम् पूर्वाभिमुखो भूत्वा ॐ गोत्रं नोवर्द्धतामित्याभ
शिषंब्राह्मणां याचेत् ॐ वर्द्धतामिति तेनोक्ते ॐ दातारो नो भिवर्द्धतामित्यादिनाशीः प्रार्थनं ॐ संत्विति प्रतिवचनं अप

राम.
६५

सव्यकृत्वा पिंडोपरिसंपवित्रकुशास्तास्तीर्यदक्षिणाग्रान् ओंनमोवचयिष्येइतिब्राह्मणंब्रूयात् ओंवाच्यतामित्युक्ते ओंवाचो
राजायै नमः उच्यतामिति वदेत् ओंअस्तु नम इत्युक्ते पुटकादिस्थितंजलं हस्ताभ्यामादाय ओं ऊर्ज्ज्वहनीरिति मंत्रेण
सव्यवित्रकुशोपरिदक्षिणाग्रवारिधारं दद्यात् ततो नम्रीभूयपिंडमाघ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशात्तुल्यमुकं च व
ह्नोनिः क्षिपेत् अर्घपात्रमुत्तानीकृत्य ततो मोटकादिकं दक्षिणाद्रव्यं चादाय ओं अघामुकगोत्रायाः सपिंडायाः
अमुकप्रेतायाः कृतै तच्चतुश्चतुर्थदिनं श्राद्धं प्रतिष्ठार्थमिदं रजतं च द्रव्यं तममुकगोत्रायामुकशर्मणो ब्राह्मणाग्रद
क्षिणांतुभ्यमहं संप्रददेइति दद्यात् ओं निरंकारं स्वस्ति ब्रूहीति ब्राह्मणं वदेत् स्वस्तीति ब्राह्मणो नोक्ते स्वस्त्यस्तु इत्यु
क्त्वा ब्राह्मणहस्तांगुष्ठं गृहीत्वोत्थापयेत् तं गृहीत्वा जलपात्रं च गृहीत्वा निमन्त्रणस्थाने स्थापयेत् ओं आमावाज
स्य प्रसवो जोगम्यादेमेघावापृथिवी विश्वरूपे आमागंता पितरामातरा चामासोमोः अमृतत्वेन गम्यादिति मंत्रेण
रावारिधारया ब्राह्मणां त्रिवेष्टयेत् प्रणम्याष्टौ पादाननुब्रज्य प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कुर्यात् तत उपविश्य तत्रैव स
व्यं देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततः श्राद्धदेशमागत्य पाणिभ्यां दीपं निर्वाप्य सव्यकृत्वा हस्तौ पादौ प्रक्षाल्या चम्यत
त्तत्रैव प्रमादादित्यादिपठित्वा श्राद्धपूर्वकामो विश्वं स्मरेत् पिराडादिकं जले क्षिपेत् उच्छिष्टापनयनं कुर्यात् दशप्र

श्रा-
६६

भृति श्रोत्रियान् भोजयेत् वंधुभिर्मिलित्वा स्वयं भुजोत् अनेनैव प्रकारेण पंचमदिने पंचमदिन आहुं नवमदिने नवमदि-
न आहुं एकादशाहे एकादशदिन आहुं कुर्यात् चतुर्थदिने विगोत्रोपदि आहुकर्ता तदा तस्या शौचांत द्वितीयदिनत्वात् तत्र श-
ष्पादानकांचनपुरुषदानदंपतिपूजनदृषोत्सर्गकपिलादानानिकुर्यात् संपिंडो यदि आहुकर्ता तदा तस्या शौचांत द्वि-
तीयदिने शष्पादानदंपतिपूजनदृषोत्सर्गादिकंच कर्तव्यं भवतीति अनेनैव प्रकारेण प्रथममासमारभ्य द्वादश-
मासपर्यन्तं प्रतिमास शेषे सति क्षयाहे प्रथममासिक द्वितीयमासिक तृतीयमासिक चतुर्थमासिक पंचममासि-
क षष्ठमासिक सप्तममासिकाष्टममासिक नवममासिक दशममासिकैकादशमासिक द्वादशमासिकानि कर्तव्या-
नीति अधिकमाससंभवे त्रयोदशमासिकानि कर्तव्यानि अस्मिन् ब्रह्मपुराणोपकल्पे मासिकानामपहृष्यकरणा-
न भवति प्रमाणाभावादिति इति आहुविवेके मध्यक्रिया परिच्छेदस्तृतीयः ३ अथापात्रकैकोद्दिष्ट आहुप्रयोगः त-
त्र पूर्वदिने कृतनियमः आहुदिने प्रातर्वस्त्रयुग्मेन कृतस्नातः पंचगव्योपलेपनज्वलदंगारभ्रामणगौरमृत्तिकाच्छा-
दनैः आहुं भूमिसंस्कारं कृत्वा वस्त्रादिनावेष्टयित्वा तिलगौरसर्षपैरवकीर्य पित्रासनस्थानाहामभागे आहुं देयवस्तु-
न्यासाद्यकृतस्नानादिर्मध्याह्ने शुचिः शुचिः शुक्लद्विवासाः पादौ प्रक्षाल्याचम्य आहुं देशमागच्छेत् तत्र स्वयंपाकं कु-

राम-
६६

पीत् सपिण्डस्त्रीद्वारावापाचयेत् ततः पाकेहनेरक्षादीपनिधाय पुनराचम्यप्राङ्मुख उपविशेत् अन्यरुतेपाकेसिद्धि
तिष्ठेत् ॐ अपवित्रः पवित्रोवेत्यादि ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति पठित्वा कुशत्रयजलैः श्राद्धवस्तून्पविषिंचेत् ततः कु
शत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अघामुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथौ अमुकगोत्रस्यपितरमुकशर्मणः सांवत्सरि
रिक्केकोद्विष्टश्राद्धमहंकश्चिः इतिसंकल्पंकुर्यात् ततो गायत्रीं त्रिजपित्वा ॐ देवताभ्य इत्यादि त्रिजपेत् ततोऽपस
व्यं कृत्वा दक्षिणा मुखः पातित वामजानुः मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रस्यपितरमुकशर्मणः सांवत्सरिक्केकोदि
ष्टश्राद्धइदमासनंते स्वधेति पूर्वोपकल्पितं मोटक रूपमासनं तिलजलप्रोक्षितं दक्षिणाग्रं पितृतीर्थे नोत्सृजेत्
ॐ ओषहतेत्यादिना भोजनपात्रे तिलान् विकीर्य ॐ आपतुन इत्यादि पठित्वा ततोऽर्घकरणम् पुटकादौ दक्षिणा
ग्रं पवित्रं धृत्वा ॐ शन्नो देवीरिति मंत्रेण जलं प्रक्षिप्य ॐ तिलोसीति तिलान् प्रक्षिप्य गंधपुष्ये तूष्णीं क्षिपेत् त
तोऽर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा भोजनपात्रे पवित्रमुत्तराग्रं धृत्वा तदुपरि उदकान्तरं दत्त्वा ॐ पादिव्या इति पठित्वा ॐ
अघामुकगोत्रपितरमुकशर्मणः सांवत्सरिक्केकोद्विष्टश्राद्ध एषहस्तार्घः स्वधेति पवित्रोपरि जलं यथा पतितमेव उत्स
जेत् ततः पवित्रयुतं तदर्घपात्रमवशिष्टजलयुतं मेवासनवामभागे ॐ पित्रे स्थानमस्मीति न्युज्जी कुर्यात् दक्षिणा

आ-
६७

दानपर्यन्तं नोद्धरेत् न चालयेत् ततो गंधादि दद्यात् ततो मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन
सांवत्सरिकैकोदिष्ट आद्धरेत् तानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासान्धिते स्वधेति गंधादीन् दद्यात् ततो जले
न भोजनपात्रासनयोश्च तुर्द्विंशं मंडलं कृत्वा सव्यं जनं सद्यततिलजलमन्नं किंचिद्ग्रभागमुहृत्य मोरकादिना
ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नमः इति भूस्वामिने नन्दद्यात् ततः सिद्धमुल्लमन्नं रजतादिपात्रं स्थंकराभ्यामा
दायश्चित्तरंध्यायन् मंदं मंदपरिवेषणं कुर्यात् ततः पुरुषाहारक्षममन्नं परिविष्य यथासंभवं व्यंजं लघुतं च पात्रां
तरस्थानत्रोपनीय अन्नं मधुनाभिधार्य ॐ मधुच्चातेत्यादि ऋचं मधुमधुमध्विति च जपित्वा पात्रमालभेत् ततः सव्ये
नहस्तेन पात्रं पश्चिमभागे स्पृशन् तदुपरि गतदक्षिणहस्तेनाधोमुखेन पूर्वभागे पात्रं स्पृशन् ॐ पृथिवीते पात्र
मित्यादि ॐ इदं विष्णुरित्यादि ॐ कृष्णकव्यमिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा वामेन पाणिना पात्रं स्पृशन्नेव दक्षिणं
पाणिमुहृत्य ॐ इदमन्नं ॐ इदमाज्यं ॐ इदं कविरित्यन्ने जले च ते पुनरन्ने चांगुष्ठं निक्षिप्य ॐ अपहृतेत्यादिना
नोपरितिलान्विकीर्य मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राय पित्रेऽमुकशर्मणो सांवत्सरिकैकोदिष्ट
आद्धरेत् ततो सोपकरणं स्वधेत्युत्सृजेत् ततो वामहस्तमप्युहृत्य ॐ अन्नहीनमित्यादि पठित्वा ॐ गायत्रीं त्रिं

र
र
र

राम
६७

र्जयेत् कुशेषूपविष्प ओं मधुवातेत्यादिजपेत् ततः कृणुष्वपाजइत्याद्यारक्षो ग्रीर्णं चोजपित्वा भूमौ तिलान् विकीर्य
पितरं ध्यात्वा उदीरतामवरइत्यादिपितृमंत्रान् सहस्र शीर्षा इत्यादिपुरुषसूक्तम् ओं आभुः शिशान इत्यादि क
मप्रतिरथं च जयेत् यथाशक्त्यन्यान्यपि पवित्राणि जपेत् रूचिस्तवादीनि च जपेत् ओं नमस्तुभ्यं विरूपाक्ष न
मस्तेनेकचक्षुषे नमः पिनाकहस्ताय वज्रहस्ताय वै नम इति पठित्वा उच्छिष्टसमीपे दक्षिणाग्रं कुशत्रयमास्ती
र्यजलेन सित्वा किंचिदन्नं सष्टतिलं जलसिक्तमादाय ओं अनग्निदग्धा इत्यादिमंत्रस्य फलमुद्दिश्य कुशो
परि अन्नं विकिरेत् ततः सव्यं कृत्वा ५५ चम्यहरिं स्मत्वा गायत्रीं मधुवाता इत्यादिकं मधुमधुमधिति च जपेत् त
तोऽप्यसव्यं कृत्वा हस्तमात्रं चतुरंगुलोच्छिन्नं दक्षिणाग्रं च पिण्डिकायां प्रादेशमाय दर्भपिंजल्या दक्षिणां गुष्टं त
र्जनीधृतमूलाया च महस्तां गुष्टं तर्जनीधृतं परिभागया ओं अपह ताऽअसुरारक्षा ७० सिवेदिषदइति प्रादेश
मात्रमुच्चिस्व दर्भपिंजलीमुत्तरस्यां दिशित्यजेत् ओं ये रूपाणीत्यादिनां गारं भ्रा मयित्वा अंगारं दक्षिणस्य दि
पेत् ततस्तत्र छिन्नमूलं कुशत्रयमास्तीर्य सव्यं कृत्वा देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततः अपसव्यं कृत्वा तिलजल
गंधपुष्पाणि पुटके कृत्वा पुटकं वामहस्ते धृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय ओं अद्या मुकगोत्रपितरमुकशर्मन

सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्वते स्वधेतिच्छिन्नमूलकुशोपरिअवनेजनंदद्यात् किंचिज्जलंपुटके
 श्वशोषयेत् ततःतिलजलव्यंजनघृतमिश्रैरन्नैः पिंडं विल्वोपमंनिर्मायमधुघृताभ्यामभिधार्य मोटकतिलजल
 सहितमादाय सव्योपगृहीतदक्षिणाहस्तेन ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धेएषतेपि
 ण्डः स्वधेतिच्छिन्नमूलकुशोपरिपिंडं दद्यात् ततः कुशमूलेतूष्णीकरंप्रोक्ष्यसंव्यंकृत्वाद्विरचामेत् हरिंस्मृत्वा अ
 पसव्यंकृत्वादक्षिणासुखः ॐ अत्रपितर्मादयस्वयथाभागमावृषायस्वेतिपरित्वा उत्तराभिमुखोभूयश्वासंनियम्य
 पितरंध्यायन् पुनर्दक्षिणाभिमुखोभवन् ॐ अमीमदन्तपितर्यथाभागमावृषायिष्टेतिपठेत् ततः पूर्वदत्तावशि
 ष्टजलयुतप्रत्यवनेजनजलपात्रमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धेपिंडेऽत्रप्र
 त्यवनेनिक्ष्वते स्वधेतिपिंडोपरिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवीं विस्रंस्य सव्येनाचम्यापसव्यंकृत्वा वामेनपाणि
 नासूत्रमादायदक्षिणाकरेणाधृत्वा ॐ नमस्तेपितरसायनमस्तेपितः शोषायनमस्तेपितर्जीवायनमस्तेपितः
 स्वधायै नमस्तेपितर्घोरायनमस्तेपितर्मन्यवेनमस्तेपितः पितर्नमस्तेगृहान्नः पितर्देहिसतस्तेपितर्देष्मइतिपठि
 ता ॐ एतन्नेपितर्वासइतिपिंडोपरिस्त्रंदद्यात् ततोमोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकश

र्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धेपिण्डेएतत्तेवासः स्वधेतिस्त्रमुत्सृजेत् ततःपितरमुद्दिश्यपिण्डेत्स्त्रीगंधपुष्पधूपदी
पत्ताबूत्तानिदद्यात् ततः शिवाभापः संत्वितिजलम् ॐ सौमनस्यमस्त्वितिपुष्पं ॐ असतंवारिष्टमस्त्विति तंडुला
न् भोजनपात्रेक्षिपेत् ततश्चमोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणाः सांवत्सरिकैकोद्दि
ष्टश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमुपतिष्ठतामित्यक्षय्यौदकंदद्यात् ततः सव्यं कृत्वा दक्षिणामुखः ॐ अघोरः
पितास्त्वितिपिण्डोपरिपूर्वाग्रांजलधारदद्यात् ततः पूर्वाभिमुखः कृतांजलिः सुमनाः ॐ गोत्रं नो वर्द्धतां दातारो नो
भिवर्द्धनां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च नो माव्यगमद्वह देयं च नोस्तु अन्नं च नो वह भवेदतिथींश्च लभे महि याचि
तारश्चनः संतु मावयाचिष्मकंचन एताः सत्या आशिषः संतु इत्याशीः प्रार्थनं कृत्वा अपसव्यं कृत्वा सपवित्रकु
शत्रयंदक्षिणाग्रं पिण्डोपरिधृत्वा ॐ ऊर्ज्ज्वहन्ती रमृतमिति मंत्रेण कुशोपरिदक्षिणाग्रं जलधारं दद्यात् तोनस्त्री
भूयपिण्डमाघ्रायोस्थापयेत् पिण्डाधारकुशानुत्सुकंचवन्होक्षिपेत् अर्घपात्रमुत्तान्नीकृत्यदक्षिणांदद्यात् त
द्यथा मोटकादीन्यादापरजतं ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणाः कृतैतत्सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धप्रतिष्ठार्थमि
दं रजतंचंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे यद्युपस्थितं रजतं न भवति तदारक्तिका मितं

श्री.
६९

रजते चंद्रदेवतमित्येवमादिवाक्यं कर्तव्यं दूदं पदं न दातव्यमिति विशेषः ततः ॐ अभिरम्यतामिति विसर्जनम्
ततः सव्यं कृत्वा देवताभ्यः पितृभ्यश्च मन्त्रायोगिम्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नम इति त्रिः पठेत
ततोऽपसव्यं कृत्वा पाणिभ्यां दौर्घं निर्वोपयेत् ततो हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य सव्यं कृत्वा चम्य ॐ ब्रह्मरो स्वाहा ॐ
प्रजा ॐ गृह्याभ्यः स्वाहा ॐ कश्यपाय स्वाहा ॐ अनुमतये स्वाहा ततो हस्तशेषान्मे नवल्लिदानं ॐ पर्जन्याय
नमः ॐ अग्ने नमः पृथिव्यै नमः उदकं संध्यात्रे नमः विधात्रे नमः ह्यार्ययोः वायवे नमः इति प्रतिदिशं ॐ प्राच्ये
नमः ॐ अवाच्ये नमः ॐ प्रतीच्ये नमः ॐ उदीच्ये नमः प्रति ॐ ब्रह्मणे नमः ॐ अंतरिक्षायः सूर्याय इति मध्ये
ॐ विश्वेभ्यो देवभ्यो नमः ॐ विश्वेभ्यो भूतेभ्यो नमः ॐ उषसे नमः ॐ भूतानां पतये नमः इत्युत्तरेत्तरं ततः प्राचीना
वीती दक्षिणाभिमुखः पातितवामजानुः पितृतीर्थेन दक्षिणास्यां दिशि ॐ पितृभ्यः स्वधानमः इति दद्यात् ततो व
लिशेषान् नलिप्तपात्रं प्रक्षाल्य यक्ष्मे तत्ते निर्णेजनं नमः इति वायव्यां दिशि दद्यात् देवामनुष्याः पशवो वयांसि
सिद्धाः सयशोरगदैत्यसंघाः प्रेताः पिशाचास्तरवः समस्तापे चान्मिच्छंति मया प्रदत्तम् पिपीलिकाः कीटपतं
गकायाः बुभुक्षिताः कर्मनिबंधवहाः प्रयातुते तदग्निमिदं मयान्तेभ्यो विसृष्टं सुखिनो भवंतु ये यान्मातानपिना

राम.
६९

बबंधुर्नवान्नसिद्धिर्नतथान्नमस्तितत्प्रयेन्नंभुविदत्तमेतत्तेषां तु तृप्तिर्मुदिता भवंतु शाखः सौरभे य इति गोभ्यस्तत
भानाविति सुनां इंद्रेति वायसानां च शनकैर्त्रिंते येद्भुविततो ब्राह्मणान्भोजयेत् इति नैमित्तिक आह वलिदानम्
ओं प्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवेता धरेषु यत् स्मरणां देवत द्विस्त्रोः संपूर्णं स्यादिति श्रुतिरिति पठित्वा आह संपूर्
णं कामो विष्णुं स्मरेत् आह्वीय वस्तूनि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् अंभसि वाक्षियेत् ततः शेषं ज्ञातिभिः सह भुंजीत
एवमेव पितृव्यभ्रात्रादि आह प्रयोगः शस्त्रादि हतनिमित्तकमाश्लिन कृत्वा चतुर्दश्या मध्ये को द्विष्टमेव कर्तव्यं तत्र
सांवत्सरिक पक्षे परं नदातव्यमिति अथ मातृ आह प्रयोगः अथ शुक्लां वरः स्नातो मध्याह्ने सु समाहृतं पंचगव्यो
पलेपितं ज्वलदंगारशोधितं गौरमृत्तिकाच्छादितं यथा प्रदेशासादि त आह्वीय द्रव्यं तं देशमागत्य पादौ प्रक्षाल्या च म्य
सपिराडस्त्रीद्वारा पाचयेत् स्वयं वाप चेत ततः पादौ प्रक्षाल्या च म्य मुद्गासने उपविश्य दीपं प्रज्वालनयित्वा च म्य प्रा
ङ्मुखः परकर्तृके पाके सिद्धमिति पाचिकांष्ट्र्यु ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थांगतोपि वायः स्मरेत् पुंडरीकाक्षं
सवाद्याभ्यंतरः सुचिः ॐ पुंडरीकाक्षः पुनत्विति कुशत्रयजलैः आह्वीय द्रव्याणि सिंचयेत् ततः कुशत्रयतिलज
लान्यादाय ॐ अद्यामुकमासीयासुकपक्षीयासुकतिथावमुकगोत्रायामातुरमुकदेव्याः सांवत्सरिकैको द्विष्ट आह

श्रा०
७०

महंकरिष्ये इति संकल्पं कुर्यात् ततो गायत्रीं त्रिर्जपित्वा देवताभ्यस्त्रिर्जपेत् ततो यस्य कृत्वा पातित वामजानुर्दक्षि
णामुखो मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेव्यासांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धइदमासनं तेष्वधे
तिमोटक रूपमासनं दक्षिणाग्रं सतिलमुत्सृजेत् ततः ॐ अपहताः असुरारक्षां शं सिवे दिषदइत्यन्नपात्रे चामावर्ते
नतिलान्विकीर्य ॐ आयन्तुनः पितरः सोम्यासोऽग्निष्वान्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्न्यज्ञे स्वधयामदन्नोधिब्रु
वन्तु ते वन्त्वस्मानिति पठित्वा अर्घपात्रे दक्षिणाग्रं पवित्रं धत्वा ॐ शन्नो देवी रभिसृयः आपो भवन्तु पीतये श
ष्यो रभिस्रवन्तु इति अर्घपात्रे जलं क्षिपेत् ॐ तिलोसिसोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः प्रयत्नमद्भिः यत्नः स्वधया
पितृह्येकान्प्रीणाहिनः स्वाहेति तिलान्क्षिप्त्वा गंधपुष्पे तूष्णीं क्षिपेत् ततोऽर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रभोजन
पात्रोपरि उत्तराग्रं धत्वा तदुपरि किंचिदुदकांतरं दत्वा ॐ या दिव्याः आपः पयसा संवभूवुर्याः आन्तरिक्षाः उत्तपा
र्थीवीर्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्तानः आपः शिवाः स शं स्योनाः सुहवा भवन्तु इति पठित्वा मोटकतिलजलान्या
दाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध एष ते हस्तार्घः स्वधेति अर्घदददुत्सृजेत् ततोऽव
शिष्टजलसहितं पवित्रसहितं चार्घपात्रमासनवामभागे ॐ मात्रे स्थानमसीति न्युङ्गी कुर्यात् तत्र दक्षिणादातप

शाम
७०

येननोद्वरेतनचालयेत् ततोगंधादिदानम् ॐ अयामुकगोत्रेमातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोद्विष्टश्राद्ध एतानिगंधपु
ष्पधूपदीपतांबूलसिंदूरवासांसितेस्वपेतिदद्यात् ततोजलेनासनमहितभोजनपात्रस्यचतुर्दिक्षुचतुष्कोणमंडलं
कृत्वा सव्यंजनश्राद्धेयान्नाग्रभागंतिलजलसहितंकुत्रचित् पुटकादौकृत्वा ॐ इदमन्नमेतद्भस्वामिपितृभ्योनम इति
मोटकादिनाभूस्वामिनेऽन्नमुत्सृजेत् ततः करभ्यांताम्रपात्रस्यमन्नमातरंध्यायभोजनपात्रे पुरुषाहारस्मं परिवि
ष्य यथासंभवं सव्यंजनंघृतं पानी यंचपात्रांतरेषूपनीयमधुनान्नमभिधारयेत् ततः ॐ मधुद्वाताः ऋतायतेमधुस्रं
न्ति सिंधवः माहीर्नः सन्त्वोषधीः ॐ मधुनक्तमुतोषसोमधुमत्याथिवर्षं रजः मधुयौरस्तु नः पिता मधुमान्नोन्न
स्पतिर्मधु रौः अस्तुसूर्यः माद्वीर्गावोभवन्नुनः ॐ मधुमधुमध्वितिचजयेत् ततः पाणिभ्यांन्युज्जाभ्यांव्यस्ताभ्यां
पात्रंस्पर्शम् ॐ ष्ठीवीते पात्रंयौरपिधानंवाह्यरास्यमुखेऽमृतं अमृतं जुहोमि स्वाहा ॐ इदं द्विस्तुर्विवक्रमेने
धानिदधेयदम् समृद्धमस्यपात्रं सुरे ॐ कृष्णकव्यमिदंरक्षमदीयमितिपठेत् ततोदक्षिणहस्तमुत्तानंतदंशुष्टं ॐ
इदंमन्नमित्यन्ने ॐ इमाभापद्मतिजले ॐ इदमाज्यमितिघृते ॐ इदंकविरितिपुनरन्नेनिवेशयेत् ॐ अपहताः
अमुगारस्तां सिवेदिषदइत्यन्नेतिलानक्षिपेत् ततोमोटकादीन्यादाय ॐ अयामुकगोत्रायैमात्रेऽमुकदेव्यैसाव

७१
 आ- त्सरिकैकोद्दिष्ट आह इदमन्तं सोपकरांते स्वधारत्यन्ममुत्सृजेत् ततः पात्रं त्यजेत् ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च
 यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्मस्त्विति षष्ठित्वा गायत्रीं त्रिर्जपित्वा कुशोष्पविश्य ॐ मधुवातेति जपेत् ततः कृणुष्वयाज इत्या
 धारक्षोघ्रीर्भ्रवोजपेत् तिलान् भूमौ विकीर्य मातरं ध्यात्वा ॐ उदीरताम चर इत्यादि पित्र्यमंत्रान् सहस्रशीर्षेत्यादि
 पुरुषसूक्तम् ॐ आशुः शिशान इत्यादिकमप्रतिरथं अन्यानि च मंत्राणि जपेत् तत उच्छिष्टसमीपे कुशान्नयमास्ती
 र्यं जलेन प्रोक्ष्य समं जनमन्त्रं सप्ततंसतिलं जलप्रोक्षितमादाय ॐ अनग्नि इत्याये जीवाये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ
 दत्तैर्न तप्यन्तु तप्तायां तु परां गतिमिति कुशोपरि अन्नमुत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वा वम्पाह रिं स्मृत्वा गायत्रीं मधुवातेति च
 जपेत् अपसव्यं कृत्वा वेदिकां कृत्वा पिरडस्थाने प्रादेशमात्रे ॐ अपहताः असुरारक्षा ७१ सेवेदि षड्दति मंत्रेण दर्भपि
 जल्य उच्छिखेत् दर्भपिं जलीमैशान्यां क्षिपेत् ततः ॐ ये रूपाणि प्रतिमुञ्जमानाः असुराः संतः स्वधया चरन्ति परापु
 रो न्यपुरो ये भरन्त्यग्निं शाल्त्रां कान्त्रणुदात्यस्मादिति मंत्रेणारेखायामंगारं भ्रामयित्वा दक्षिणस्यां दिक्षित्यजेत् ततस्त
 त्रच्छिन्नमूलकुशानां स्तीर्य सव्यं कृत्वा देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा पुटके जलतिलपुष्पगंधान् हत्वा
 मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अघामुकगोत्रे मातरमुकदेवि सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट आह पिरडस्थानेऽत्रावने निश्चते स्वये

राम-
 ७१

तिच्छिन्नमूलकुशोपरिअवनेजनंदयात् ततस्तिलघृतसहितान्नेनपिण्डकृत्वा मधुघृताभ्यामभिधाय्यसोटकतिलजल
पिराडानादाय ओंअयामुकगोत्रेमातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोद्विष्ट आद्वएषतेपिराडःस्वधेतिपिराडंसव्योपगृहीतद
क्षिणहस्तेनकुशोपरिदद्यात् ततःकुशमूलेकरं प्रोक्ष्य सव्यंकृत्वा द्विराचम्यहरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वादक्षिणाम
खः ओंअन्नमातर्मादयस्व यथाभागमावृषायस्वेतिपरेत् उदङ्मुखीभूयश्वासंमातरं धारयन्परावर्त्तमानः ओंअ
मीसदन्नमाता यथाभागमावृषायिष्टेतिपरेत् ततोऽवनेजनावशिष्टजलसहितंपुटकसादाय मोटकतिलज
न्यादाय ओंअयामुकगोत्रेमातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोद्विष्ट आद्वपिराडेप्रत्यवनेनिक्ष्वतेस्वधाइतिप्रत्यवने
दद्यात् ततोनीवींविस्त्रस्य सव्यंकृत्वाचम्य अपसव्यंकृत्वा वामेनपाणिना धृतं सूत्रं दक्षिणेनवादाय ततोऽवने
मातार सायनमस्तेमातःशोषायनमस्तेमातर्जीवायनमस्तेमातःस्वधायै नमस्तेमातर्घोरायनमस्तेमातर्न्यवे नमस्तेमा
तर्मातर्नमस्तेगृहान्नोमातर्देहिस तस्तेमातर्देष्टइतिपठित्वा एतन्नेमातर्वासइति मंत्रेणपिंडोपरि सूत्रं घृत्वा सोटक
लजलान्यादाय ओं अयामुकगोत्रेमातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोद्विष्ट आद्वपिराडे एततेवासःस्वधेति सूत्रमुत्सृज्य त
तःपिंडे गंधपुष्पधूपदीपतांबूलानितृष्णीदत्त्वा ओं शिवा आपः संत्वितिजलं ओं सोमनस्य मस्त्वितिपुष्पम् ओं अस्तं वा

श्रा-
७२

रिष्टमस्त्वितितंडुलान् भोजनपात्रेनिक्षिपेत् ततोमोचकतिलजलान्यादाय ॐ अघामुकगोत्रायामातुरमुकदेव्याः सां
वत्सरिकैकोद्विष्टश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमुपतिष्ठतामित्यक्ष्योदकनुत्सृजेत् ततःसव्यंकृत्वादक्षि
णामुखः ॐ अघोरामातास्तु इति पिंडोपरिपूर्वाग्रंजलधारांदद्यात् ततःपूर्वाभिमुखः कृतांजलिः ॐ गोत्रन्नो
वर्द्धतांदातारो नोभिवर्द्धताम् वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च नो मा व्यगमद्दु देयं च नो स्तुति अन्नं च नो वद्भवेद
तिथींश्चलभेमहियान्वितारश्चनः संतुमाचयाचिष्मकंचन एताः सत्या आशिषः संतुदत्ताशीः प्रार्थनं कुर्यात् ततो
ऽप्यसव्यंकृत्वासपवित्रकुशत्रयं पिंडोपरि आस्तीर्य ॐ ऊर्ज्ज्वहन्तीरमृतं घृतं पयः कीलालं परित्लुतम् स्वधास्य
तर्पयतमेमातरमितिकुणोपरिदक्षिणाग्रं जलधारांदद्यात् ततो नम्रीभूयपिराडमाघ्रायोत्थापयेत् पिराडाधार
कुशानुल्मुकंवह्नौ निक्षिप्यार्घपात्रमुत्तानीकृत्यदक्षिणांदद्यात् ततोमोचकतिलजलान्यादाय ॐ अघामुकगोत्रायामातुरमुकदेव्याः सां
वत्सरिकैकोद्विष्टश्राद्धप्रतिष्ठार्थं रक्तिकापरिमितं रजतंचंददैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणा
पदक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति यथावैभवं दद्यात् ॐ अभिरम्यतामिति विसर्जनम् ततःसव्यंकृत्वा ॐ देवतास्य
इतित्रिजपेत् ततोऽप्यसव्यंकृत्वा हस्ताभ्यां दीपं निर्वाप्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य सव्येनाचम्य प्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवे

श्रा
७२

ध्वेषुयत्स्मरणादेवतविष्णोःसंपूर्णंस्पादितिश्चुतिरित्युक्ताश्राद्धसंपूर्णकामोविष्णुस्मरेत्ततःश्राद्धीयवस्तूतिव्रा
 ह्मणायप्रतिपादयेत्जलेवाक्षिपेत्ततइष्टैःसहशेषभोजनम्एवंपत्न्यादिश्राद्धंपत्न्यादिसंबंधिनाम्नोलेखेवि
 शेषःशस्त्रादिहतनिमित्तकेपिएकोद्दिष्टएवप्रयोगःसांवत्सरिकपदंतत्रनदातव्यम्सद्यथाआश्विनकृष्णचतुर्दश्या
 तिथावमुकगोत्रायामातुरमुकदेव्याएकोद्दिष्टश्राद्धमहंकरिष्येइतिसंकल्पंकुर्यात्अंअघामुकगोत्रेमातरमुकदे
 विएकोद्दिष्टश्राद्धइदमासनंतेस्वधाइत्येवमाघुत्सर्गवाक्यम्इत्येकोद्दिष्टप्रयोगःअथस्त्रीकर्त्तकश्राद्धप्रयोगः
 स्नाताशुक्लवस्त्रयुगधारिणीमध्याह्नेसुसमावृतंपञ्चगव्योपलोपितज्वलदंगारशोधितंगौरमृत्तिकाच्छादितंयथा
 प्रादेशास्सदितश्राद्धीयद्रव्यंज्वलितदीपंविकीर्णतिलगौरसर्षपंश्राद्धदेशमागत्यावम्यासनेप्राङ्मुखीउपविशेत्पा
 चिकांतरपक्षेसिद्धमितिपाचिकांष्टब्धेत्अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थागतोपिवायःस्मरेत्युत्तरदिशिरोकाक्षंसर्वाह्याभ्यं
 तरःशुचिःपुंडरीकाक्षःपुनात्त्वितिकुशत्रयजलेनश्राद्धीयद्रव्याणिमिंचेत्ततःकुशत्रयतिलजलान्यादायअघामु
 कगोत्रस्यपत्नुरमुकशर्मणाःसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धमहंकरिष्येइतिसंकल्पयेत्ततःदेवताभ्यदूतित्रिर्जपेत्ततोश्च
 देशामुखीपातितवामजानुर्माटकतिलजलान्यादायअघामुकगोत्रपतेःमुकशर्मन्सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धइ

श्री
७३

मासनेतेनमः इतिपित्तार्थेनमोटकरूपमासनेसुत्सजेत् ततस्तृष्णीभोजनपात्रेति लान् प्रक्षिप्य अर्घपात्रेपवित्र
 धारणां जलप्रक्षेपस्तिलगंधपुष्य प्रक्षेपश्च ततोऽर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रमुत्तराग्रं भोजनपात्रे धृत्वा तदुपरि
 उदकांतरं दत्त्वा मोटकादीन्यादाय अयामुकगोत्रपतेऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध एष तेहस्तार्धानम
 दृत्यर्घेपवित्रोपरिददुत्सजेत् ततोऽवशिष्टजलपवित्रसहितमर्घपात्रमासनवामभागे यत्येस्थानमसीति
 न्युद्धी कुर्यात् ततो गंधादिदानम् मोटकतिलजलान्यादाय अयामुकगोत्रपतेऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दि
 ष्टश्राद्धे एतानि गंधपुष्यधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेनमः ततो जलेनासनसहितं भोजनपात्रं मंडलेन
 वेष्टयेत् श्राद्धीयान्नाग्रभार्गसव्यंजनं सतिलजलं पुटकादौ कृत्वा मोटकादीन्यादाय इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो
 नम इति भूस्वामिनेऽन्नं दद्यात् ततोऽन्नाम्रपात्रस्थितमन्नं कराभ्यां मादाय पतिं ध्यायतीपरिवेषयेत् जलं घृतं व्यंज
 नं पुटकांतरस्थातच्चोपनीय अन्नेमधुदत्त्वामधुमधितिच जपेत् तत्त उभाभ्यां व्यस्ताभ्यां भोजनपात्रं सालभ्यान्तम
 मृतं तया चिंतयेत् कृष्णकृष्णमिदं रसमदीयमिति परित्वा दक्षिणाहस्तमुत्तोल्य तदंगुष्ठमिदमन्नं इमा आपः इदमा
 ज्यमित्यन्नजलपृतेषु निक्षिप्य इदं कविरिति पुनरन्नेऽंगुष्ठं निक्षिप्य अन्नोपरितिलान्विकीयं मोटकादीन्यादाय अयामु

७३

कगोत्रपते भ्रुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धदमन्तं सोपकरांतेनमः इत्यन्नमुत्तरजेत् ततोवामहस्तमप्युत्तोल्या
न्नहीनमित्यादियठित्वाततोभूमौतिलान् विकीर्यदर्भेषूपविष्यनीलकंठस्तुतिरुचिस्रवादीनिपठेत् अशक्तौनमस्तु
भ्यं विरूपाक्षइति श्लोकमपिपठेत् ततउच्छिष्टसन्निधावास्तुतकुशात्रयांभूमिप्रोक्ष्यसतिलजलप्रोक्षितंसच्यंजन
घृतमन्नमादाय अनग्निदग्धाः पठित्वाकुशोपरिकुशादिनाविकिरेत् ततआचम्यहरिंस्मृत्वादक्षिणामुखीपिशडः
स्थानेप्रादेशमात्रंपरिमायकरहयतर्जन्यंगुष्टघृततन्मूलयादर्भपिंजुल्यातदुच्छिख्य दर्भपिंजलीमुत्तरतःक्षिपेत्।
ततस्तत्रज्वलदंगारभ्रामयित्वादक्षिणस्यांदिशि क्षिपेत् ततस्तत्रच्छिन्नमूलकुशात्रयमास्तीर्यप्राङ्मुखीदेवताभ्यद्
त्यादिभिः पठेत् ततोदक्षिणामुखीपुटकेतिलजलगंधपुष्याणिरुत्वापणिनामोटकान्यादाय अद्यामुकगोत्रपतेभ्रु
कशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपि एउस्थानेऽत्रावनेनिश्चतेनमइतिकुशोपरिअवनेजनंदद्यात् ततस्तिलजल
च्यंजनमधुघृतयुतान्नेनपिंडंनिर्मायमधुघृताभ्यामभिधार्यमोटकादीनिचादय अद्यामुकगोत्रपतेऽमुकशर्मन्सां
वत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धएषतेपिंडेनमइत्यवनेजनंकुशोपरिवामान्वारब्धदक्षिणापणिनापिंडं दद्यात् ततोद्विराच
म्यहरिंस्मृत्वाततउत्तराभिमुखीभूषु भ्वासंनियम्यपतिंध्यायतीदक्षिणामुखीभवेत् ततोदत्तावशिष्टजलयुतम

श्रा
७४

वनेजनपात्रं मोदकादीनि चादाय अद्या मुकगोत्रपतेः मुकशर्मन्सांवत्सरिकैको द्विष्ट आद्दे पिंडेऽत्र प्रत्यवने निक्ष्वमेन
मइति प्रत्यवने जनं दद्यात् ततो नीवी विस्रं स्या चम्य दक्षिणा मुखी वामेन पाणिना सूत्रमादाय दक्षिणेन पिंडो परिध
त्वा अद्या मुकगोत्रपतेः मुकशर्मन्सांवत्सरिकैको द्विष्ट आद्दे पिंडे एतन्नेवासोनमइति मोदकादिना सूत्रमुत्सजे
त् ततः पिण्डे गंधादिदानं ततः शिवा आयः संत्विति जलं सौमनस्यमस्त्विति पुष्यम् अक्षतं चारिष्टमस्त्विति तंडुला
भोजनपात्रे प्रक्षिप्य मोदकादीन्यादाय अद्या मुकगोत्रस्य पत्युरमुकशर्मणाः सांवत्सरिकैको द्विष्ट आद्दे तैतदन्न
पानादिकमक्षय्यमुपतिष्ठतामित्यक्षय्यादकं दद्यात् ततः पिंडो परिआघोरः पतिरस्तु इति पूर्वाग्रं जलधारं दद्या
त्ततः प्राङ्मुखी कृतां जलिः गोत्रं नो वर्द्धतामित्यादि पठित्वा एताः सत्याः शिषः संत्वित्या शिषः प्रार्थयेत् ततः पिण्डोप
रि दक्षिणा मुखी सपत्रिकुशात्रयं दक्षिणाग्रमास्तीर्य तदुपरि दक्षिणाग्रं जलधारं दद्यात् ततो नम्रीभूय पिंडमा
घ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशानुल्मुकं च वन्हौ निक्षिपेत् ततोऽर्घपात्रमुत्तानीकृत्य दक्षिणादानं अद्या मुकगोत्र
स्य पत्युरमुकशर्मणाः कृतैतत्सांवत्सरिकैको द्विष्ट आद्दे प्रतिष्ठार्थं रक्तिका परिमितं रजतं चंद्रद्वैतं यथानामगो
त्राय ब्राह्मणां दक्षिणां दानुमहमुत्सजे इति दक्षिणां दद्यात् ततोऽभिरम्यतामिति विसर्जनम् ततः प्राङ्मुखी देवता

राम
७४

मृदति त्रिः पदेत् ततो दक्षिणासुरवीहस्ताभ्यां दीपं निर्वाप्य ततो हस्तौ पादौ प्रक्षील्या च म्यप्रमादात् कुर्वतामित्यादि प
ठित्वा श्राद्धसंपूर्णकामतया विष्णुस्मरेत् ततः श्राद्धीयवस्तुब्राह्मणायार्थयेत् अंभसि वाक्षिपेत् ततश्चैः सह
भोजनम् एवमेव शस्त्रहतादिनिमित्तकमाश्विनकृष्णचतुर्दश्यांतिथौ श्राद्धं कर्तव्यं सांवत्सरिकपदं तन्नदातयं
तद्यथा अथ आश्विनकृष्णचतुर्दश्यांतिथौ अमुकगोत्रस्य पत्युरमुकशर्मणा एको द्विष्ट आद्धमहं क रिय्ये इति संक
ल्पः अथामुकगोत्रपतेः मुकशर्मणे को द्विष्ट आद्धे इदमासनं तेन मद्रस्येव मादिनाः सनादिदानम् एवमेव श्रू
कर्तव्यं कैको द्विष्ट आद्धे प्रयोगः अथ पात्रिकपार्वणा श्राद्धप्रयोगः अपरान्हे स्नातः सुक्लद्विवासाः सुचिराचम्यवस्त्रा
दिनावेष्टितं श्राद्धदेशमागच्छेत् ततः प्राञ्जुस्व उपविश्य सिद्धान्तसंभवे सिद्धमिति पात्रिकांष्टुष्टु ओं अपवित्र इ
त्यादिपठित्वा ओं पुंडरीकाक्षः पुनात्विति कुशत्रयानीतजलैः श्राद्धवस्तूनि सिंचेत् रक्षार्थं दीपं निधाय गौरसर्ष
पैरवकीर्यं ओं नमो नमस्ते गोविंद पुण्ययुरुषोत्तमः इदं श्राद्धं त्वर्षी केश रक्षत्वं सर्वतो दिशः प्राञ्च्ये नमः अवाञ्च्ये न
मः प्रतीञ्च्ये नमः उदीञ्च्ये नमः यवपुष्पैः भूम्ये नम इति भूमि त्रिः संपूज्य पादयोरधः कुशत्रयं दत्त्वा ततः कुशत्रयतिल
जलैः संकल्पं कुर्यात् ओं अथामुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथावमुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुक

आ.
७५

मुकशर्मणां अमुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां सपात्रकपार्वणां आहु महेकरि
ष्ये नतो गायत्रीं त्रिर्जपित्वा ॐ देवताभ्य इत्यादि त्रिर्जपेत् तत उत्तराभिमुखो दक्षिणोत्तरक्रमेण दासादित कुशत्रयात्मका
सनहयं प्रथमं दक्षिणमासनं सयवमुत्सृजेत् ॐ अघामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां पा
र्वणा आहु संवन्धिनो विश्वे देवा इदमासनं वीनमः इति कुशत्रययवजलैरुत्सृजेत् एवं ॐ अघामुकगोत्राणां माता
महप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां पार्वणा आहु संवन्धिनो विश्वे देवा इदमासनं वीनम इत्य
परमुत्सृजेत् नतोऽपसव्यं कृत्वा पातितवामजानुर्दक्षिणाभिमुखो द्विगुणभुक्त कुशत्रयतिलजलान्यादाय
पूर्वपश्चिमासादितमोटकरूपाणि षडासनानि तिलजप्रोक्षितानि प्रत्येकं पित्रादिभ्यः पश्चिमत आरभ्य उत्सृजे
त् तत्रक्रमः ॐ अघामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणाः पार्वणा आहु इदमासनं ते स्वधा एवं पितामहप्रपितामहयोः
ॐ अघामुकगोत्रमातामहामुकशर्मणाः पार्वणा आहु इदमासनं ते स्वधा एवमेव प्रमातामहवृद्धप्रमातामहयोर्द
द्यात् ततः सव्यं कृत्वा ॐ विश्वान् देवानहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ॐ विश्वे देवाः आगतभृणुताम इमं हवम् इमं व
हिं निर्घीदतेत्यादिना देवानावाह्य ॐ यवो मियवयास्मद्वेषो यवयागतीरिति यवान्विकीर्य ॐ विश्वे देवाः शृणुते

राम
७५

त्वादिजपेत् ॐ आगच्छंतुमहाभागाविश्वेदेवामहावलाः ये यत्र योजिताः श्राद्धे सा वचना भवंतु ते इति श्लोकं च पठेत् त
तोऽपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः ॐ पितृ नह मावाहयिष्यदस्युक्ता ॐ उपान्तस्त्वानिधीमत्युसन्तः समधीमहि
उपान्नुशतः आवहपितृ नह वियेऽ अन्तवे इत्यादिनापितृ नावाह्य ॐ अपहताऽ असुरारक्षां सिवे दिषदः
इत्यादिनापात्रेषु तिलान् विकीर्य ॐ आयन्तुनः पितरः सोम्यासो ग्निध्वात्ताः पयिभिर्द्वैव पात्रैः अस्मिन्न्यस्ते
स्वधयामदंतो धिन्न वन्त ते वन्त्वस्मानित्यादि पठेत् ततः सव्यं कृत्वा देवार्घपात्रद्वये पयि त्रे धत्वा अपरु येन पि
त्रा घर्घपात्रेषु प्रत्येकं यवित्रं धत्वा सव्येन देवार्घपात्रद्वये ॐ शन्नो देवी रभिष्टुपः आपो भवन्तु पीतये शंष्यौ
रभिस्त्रवन्तुनः इत्यादिना जलं प्रक्षिप्य अपसव्येन पित्रा घर्घपात्रद्वेः नेनैवमंत्रेण जलं पितृ तीर्थेन क्षिपेत्
ततः सव्यं कृत्वा ॐ यवोसियवयास्मद्द्वेषो यवया रतीरिति देवार्घपात्रद्वये प्रत्येकं यवान् प्रक्षिप्य अपसव्येन पि
त्रा घर्घपात्रेषु प्रत्येकम् ॐ तिलोसि सोम देवत्यो गोसवी देव निर्मितः ॥ प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितृ द्वेषो कान्त्रीणा
हिनः स्वाहा इति तिलान् प्रक्षिपेत् ततः सव्येन देवार्घपात्रद्वये तूष्णीमेव गंधपुष्पे प्रक्षिप्य अपसव्येन पित्रा घर्घ
पात्रेषु प्रक्षिपेत् ततः सव्यं कृत्वा एकं देवार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा तत्र स्थितं यवित्रे देवभोजनपात्रे पूर्वाग्रं धत्वा

श्रा
७६

तदुपरिकिंचिदुदकांतरंदत्वाओंयादिव्याआपःपयसासंवभूर्बुर्याजान्तरिक्षाउतपार्थिवीर्याहिरण्यवर्णांयज्ञियास्तान
नऽआपःशिवाःसंशस्योनासुह्रवाभवंतुइतिपठित्वायवकुशजलान्यादायओंअघामुकगोत्राणांपितृपिताम
हप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणांपार्वणश्राद्धसंबन्धिनोविश्वेदेवाएषतेहस्तार्घोःनमःइत्यर्घदददुत्सजे
त् एवमेवमातामहादिदेवेभ्योपिदद्यात् ततोऽपसव्यंकृत्वापित्रर्घपात्रंवासहस्तेकृत्वापितृभोजनपात्रेदक्षिणा
ग्रंयत्रिनेधत्वा तदुपरिकिंचिदुदकांतरंदत्वाओंयादिव्याआपःपयसासंवभूर्बुर्याजान्तरिक्षाउतपार्थिवीर्याहिर
ण्यवर्णांयज्ञियास्तान आपःशिवाःसंशस्योनासुह्रवाभवंतु इतिपठित्वामोटकतिलजलान्यादायओंअघामुक
गोत्रपितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्धेएषतेहस्तार्घःस्वधेति अर्घदददुत्सजेत् एवमेवपितामहादिपंचभ्योदद्या
त् ततःसव्यंकृत्वा पवित्रसहितमवशिष्टजलसुतंदेवार्घयात्रद्वयंयथाक्रमंप्रत्येकंदेवासनदक्षिणापार्श्वेओंवि
श्वेभ्योदेवेभ्यःस्थानमसीत्युक्ताउत्तानमेवधारयेत् अपसव्यंकृत्वाकिंचित् प्रपितामहार्घपात्रस्थितंपवित्रादीनि
पितामहार्घपात्रेकृत्वातानिसर्वाणिपित्रर्घपात्रेकृत्वा पित्रर्घपात्रंपितामहार्घपात्रोपरितदुभयंप्रपितामहर्घपा
त्रोपरिधत्वा पितृवामपार्श्वेओंपितृभ्यःस्थानमसीतिप्रिलितान्येवन्युच्चीकुर्यात् एवमेवमातामहाघर्घपात्राणि

रामः
७६

मेलयित्वा मातामहवांमपार्धे ॐ मातामहप्रमातामहृद्धप्रमातामहेभ्यः स्थानमसीत्यर्घपात्राणि न्युञ्जीकुर्यात् त
थास्थापितानि चतानि दक्षिणादानपर्यंतं नोद्धरेत् न चालयेत् ततः सव्यं कृत्वा गंधादिदत्त्वापवकुशजलैः सं
कल्पं कुर्यात् ॐ अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां पार्वराश्राद्धसंबन्धिनी विभ्वे
देवाएतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिवोनमइति यथासंभवमुत्सृजेत् एवमेव मातामहा
दिदेवेभ्योपि दद्यात् ततोऽपसव्यं कृत्वा गंधादिदत्त्वा मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकश
र्मण्यपार्वराश्राद्धएतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिते स्वधेति पित्रे गंधादिदद्यात् एवमेव
पितामहदियं चभ्योपि दद्यात् ततो जलेन भोजनपात्रसहितमासनं वेष्टयित्वा मंडलानि कुर्यात् ततः श्राद्धदेया
न्नाग्रभागमानीयसृष्टं तत्सव्येनैव प्राङ्मुखः पुरकादिस्थितजले आहुतिद्वयं जुहुयात् ॐ अग्रयेकव्यवाहना
यस्वाहा ॐ सोमाय पितृमते स्वाहा ततो जलघृतसहितं तिलव्यं जनयुतमन्नमपसव्येन ॐ इदमन्नमेतद्भूत्वा
मिपितृभ्योनमइति दद्यात् ततो हुतशेषमन्नं किंचिंत्किंचित्सव्येन देवपात्रद्वये अपसव्येन पित्रादिपात्रेषु दत्त्वा
पिण्डार्थं किंचिदवशेषयेत् तत उत्कृष्टमन्नं सिद्धमामं वा पुरुषाहारक्षमंप्रत्येकं परिविष्य यथासंभवमुपकरणा

श्री.
१७

जलं च तत्रोपनीय सव्येन देवे अपसव्येन पित्रादिपात्रेषु मध्वन्तोपरि दत्त्वा प्रत्येकं ओं मधुवाताः ऋताय ते मधुक्षरन्ति
सिन्धवः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ओं मधुनक्तुतोषसोमधुमत्यार्थिर्वर्षः रजः मधुघौरस्तुनः पिता ओं मधुमान्नोन्नस्यति
र्मधुमा १॥ अस्तुसूर्यः माध्वीर्गावोभवन्तुनः ओं मधुमधुध्वितिचजपेत् ततः सव्येन उत्तानपाणिभ्यां देवपात्रं सृष्टु
ओं पृथिवीतेपात्रं घौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽ अमृतेऽ अमृतं जुहोमि स्वाहा ओं इदं द्विष्टुर्विचक्रमेत्त्रेधानि दधेप
दम् समूढमस्य पात्रं सुरे इति पठित्वा ओं कृष्णहव्यमिदं रक्ष मदीयमिति पठित्वा ओं इदमन्नमित्यन्ने ओं इ
मा आप इति जले ओं इदमाज्यमिति घृते ओं इदं हविरिति पुनरन्ने दक्षिणा करं गुष्टमावेष्ट्य ओं यवोसियवयास्मद्दृष्टो
यवयागतीरितियवानन्ने प्रक्षिप्य ओं अद्यासुकगोत्राणां पितृपितामहानामसुकामसुकशर्मणां पार्वणां श्राद्धसंबधि
नोविश्वेदेवा एतद्दोन्नं सोपकरां नमः इति कुशत्रययवजलैरुत्सृजेत् एवमेव मातामहादिदेवेभ्योपि दद्यात् त
तोऽपसव्यं कृत्वा दक्षिणा मुखः पातितवामजानुः पितृपात्रं न्युष्णाभ्यां व्यस्ताभ्यां पाणिभ्यां सृष्टु ओं पृथिवीतेपात्रं
घौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽ अमृतेऽ अमृतं जुहोमि स्वाहा ओं इदं द्विष्टुर्विचक्रमेत्त्रेधानि दधेयदम् समूढमस्य
पात्रं सुरे इति पठित्वा ओं कृष्णकव्यमिदं रक्ष मदीयमिति पठित्वा ओं इदमन्नमित्यन्ने ओं इमा आप इति जले ओं इ

श्री.
१७

दमाज्यमितिघते ॐ इदं कविरिति सुनरन्नेदक्षिराकरांगुष्टमानेषु ॐ अपहताऽ असुरारक्षा ॐ सिवेदियदहृत्य
नोपरितिलान्विकीर्यमोटकतिलजलान्पादाय ॐ अद्यामुकगोत्राय पित्रे रमुकशर्मणोपार्वणाय ॐ इत्यतः तन्नेसो
पकरणं स्वधेति पित्रे नमुत्सृजेत् एवमेव पितामहादिभ्योपिद्यात् यद्येकं पात्रं भवति तदा पृथिवीपात्रमिति
त्रः पुनर्न परनीयः ततः अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्तु इति जपेत् ततो गायत्री
त्रिजपेत् ततः कुशेषूपविश्य ठोमधुवाता इति ऋचं जप्यारक्षोघ्नीः ॐ कृणुष्व जपा इत्याद्या ऋचः पठित्वा भूमिं
तिलैरवकिरेत् ॐ उदीरतामवरऽ उत्तरासऽ उन्मध्यमाः पितरः साम्यासः असुर्यः इत्युखकाऽ ऋतज्ञा स्तेनो
बन्धुपितरोहवेषु इत्यादिपितृमंत्रान् ॐ सहस्रशीर्षेत्यादि पुरुषसूक्तं जपे ॐ आमुः शिषान इत्यादिकमप्रतिर
थं अन्यानि च पवित्राणि जपेत् पुराणोतिहासस्रोत्रादीनि च जपेत् तत उच्छिष्टसन्निधानावास्तुत कुशत्रयाभ्य
भिप्रोक्ष्य सर्वप्रकारमन्नमुहृत्य सतिलमेकीकृत्य ॐ अग्निदग्धाश्च ये जीवा ये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ दत्ते न हृष्य
न्तु तस्वायां नु परंगतिमिति कुशोपर्यन्नमुत्सृजेत् ततः संव्यं कृत्वा च म्यहरिं स्मृत्वा गायत्री मधुवाता इति ऋचं
धुमधुमं धित्व जपेत् ततोऽपसंव्यं कृत्वा पिराडपातनार्थं निर्मितहस्तमात्रचतुरंगुलोच्छिन्नदक्षिणाश्रवपिशिर

श्रा.
७८

काद्वयमध्यस्थाने सव्यहस्तधृतो परिभागेन दक्षिणहस्तधृतमूलेन पवित्रेण ॐ अपहृताऽअसुरारक्षा ॐ सिवेदि
षट्कृतिमंत्रेण प्रादेशमात्रमुच्चिखेत् पवित्रमैशान्यांदिशि क्षिपेत् ततः उभयत्र ॐ ये रूपाणि प्रतिमुंचमानाऽ
असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति परापुणे निपुणे ये भरंत्यग्निष्टां ह्येकान्प्रणुदात्वस्मादिति मंत्रेण ज्वलदंगारं प्रत्ये
कं भ्रामयेत् अंगारं दक्षिणतो निदध्यात् तत उपमूलसकृदाच्छिन्नदक्षिणाग्रकुशात्रयं रेखायामासृणुया
त् ततः सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततोऽप सव्यं कृत्वा पुटकषट्के जलतिलगंधपुष्पाणि कृत्वा एकं
पात्रं वा महस्ते कृत्वा मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अद्या मुकगोत्रपितरमुकशर्मन् पार्वणाश्राद्धपिराडस्थानेऽ
क्रावने निश्चते स्वधा इत्यास्त तदर्भमूलेऽवने जनं दद्यात् एवं पितामहाया परमात्रमादाय कुशमध्ये तृतीयं पा
त्रमादाय प्रपितामहाय कुशापे दद्यात् एवमपरपिंडिकायामपियथाक्रमं कुशेष्ववजे जनादि दद्यात् ततः सव्यं ज
नतिलजलमध्वाज्यहुतशोषान्नेन षट्पिराडान्निर्मायमधुघृताभ्याममिधाय दद्यात् प्रथमं मोरकतिलजलपिण्ड
मादाय ॐ अद्या मुकगोत्रपितरमुकशर्मन् पार्वणाश्राद्ध एष ते पिंराडः स्वधा इति प्रथमावने जनस्थाने पिराडं दद्यात्
एवं पितामहप्रपितामहयोः प्रत्येकं तत्र दत्तने जनस्थाने पिराडं दद्यात् एवमपरपिराडानपि द्वितीयपिण्डिकायां त

राम-
७८

तद्वनेजनस्थानेमातामहादिभ्योदद्यात् पिराडदानंचसव्योपगृहीतदक्षिणाहस्तेनकार्यम् ततःप्रपितामहाद्द्वैत्रपा
 णालेपभागभुजांतरिमुद्दिश्य ओंलेपभागभुजस्तप्यंतुइतिपठित्वा पित्रादिकपिराडाधारकुशमूलेकरंप्रोक्ष्यसव्यं
 कृत्वा त्रिराचमेत् ततोहरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वा दक्षिणाभिमुखः ओंअत्रपितरोमादयर्ध्वयथाभागमावृषायध्व
 मितिपठित्वा वामावर्तेनोदङ्गुरवीभूयप्रीतमनाःश्वासंनियम्यतेनैवयथायएवर्तमानः पितृन्भास्वरमूर्तीभ्या
 यन् अमीमदंतपितरोयथाभागमावृषायिष तइतिजपेत् ॥ ततःपूर्वदन्नावशिष्टजलयुतमवनेजनपात्ररादा
 य ओं अघामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्पार्वणश्राद्धेपिराडेऽत्रप्रभवनेनिक्षतेस्रधेति प्रथमपिराडेपरिप्रत्यव
 नेजनंदद्यात् एवमेवतत्तद्वनेजनपात्रैः पितामहादिभ्यस्तत्पिराडेपरिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवीवि
 स्रस्या ॥ सव्येनाचम्य अपसव्यंकृत्वा वामेनपाणिनानीयदक्षिणाकरेसूत्रंकृत्वा ओंनमोवःपितरोरसायनमो
 वःपितरःशोषायनमोवःपितरोजीवायनमोवःपितरःस्रधायैनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोमन्यवेनमो
 वःपितरःपितरोमन्यवेनमोवःपितरःपितरोनमोवोगृहान्नःपितरोदत्तसतोवःपितरोदेष्वइतिपठित्वाएत
 द्दःपितरोवांसइत्युक्त्वाघट्मुपिराडेषुसूत्राणिधृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय ओंअघामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्

श्रा
७९

पार्वणाश्राद्धेपिण्डे एतत्तेवासः स्वधेतिमूत्रमुत्सृजेत् एवमपरपिण्ड पंचकेषु तत्तन्नाम्नोत्सृजेत् ततो गंधपुष्पधूपदीप
तांबूलानिप्रत्येकं पिण्डेषु दद्यात् ततः ॐ शिवा आयः सन्त्विति जलं सौमनस्यमस्त्विति पुष्पं ॐ अक्षतं चारिष्टम
स्त्विति तंडुलानन्नपात्रेषु क्षिपेत् ततो मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणाः पार्वणा
श्राद्धे दत्तै तदन्नपानादिकमक्षयमस्त्वित्युत्सृजेत् एवमेव पिता महादीनां षष्ठ्यंतनाम्नां प्रत्येकमुत्सृजेत् ततः स
व्यंकृत्वा दक्षिणां दिशं पश्यन् सुमनाः पिण्डोपरि ॐ अधोराः पितरः संत्विति यठन् पूर्वांश्रोजलधारं दद्यात् त
तः कृतांजलिः प्राञ्जुख आशिषः प्रार्थयेत् ॐ गोत्रेनो वर्द्धंतां दातारो नो भिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च
नो मा व्यगमद्दृक् देयं च नोस्तु अन्नं च नो बद्धु भवेदतिथीश्च लभेम हि याचितारश्चनः संतु मा च याचिष्मकंच
न एताः सत्या आशिषः संतु ततो ऽपसव्यंकृत्वा पिण्डोपरि सपवित्रकुशानास्तीर्थ्य ॐ ऊर्ज्ज्वहन्ती रमृतदु
तम्ययः कीलालम्यरिसुतम् स्वधास्थतर्ययत मे पितृ निति संत्रेण सपवित्रकुशोपरि दक्षिणांश्रोजलधारं द
द्यात् ततः स्वस्थानस्थितानेव पिण्डान् श्रीभृयाघ्रायो स्थापयेत् ततः पिण्डाधारकुशानुत्सुकद्वयं च वन्हो क्षिये
त् ततः सव्येन देवार्घपात्रद्वयं संचाल्या ऽपसव्येन पित्राघर्घपात्राण्युत्तानीकृत्य सव्येन कुशत्रयपवजलैर्देवदा

राम
७९

क्षिणां दद्यात् ॐ अघामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां पार्वरा आइसवंधिनां विश्वेषां
 देवानां कृतैतत्पार्वरा आइ प्रतिष्ठार्थं हिरण्यमग्निर्देवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ए
 वं मातामहादि आइ संवंधि विश्वे देव ब्राह्मणाय दक्षिणां दद्यात् ततोऽपसव्येन मोरकतिलजलान्यादाय पित्रादि
 आइ दक्षिणां दद्यात् ॐ अघामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणाः कृतैतत्पार्वरा आइ प्रतिष्ठार्थं मिदं रजतं चंद्रदेवतं
 यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे एवं पितामहादि आइ न्तमपि दक्षिणां दद्यात् हिरण्यपर
 जतां संपत्तौ यथासंभवमन्यदपि फलमूलादिकं दक्षिणां दद्यात् ॐ वाजे वाजे वत वाजिनो नो धनेषु विप्राः अमृ
 ताः ऋतज्ञाः अस्य मध्वः पिवत मादाय ध्वं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैरिति पित्रादीन् विसर्जयेत् ॐ विश्वे देवा
 प्रीयंतामिति देवविसर्जनम् ततः सव्येन देवताभ्यः पितृभ्यश्चेति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्येन रक्षादीपं निर्वाप्य
 मव्यं कृत्वा हस्तौ पादौ प्रक्षाल्यावम्य ॐ प्रमादात् कुर्वतां कर्म प्रच्यवेता ध्वरेषु यत् स्मरणादेव तद्विष्णोः संपूर्णं
 स्यादिति श्रुतिरिति पठित्वा कर्मपूर्णां तार्थं विश्वं स्मरेत् आद्वीयद्रव्याणि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् तदभावे ज
 ले वा क्षिपेत् ततो वैश्वदेव वलिकर्मणी कुर्यात् तदुक्तं स्वाहा तास्ता जले वा प्रौ कुर्यात् यं चाहुतीः ऋमात् ब्रह्मा प्र

श्रा०
८०

जापतिर्षुह्याः कश्यपोनुमतिस्तथा १॥ चतुर्थ्यैर्जलंक्षिमावैश्व देववलिंचरेत् पर्जन्य आयः पृथिवीधातापिचविपूर्व
 र्गः २ चतुर्बापुः प्राच्यवाचीप्रतीचीचाप्युषिं ब्रह्मान्तरिक्षसूर्यांश्च विश्वे देवास्ततः परं ३ विश्वेभूता उषाश्चापिभूता
 नांचपतिस्तथा अपसव्येन सतिलंयित्त्वभ्यश्चस्रधानमः ४ सनकादिसप्तमर्त्येभ्यो हंतकंशोपवीतवान् पश्यैतत्ते
 चसव्येन जलं निर्णेजनं नमः ५ दद्यात्काकाश्च चांडालाः पतिताः पापसंगिनः ततः कीटपतंगाश्च गावः श्वानोत्त
 तः परं ६ चतुर्थ्यं तानुयादाय नमो नान् क्रमतः पठेत् देवा मनुष्याः पशुमवो वयांसि सिद्धाः सयसोरगदैत्यसंघाः
 प्रेताः पिशाचास्तारवः समस्ता ये चान्मिच्छंति मया प्रदत्तं १ कीटाः पतंगास्तारवश्च वृक्षाजले स्थले ये विचरंति
 जीवाः ते तृप्तिमायां तु मया प्रदत्तं तेभ्यो विस्तरं भुवि चान्ममेतत् २ पिपीलिकाः कीटपतंगकाया बुभुक्षिताः क
 र्मनिबंधबद्धाः प्रयांतु ते तृप्तिमिदं मयान्नं तेभ्यो विस्तरं सुखिनो भवंतु ३ येषां नमातानपितानवं धुर्न चान्मसिद्धि
 र्न तथा न्नमस्ति तत् प्रयेन्नं भुवि च तमेततेषां न्नत्सामुंदिता भवंतु ४ शंखः सौरभेष्य इति गोभ्यस्ततः श्वाना वि
 ति श्वभाः इंद्रेति वायसानांचशनकैर्निक्षिपेद्भुवि ततः ब्राह्मणान्भोजयेत् इति नैमित्तिकश्चाद्बलिदानमि
 ति यस्यः स्मृत्याचनामोक्षयातपोयज्ञक्रियादिषु न्यूनं संपूर्णं तोयाति सद्यो वंदेत मच्युतम् ॥ इति पार्वणश्राद्धविधिः ८०

एषविधिरुपरगनवान्भक्षणतीर्थप्राप्तिनिमित्तकारिश्चाद्वेषुबोद्धव्यः तीर्थप्राप्तिनिमित्तकारिश्चाद्वेषुवाहनार्था
 भावइति विशेषः ॥ अथाभ्युदयिकश्राद्धम् तत्रप्रथमंतन्त्रियतपूर्वकृत्योमातृपूजाविधिः प्रातःकालेस्नातः कृता
 नित्यक्रियः कुण्डेफलकेवास्थापितरक्षिकासप्तदशतयेगणपतिसहितबोडशमातृः मृत्तिकामर्षाश्रियंतदभ
 वेतामपिरक्षिकायांपूजयेत् तत्रमातरश्च गौरीपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाजया देवसेनास्वधास्वामातरोलो
 कमातरः तृष्टिः पुष्टिस्तथातुष्टिरथात्मकुलदेवतेति तत्रक्रमः आचम्य प्राञ्जुखउपविश्य प्रथमरक्षिकामारभ्य
 ऋग्नेणगणपतिरसिगौर्यसि पद्मासिशच्यसिमेधासिसावित्र्यसि विजयासि जयासि देवसेनासि स्वधासिसा
 हासिमातरः स्थः लोकमातरः स्थतृष्टिरसि पुष्टिरसि तुष्टिरसि आत्मकुलदेवतासि श्रीरसीत्युक्ताततोऽस्त
 नादायपुनः प्रथमरक्षिकामारभ्य ॐ भूर्भुवः स्वर्गणपतेइहागच्छइहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वर्गैरिइहागच्छइह
 तिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः पद्मेइहागच्छइहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः शचिइहागच्छइहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वर्मेधेइहागच्छ
 इहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः सावित्रिइहागच्छइहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वर्विजयेइहागच्छइहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वर्देवसेने
 इहागच्छइहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः स्वधेइहागच्छइहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहेइहागच्छइहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वर्मे

श्रा-
८१

तरद्वागच्छतद्दहतिष्ठत ॐ भूर्भुवः स्वर्लोकमातरद्वागच्छतद्दहतिष्ठत ॐ भूर्भुवः स्वः तद्दृष्टेद्वागच्छद्दहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः पुष्टेद्वागच्छद्दहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वस्तुष्टेद्वागच्छद्दहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्व आत्मकुलदेवतेद्वागच्छद्दहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः श्रीः इहागच्छद्दहतिष्ठ गणापति सहिता एतामातुः श्रिये च प्रत्येकमोकारव्याहृतिपूर्वकमावाह्यस्थायित्वा ॐ मनोजूतिर्ज्योतामाज्यस्य नृहस्यतिर्य्यज्ञमिमन्तनोत्वरिष्टं यज्ञैः समिमं दधातु विश्वे देवा इह मादयंतामो प्रतिष्ठ इत्यक्षतान्विकीर्य्य एकदेवप्रतिष्ठां कुर्यात् ततः पाद्यादिगृहीत्वा प्रथमत आरभ्य एतानि पाषाणानि च मनीषस्नानीय पुनराचमनीयानि ॐ गणापतये नम इदमनुलेपनं ॐ गणाः इमानि युष्याणि ॐ गणापतये नमः इति त्रिः पूजयेत् एतानि गंधपुष्यधूपदीपतांबूलनैवेद्यानि ॐ गणापतये नमः एवमेव ॐ गौर्यै नमः ॐ पद्मायै नमः ॐ शच्चे नमः ॐ मेधायै नमः ॐ सावित्र्यै नमः ॐ विजयायै नमः ॐ जयायै नमः ॐ देवसेनायै नमः ॐ स्वधायै नमः ॐ स्वाहायै नमः ॐ मातृभ्यो नमः ॐ लोकमातृभ्यो नमः ॐ तृष्ट्यै नमः ॐ पुष्ट्यै नमः ॐ तुष्ट्यै नमः ॐ आत्मकुलदेवतायै नमः ॐ श्रियै नमः इति पाद्यादिभिः प्रत्येकमर्चयेत् ततो गणापति श्रीसहिताः षोडशमातरः क्षमध्वमिति विसर्जनम् ॐ श्रीर्मध्वस्वेति ततो घृतेन भित्तौ पंचसप्तवारैस्वा उत्तरोत्तरक्रमेण कुर्यात्

राम

८१

त ताश्चफलेनप्रतिच्छेदनेनमंत्रेण ॐ वसोः पवित्रमसि शतधारे वसोः पवित्रमसि सहस्रधारम् देवस्त्वासविता पुना
तुवसोः पवित्रेण शतधारेण सुष्वाकामधुक्षः इत्यनेन भित्तौ त्रिः पंचसप्तवाष्टतधारां दद्यात् अथाभ्युदधिकश्रा
द्धप्रयोगः तत्र दक्षिणोत्तरक्रमेण द्वादशस्थानेषु प्रत्येकमासादितद्रव्यं ज्वलितप्रदीपदेशमागत्या चम्य प्राञ्जुखउ
दङ्गुखोवोपविशेत् सव्येन सर्वकर्मकर्तव्यं ऋजव एव कुशाः तिलकार्ये यवाः कर्तव्याः ततः ॐ अपवित्रः पवित्रो
वासर्वावस्थांगतोपि वायः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं सवात्याभ्यंतरः भुक्तिः ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति आद्ही यद्रव्या
णिसिंचेत् कुशोदकेन ततः कुशयवजलान्यादाय ॐ अथामुकगोत्राणां मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुका
मुकदेवीनां नां दीमुखीनां तथा मुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां नां दीमुखानां
तथामुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां नां दीमुखानां अमुकगो
त्रस्यामुकस्य कर्तव्या मुककर्मनिमित्तकमाभ्युदधिकश्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्पयेत् ततो गायत्रीं त्रिर्जयित्वा
ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नमः इति त्रिर्जपेत् ततः ॐ अथा
मुकगोत्राणां मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकामुकदेवीनां नां दीमुखीनामाभ्युदधिकश्राद्धसंबन्धि नो विश्वे देवा

श्रा.
८२

इदमासनं वोनमः इतिकुशत्रय रूपं सयवित्रसयवमासनं दक्षिणात आरभ्योत्सृजेत् एवं यथोत्तरं ॐ अद्यामुकगो
त्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां नां दीमुखानां ॐ अद्यामुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां नां दीमुखाना
मासनं वोनमः ॐ अद्यामुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां नां दीमुखाना
माभ्युदयिक आह्रसंबंधिनो विश्वेदेवा इदमासनं वोनमः ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेविनां दीमुखि आभ्युद
यिक आह्र इदमासनं तेनमः एवं पितामही प्रपितामहीभ्यामासनं दद्यात् ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्
नां दीमुखाभ्युदयिक आह्र इदमासनं तेनमः एवं पितामहप्रपितामहयोरपि ॐ अद्यामुकगोत्रमातामहाऽमु
कशर्मन्नां दीमुखाऽभ्युदयिक आह्र इदमासनं तेनमः एवं प्रमातामहवृद्धप्रमातामहयोरपि तत आवाहनम् ॐ
विश्वान् देवानहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ॐ विश्वे देवासऽ आगतभृणुतामऽ इमर्ठं हवम् एदं वर्हिर्निषीदत इ
त्यावाह्य ॐ यवोसिषवयास्मद्वेषो यवयागतीरिति देवपात्रे यवान् विकीर्य ॐ विश्वे देवासऽ आगताभृणुताम
ऽ इमर्ठं हवम् मेयेऽ अन्तरिक्षे यऽ उपघविरुयेऽ अग्निजिह्वा उत वायजत्राऽ आसघास्मिन् वर्हिषिमादयध्वम्
ॐ आगच्छंतु महाभागा विश्वे देवामहावलाः ये यत्र योजिताः आह्रसावधाना भवंतु ते इति पठेत् ॐ नां दीमुखान

राम.
८२

पितृनहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ॐ उशन्तस्त्वा निधीमहाशतः समधीमहि उशन्तुशतः आवहयितृन् हविषेः अत्त
वेदति पितृनावाह्य ॐ अयहताः असुररक्षां सिवेदिष दइति मात्रादि पात्रे यवान्विकीर्य ॐ आयन्तुनः पितरः
सोम्यासोग्निष्वाताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञे स्वधयामदन्तोधिब्रुवन्तु ते वन्त्वस्मानिति पठित्व ततोऽर्घकर
णम् तत्र देव पूर्वकं सर्वेष्वर्घपात्रेषुपवित्राणि कृत्वा ॐ शन्नो देवीरभिष्टय आयो भवन्तु पीतये शंय्योरभिस्त्रव
न्तुन इति जलं क्षिपेत् ततो देवार्घपात्रेषु ॐ यदोसियवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति यवान् क्षिपेत् मात्रादि पात्रे
षु ॐ यवोसिसोमदेवत्योगोसवं देवनिर्मितः प्रत्नमद्भिः एकः युष्मानो दीमुखान्त्रोकान् प्रीणाहिनः स्वाहेति
मंत्रेण यवान् क्षिपेत् ततः प्रत्येकं गंधपुष्पे तूष्णीं क्षिपेत् ततः प्रथमदेवपात्रं वामहस्ते कृत्वा तत्र स्थंयपवित्रं भोज
नपात्रे निधाय तद् परिक्लिञ्चिदुदकांतरंदत्त्वा ॐ यादिव्या आयः पयसा संवभुवुर्या अं तरिष्ठाऽउत सार्थि वीर्या
हिरण्यवर्णायज्ञियास्तानः आयः शिवाः संचं स्योनाः सुहवा भवन्त्विति पठित्वा कुशत्रययवजलान्यादाय ॐ
अप्यामुकगोत्राणां मातृपितामही प्रपितामहीनाममुकामुकदेवीनां नानादीमुखीनां आभ्युदयिकश्राद्धसंबन्धिना
विश्वेदेवा एषो हस्तार्घानमः एवमेव पित्रादिश्राद्धदेवोभ्यो मातामहादिदेवो यश्च हस्तार्घं दद्यात् ततो मातुरर्घप

श्रा-
८३

मादाय पूर्ववत्कृत्वा ॐयादिव्याइत्यादिपठित्वाकुशादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रेमातरमुकदेविनां दीमुखिआभ्युदयिक
श्राद्ध एषतेहस्तार्धेनमः एवंपितामहीप्रपितामस्योरपिदद्यात् ततःपित्राघर्घपात्रमादाय सर्वंपूर्ववत्कृत्वाकुशादीन्यादा
य ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्नादीमुखिआभ्युदयिक श्राद्ध एषतेहस्तार्धेनमः एवमेवपितामहादियंचभ्योहस्तार्धेद
द्यात् ततोऽवशिष्टजलपवित्रयुतंप्रथमं देवार्घपात्रमादाय ॐविश्वेभ्यो देवेभ्यः स्थानमसीति देवासनदक्षिणभागेउत्ता
नंस्थापयेत् एवमपरदेवार्घपात्रद्वयंतत्तदासनदक्षिणभागेउत्तानंस्थापयेत् ततःपितामहीप्रपितामहीपात्रद्वय
स्थितंपवित्रादिमात्रार्घपात्रेनिधाय मात्रार्घपात्रंपितामह्यार्घपात्रोपरितत्पात्रंप्रपितामह्यार्घपात्रोपरिधृत्वादक्षिण
करेणादाय ॐमातृभ्यः स्थानमतिमात्रासनवामभागेत्युक्कुर्यात् एवमेवपित्राघर्घपात्राणांमेलनंकृत्वापित्रासनवा
मभागे ॐपितृभ्यः स्थानमसीतिअर्घपात्राणित्युक्कुर्यात् एवमेवमातामहाघर्घपात्राणांमेलनंकृत्वा मातामहास
नवामभागे ॐमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः स्थानमसीतित्युक्कुर्यात् ततो गंधादिदानं तत्रक्रमः ॐ
अद्यामुकगोत्राणांमातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकामुकदेविनां नदीमुखीनामाभ्युदयिक श्राद्धसंबन्धि नोविश्वेभ्यो
देवा एतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिवीनमः एवंपित्रादिदेवेभ्योमातामहादिदेवेभ्यश्चदद्यात्

श्रा-
८३

८३

ततः ॐ अघामुकगोत्रेमातरमुकदेविनां दीमुखि आभ्युदयिक आह्वेतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलसिंदूरवासांसितेनमः
एवंपितामहीप्रपितामहीभ्या मपिगंधादिदानम् ततः ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकेशर्मनां दीमुखि
भ्युदयिक आह्वेतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेनमः एवंपितामहादिपंचभ्योपिगंधादि
दानम् ततो जलेन सर्वांसनानि भोजनपात्रसहितानि चतुष्कोणमंडलेन वेष्टयेत् ततः सजले पुटकादौ हस्तेनैव
स घृतमन्त्रं ॐ अघ्रये कव्यवाहनाहनाय स्वाहा ॐ सोमयधितमते स्वाहा इत्याहुतिद्वयं जुहुयात् ततोऽयसं
कृत्वा दक्षिणामुखः पातितवामजानुर्मोठकतिलजलान्यादाय ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामियित्भ्यो नमः इति भूस्वामि
ने किंचिदन्नं दद्यात् ततः संव्यं कृत्वा प्राञ्जुख उदञ्जुखो वाहु तशेषमन्नं देवपूर्वके पात्रेषु किंचिदत्वा पिंडार्थं च
किंचिदवशेषयेत् ततो न्यदन्नं यथासंभवं सर्वत्र परिविष्य घृतं जलं च तत्रोपनीय पात्रमालभेत् तत्र क्रमः उत्तान
पाणिभ्यां प्रथमं देवपात्रं स्पृष्ट्वा ॐ ऋथि वीते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽमृतं अमृतं जुहोमि स्वाहा इति
पठित्वा ॐ इदं विल्लुर्ध्वि चक्रमेत्रे धानिदधे पदम् समूढमस्य पाशं सुरे ॐ कृष्णहव्यमिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा
ॐ इदमन्नमित्यन्ते ॐ इमा आप इति जले ॐ इदमाज्यमिति घृते ॐ इदं हविरिति पुनरन्ने इति दक्षिणां गुष्ठमारोष्य ॥

श्री.
८४

ओं यत्रोसि पवपास्मद्वेषोपवपारातीरितियवान् विकीर्ष्य कुशादीन्यादाय ॐ अद्या मुकगोत्राणां मातृपितामही प्रपितामहा
हीनाममुकासुकदेवीनां नदीमुखीनामाभ्युदयिकश्राद्धसंबन्धिनो विश्वे देवा इदमन्नं सोपकरणावोनमः यदैकमेव
नपाशिनापात्रमत्पजन्नेव ॐ इदं विष्णुरित्यादि पठित्वा यवप्रक्षेपं कृत्वा कुशादीन्यादाय पित्राघृत्त्रेखेन पित्रादि
देवेभ्योऽन्नमुत्सृजेत् एवमेव मातामहादिदेवेभ्यः भिन्नभिन्नपात्रप्रक्षे ॐ पृथिवीतेपात्रमित्यादीनां सर्वेषामावृत्तिः त
तो मातृपात्रमुत्तानाभ्यामेव करभ्यां स्पृष्ट्वा ॐ पृथिवीतेपात्रमित्यादि इदं विष्णुरिति पठित्वा ॐ कृष्णकव्यमिदं रक्षम
दीयं ॐ इदमन्नमित्यन्ते ॐ इमा आपद् इति जले ॐ इदमन्नं ज्यमिति घृते ॐ इदं हविरिति युनरन्ने दक्षिणाकांगु
ष्ठमारोप्य ॐ अपहताः असुरारक्षां ॐ सिवेदिषदइत्यन्नोपरियवान् विकीर्ष्य ॐ अद्या मुकगोत्रे मातरसु
कदेविनां नदीमुख्याभ्युदयिकश्राद्ध इदमन्नं सोपकरणं तेनमः एवं पात्रालेभनादिकं कृत्वा प्रत्येकं पितामही
प्रपितामहीभ्यामपि दद्यात् एवं तृपात्रमालभ्या ॐ पृथिवीतेपात्रमित्यादि पठित्वा पूर्ववत्सर्वं कृत्वा ॐ अद्या मुकगो
त्रपितरसुकर्षीर्मन्नां नदीमुखाभ्युदयिकश्राद्ध इदमन्नं सोपकरणां तेनमः इति पित्रेन्नमुत्सृजेत् एवं पितामहादिभ्यः
पंचभ्योऽपि प्रत्येकमन्नमुत्सृजेत् ततः प्रांजलिः ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्ति

राम
८४

तिजपेत् दर्भे हू ॥ विश्व गायत्रीत्रिजपित्वा ओं मधुमधुमध्वितिजपेत् मधुवाताइत्यादिभृच्चंजपेत् पित्तमंत्रान् ओं उ
दीरतामवरइत्यादीन् जपेत् अन्यानि तु पुरुषसूक्तादीनि पवित्राणि जपेत् ततः प्रागग्रकुशत्रयं भूमावास्तीर्षजलेन
प्रोक्ष्य जलप्रोक्षितं मयवघृतमन्नं कुशादिना ओं अनग्निदग्धाये जीवाये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यं तु तृप्ता
यां तु परंगतिमिति मंत्रेण कुशोपरि अन्नं विकिरेत् तत आचम्य हरिं स्मृत्वा गायत्रीं त्रिजपेत् चतुरस्रां पिराड यो
ग्यां भूमिं परिस्कृत्य उत्तरोत्तरक्रमेण स्थानत्रये प्रादेशमन्त्रपरिमाय ततः प्रागग्रोरेखां दर्भपिंजलीमूलेन ओं अय
हताः असुरारक्षां सिवे दिषदइति रेखान्नपं कुर्यात् ततः प्रत्येकं रेखात्रयोपरि ओं ये रूपाणि प्रतिमुंचमाना असु
राः सन्ताः स्वधया चरन्ति परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निं शास्त्रोक्तं प्रणुदात्वस्मादिति मंत्रेणांगारान् भ्रामयेत् तदुपरि प्रत्ये
कं कुशत्रयमास्तीर्य ओं देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमोनम इति त्रिजपित्वा
प्रत्येकमवने जलं दद्यात् तत्र क्रमः पवनजलगधपुष्पैर्नवपात्राणि पूरयित्वा पात्रमेकं वामकरे कृत्वा कुशादीन् पादाय
ओं अस्मान्मुक्तगोत्रे मातरमुक्तदेविनां दीमुखि आभ्युदयिक भ्राह्मिण्यस्त्यनेत्राः वने निक्ष्यते नमः इति सर्वदक्षिणकु
शत्रयमूले मात्रे वने जने दद्यात् किंचिज्जिलमवशेषयेत् एमेव पात्रांतरमादाय तत्कुशमध्ये पितामहौ अवने जन

श्रु०
८५

दद्यात् तत्कुशात्रयाग्रेप्रपितामही अवननेजनं दद्यात् ततश्चापरपात्रमादाय कुशादींश्चादाय ॐ अघामुकगोत्रपितर
मुकशर्मन् नां दीमुखाभ्युदयिक आइ पिराडस्थानेऽत्रावनेनिश्वतेनमः इति मध्यस्थितकुशात्रयमूलेपित्रेऽवनेज
नं दद्यात् किंचिज्जलमवशेषयेत् एवंचतत्कुशात्रयमध्याग्नयोः पितामहप्रपितामहयोरवनेजनं दद्यात् ततः
सप्तपत्रमादाय कुशादींश्चादाय ॐ अघामुकगोत्रमातामहा मुकशर्मन्नां दीमुखाभ्युदयिक आइ पिराडस्थानेऽ
त्रावनेनिश्वतेनमदस्यपरकुशात्रयमूलेमातामहायावनेऽनं दद्यात् एवंप्रमातामहवृद्धप्रमातामहयोरपि ततोय
वदधिवदरघृतमिश्रान्नेन पिराडान् निर्माय एकंपिराडं कुशादींश्चादाय ॐ अघामुकगोत्रेमातरमुकदेविनां दीमु
खिआभ्युदयिक आइ एष पिराडस्तेनमदइति तदवनेजनस्थाने पिराडं दद्यात् एवमेव पितामही प्रपितामहीभ्यां स्वीयस्वी
यावनेजनस्थाने पिराडं दद्यात् ततश्चतुर्थपिराडमादाय ॐ अघामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्नां दीमुखाभ्युदयिक आ
इ एषते पिराडो नमः एवं पितामहप्रपितामहयोः ततः सप्तमपिराडमादाय ॐ अघामुकगोत्रमातामहा मुकशर्म
नां दीमुखाभ्युदयिक आइ एषते पिंडो नमः इत्यवनेजनस्थाने पित्रे पिराडं दद्यात् एवमेव पितामहादिपंचभ्यस्त
तदवनेजनस्थानेषु षडेकंपंच पिराडान् दद्यात् ततोदर्भमूलेकरंप्रोक्ष्याच्चम्पहरिं स्मृत्वा ॐ अन्नमातगोमादय ध्वं यथा

राम.
८५

भागमाहृषायध्वमिति पठित्वा उदङ्मुखीभूयश्वासंनिपम्यते नैव यथा सुखं परवर्तयम् ॐ अमीमदं तमातरो यथा भागमाहृषा
 पिषतेति जपेत् एवमत्र पितरो मादयध्वं यथा भागमाहृषायध्वमिति जप्त्वा उदङ्मुखीभूयश्वासंनिपम्यते नैव यथा सुखं
 परवर्तयन् अमीमदं तेत्यादि जपेत् एवमेव माता महादिपक्षे मेत्र जपः ततोऽवेन जनावशिष्टजले न प्रत्यवने जनं दद्यात्
 तत्र क्रमः ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेविनादीमुख्याभ्युदयिकश्राद्धपिरोऽप्रत्यवने निक्ष्वते न मद्रितित्यिरोडापदद्यात्
 एवं पितामहो प्रपितामहोभ्यां तथा ॐ अद्यामुकगोत्रपितरसुकशर्मन्तादीमुख्याभ्युदयिकश्राद्धपिरोऽप्रत्यवने निक्ष्व
 तेन मद्रितिपिरोडापरिप्रत्यवने जनं दद्यात् एवमेव तत्पिरोडापरिपितामहादिपंचभ्यो दद्यात् ततो नीवी विसंस्याचम्य
 हीरं स्मृत्वा सूत्राण्यादाय ॐ नमो वो मातरो रसायनमोवो मातरः शोषायनमोवो मातरो जीवायनमोवो मातरः स्वधायै
 नमो वो मातरो घोरायनमोवो मातरो मन्यवेनमोवो मातरो मारुतरो ममोवो गृहान्तो मातरो दत्तसतोवो मातरो देष्म एतद्वो मा
 तरो वासदत्तिमातृणां पिरोडापरिस्त्रुं दद्यात् ततः ॐ नमो वः पितरो रसायनमोवः पितरः शोषायनमोवः पितरो जीवायन
 मोवः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोरायनमोवः पितरो मन्यवेनमोवः पितरः पितरो नमोवो गृहान्तः पितरो दत्तसतोवः पि
 तरो देष्म एतद्वः पितरो वासदत्त्यनेन पित्रादिपिंडाषट्कोपरिप्रत्येकं सूत्रं दद्यात् ततः कुशात्रययवजलान्यादाय ॐ अद्यामुक
 गोत्रे मातरमुकदेविनादीमुखि आभ्युदयिकश्राद्धे पिरोऽएतत्ते वासो न मद्रिति स्त्रुमुत्सृजेत् ॥ ५ ॥ ५ ॥

श्रा
८६

एवमेव पितामही प्रपितामहीभ्याम् ॐ अद्या मुकगोत्रपितरमुकशर्मणां दीमुखाभ्युदयिकश्राद्धे पिरादे एतन्नेवा सोन
मः एवं पितामहादिपंचभ्यः सूत्रं दद्यात् ततो गंधपुष्पधूपदीपतांबूलादिभिः प्रत्येकं पिराडानभ्यर्च्य ॐ शिवा आ पः
संत्वितिजलं ॐ सीमनस्य मस्त्वितिपुष्पं ॐ अस्तं चारिष्टमस्त्विति तंडुलान् प्रत्येकं पात्रेषु निक्षिप्य कुशादीन्यादा
य ॐ अद्या मुकगोत्रायामातुरमुकदेव्यानां दीमुख्या अभ्युदयिकश्राद्धे दत्तै तदन्नपानादिभिः प्रीयतामित्यक्षय्ये
दकमुत्सृजेत् एवं पितामह्याः प्रपितामह्याश्चाक्षय्ये दत्तं दद्यात् तथा चामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणां दी
मुखस्याभ्युदयिकश्राद्धे दत्तै तदन्नपानादिभिः प्रीयतामिति पित्रे एवं पितामहादिपंचभ्योः सख्यादद्यात् ततः ॐ
अघोरामातरः संत्वितिमातृपिराडत्रयोपरि पूर्वाग्रं जलधारं दद्यात् ॐ अघोरः पितरः संत्विति पित्रादिपिराड
ड्वापरि जलधारं दद्यात् ततः ॐ गोत्रं नो वर्द्धतां दातारो नो भि वर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च नो मा व्यगमद्दुदे
पंचनोस्तु अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभे महिया चितारश्च नः संतु मा च या चिष्मकंचन एताः सत्या आशिषः सं
तु इत्याशीः प्रार्थयेत् ततः सपवित्रकुशात्रयाणि प्रत्येकं मात्रादिपिराडत्रये पित्रादिपिराडत्रये मातामहादिपिंड
त्रये च धत्वा ॐ ऊर्ज्ज्वहन्ती रमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्तुतम् स्वधास्थ्यात् पर्ययतमेमात्वरिति मात्रादिपिराडप

राम-
८६

शिरःशिराणां जलधारं दद्यात् ततस्तथैव ओं ऊर्जं वहन्ती रिस्यादिपरित्वापित्रादिपिराडयद्कोपरिजलधारं दद्यात् ॥
ततः पिराडानाघ्राय उस्थाप्य पिराडाधारकुशानुल्मुकंच वन्हौ क्षिपेत् अर्घयात्राणपुतानीकृत्य दक्षिणां दद्यात् दक्षि
णाद्वयंच फलमूलेफलं मूलं वा प्रत्येकं तत्र क्रमः ओं अद्यामुकगोत्राणां मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकामुक
देवीनां नां दीमुखोनामाभ्युदयिक आह्र संवंधिनां विश्वेषां देवानां कृतैतदाभ्युदयिक आह्र प्रतिष्ठार्थमिमेफलमूलेवन
स्पतिदैवते यथानामगोत्राय ब्राह्मणापदक्षिणां दातुमहमुत्सजे एवंपित्रादि आह्र संवंधिविश्वेदेव आह्र दक्षि
णां मातामहादि आह्र संवंधिविश्वेदेव आह्र दक्षिणां च दद्यात् ओं अद्यामुकगोत्रायामातुरमुकदेव्यानां दीमुख्या
कृतैतदाभ्युदयिक आह्र प्रतिष्ठार्थमिमेफलमूलेवनस्पतिदैवते इत्यादि एवंपितामहीप्रपितामहोरपि ओं अ
द्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणोनां दीमुखस्य कृतैतदाभ्युदयिक आह्र प्रतिष्ठार्थमिमेफलेमूलेवनस्पतिदैवते इ
त्यादि एवंपितामहादि आह्र दक्षिणां दद्यात् ततः ओं वाजे वाज इत्यादिनामात्रादिविसर्जनम् ओं विश्वे देवाः प्री
यन्तामिति देवविसर्जनम् ततो देवताभ्युदयि त्रिर्जयः दीयन्निर्वापणं आचमनं प्रमादात्पारः आह्वीयवस्तु प्रतिप
त्तिः ॥ इत्याभ्युदयिक आह्र पद्धतिः ॥ अथनित्य आह्र प्रयोगः आचम्य उदङ्मुख उपविष्टः ओं अपत्रिन्नः पत्रिन्नो वा

श्रा
८७

सर्वावस्थागतोपिवायः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं सत्राद्याभ्यन्तरं मुक्तिरिति परित्वा ओंपुंडरीकाक्षः पुनस्त्रितिकुशात्रयजलेन
श्राद्धोयद्रव्याणिसिंचेत् ततः कुशात्रयतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्राणांपितृदितामहाप्रपितामहानाममु
कामुकशर्मणां मातामहाप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां नित्यश्राद्धमहंकार्ष्ये इति संकल्प्य कु
र्यात् ततस्त्रिर्गायत्रीं जप्त्वा ओं देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहा ये स्वधाय नित्यमेव न
मो नमः इति त्रिजं पेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा पातित वामजानुर्मोटकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रपितरमुक
शर्मन् नित्यश्राद्ध इदमासनं ते स्वधेति तिलजलप्रोक्षितं मोटककल्पमासनं दक्षिणां यंपित्रे दद्यात् एवमेव पिताम
हादिपंचभ्यः प्रत्येकमासनमुत्सृजेत् ओं अपहृताः असुरारक्षांश्च सिवे दिषद् इति श्राद्धदेशे तिलान् विकीर्य
ओं आयंतु नः पितरः सोम्यासौग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन् यज्ञे स्वधयामदंतो धिब्रुवंतु ते वं त्वस्मानिति
जपेत् ततः ओं अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् नित्यश्राद्ध एतानि गंधपुष्पधूपदीपतावूलानि ते स्वधा इति यथासं
भवं पित्रे गंधादि दद्यात् एवमेव पितामहादिभ्योऽप्युत्सृजेत् ततो जलेन मंडलं चतुष्कोणमन्नपात्रस्य चतुर्दिशां कृत्वा
ऽन्नपरिवेषणं कुर्यात् ततो मधुदत्त्वा ओं मधुवाताः ऋतायंतं मधुश्चरंति सिन्धवः माद्वीर्नः सन्त्वोषधीः ओं मधुनक्तु

रामः
८७

तोयसोमधुमत्पार्थिवर्षरजःप्रधुद्यौरस्तुनःपितामधुमान्नोवनस्यतिर्मधुमा रौऽ अस्तुसूर्यःमाहीर्गावोभवन्तुनूऽ ॐ
मधुमधुमध्वित्यभिमन्त्रयेत् ततोन्नयात्रव्यस्ताभ्यामधोमुखाभ्यां पाणिभ्यां स्पृशन् ॐ एथिवीतेपात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्म
णस्यमुखेऽ अमृतेऽ अमृतं जुहोमि स्वाहा ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमेत्त्रेधानिदधेपदम् समृद्धमस्यपात्रं सुरेइतिजज्ञा
वामहस्तेनान्नपात्रमत्यजन् ॐ कृत्स्नकव्यमिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा ॐ इदमन्नं ॐ इदमा आपः ॐ इदमाज्य
म् ॐ इदं हविरित्यन्नजलघृतेषु पुनरन्नेचदक्षिणां गुष्टं निवेश्य ॐ अपहताऽ असुरारक्षां सिवेदिषदइत्यन्नो
परितिलान् प्रक्षिप्य मोटकादीन्यादाय ॐ अघामुकगोत्रपितरभुकशर्मन्तित्यश्राद्धइदमन्नं सोपकरांते स्वधाइ
तिपित्रेन्नमुत्सृजेत् एवंपितामहादिभ्यः पंचभ्योप्यन्नमुत्सृजेत् अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् त
त्सर्वमच्छिद्रमस्त्वितिजपेत् ततोदर्भेषासीनः ततो गायत्रीम् मधुवाताइत्यादिभ्यश्च ॐ मधुमधुमध्वितिचजपेत्
ततः ॐ कृणुष्वपाजः प्रसितिन्नष्टर्षीं पाहिराजेवामवा रौऽ इभेर्नात्रिषीमनुप्रसितेन्द्राणोस्तासि विध्यरक्षसस्त
पिष्टैः तवभ्रमासऽ आमुयापतन्यनुस्पृशष्टताशोमुचानः तपूँष्वग्नेजुह्यापतङ्गानसंदितो विसृजविष्वगुल्काः
रप्रतिस्पशो विसृजतूर्णितमोभवापायुर्विषोऽ स्याऽ अदव्यः योनोदूरेऽ अघशर्षः सोयोऽ अन्यग्नेमाकिष्टे व्यथिराद

श्रा.
८८

धर्षीत् ३ उदग्रेतिष्ठप्रत्यातनुष्वन्यमित्रा रौं ओं षतातिग्महेते योनोरति र्ः समिधानचक्रेनीचातभ्यक्ष्यतसन्नमुक्क
म् ४ ऊर्द्धोभवप्रतिविद्याघस्मदाविणुक्कणुखदैव्यान्यग्रे अवस्थिरतनुहिजातुजूनाञ्जामिवजामिन्प्रमृडोहि
शन्नून् अग्रेष्टुतेजसासादयामि इतिरक्षोधीः ऋचः पठेत् ततस्त्रिलान् भूमोक्षिप्त्वा ओं उदीरतामित्यादिपि
तमंत्रान् सहस्रशीर्षत्यादिषुरुषसूक्तं ओं आभुः शिषानदूत्यादिकमप्रतिरयम् अन्यानिपवित्राणियथाशक्ति
जपेत् नमस्तुभ्यं विरूपाक्षनमस्तेनेकचक्षुषे नमः पिनाकहस्ताय वज्रहस्ताय वनेनमः इति पठेत् ततः ओं अघा
मुकगोत्राणां पितामहप्रपितामहानाममुमुकामुकशर्मणां तथाः मुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाता
महानाममुकामुकशर्मणां कृतै तन्नित्यश्राद्धप्रतिष्ठार्थमेककाकिणीमूल्यकरजतंचन्द्रदैवतंपथानामगोत्राप
ब्राह्मणाय दक्षिणां दानुमहमुत्सजे इति मोठकादिना दक्षिणां दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा ओं देवताभ्यः पितृभ्यश्च
महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नमः इति त्रिः पठेत् ओं प्रमादात् कुर्वतां कर्म प्रव्यवैताध्व
रेषु यत् स्मरणादेव तद्विद्मोः संपूर्णा स्यादिति श्रुतिरिति पठित्वा विष्णुस्मरेत् नित्यश्राद्धीयमन्नं ब्राह्मणाय प्रति
पादपेत् जले वा क्षिपेत् ॥ इति श्राद्धविवेके उत्तरक्रियापरिच्छेदः ॥ इति श्रीमहाभहोपाध्यायश्रीरुद्रधरकृतः श्राद्ध

विष्णुः समाप्तः

पृ० प० पं०

सूचीपत्रं

१	१	१	मंगलावरण
१	१	५	आइस्वरूपभेदः
१	१	८	पार्वण्युत्पत्तिः
१	२	६	आहारभेदव्यसेकः
१	२	७	तत्रविष्णुस्मरणं
१	२	१०	पितृभक्तौसंकल्पः
२	२	१२	सिद्धांतसंकल्पः
२	२	७	गायत्रीजपः
१	३	३	जप्यविशेषः
१	३	८	तत्रापिसंप्रदायभेदाः
१	३	१०	पार्वणाश्राद्धेआवाहनं

पृ० प० पं०

सूचीपत्रं

२	३	३	वायुपुराणवाक्यंपरां
२	३	६	अर्घात्सर्गः
२	३	११	जलादिमंडलं
२	३	१२	होमैस्त्वचणनिषेधः
१	४	७	मंत्रविकल्पः
२	४	८	यजुर्विदानियमः
२	४	९	आचमनंहरिस्मरणं
१	५	३	आचमनस्वरूपं
२	५	३	अथैकोदिष्टं तत्संकल्पं च
२	५	४	शास्त्रादिभरणेचतुर्दश्यामेकोदिष्टं
२	५	७	असौनातिक्रान्तेविशेषतिथिः

पृ० प० पं०

सूचीपत्रं

२	५	१०	प्रेतश्राद्धेनुविशेषसंकल्पः
१	६	२	प्रेतश्राद्धेयुक्तसंकल्पः
१	७	२	अक्षय्यादकदानेयष्टीपदंप्राचावा
१	७	३	एवंदक्षिणेऽभ्युदयिकवाक्येनविवा
१	७	१०	मूस्वाम्यन्नदानेदेवत्वंन
२	७	४	नान्दीमुख्येऽक्षय्यसंकल्पः
२	७	६	नित्यश्राद्धेयोत्रमुच्चारणं
२	७	७	दक्षिणावष्टयं
२	७	१०	अथनित्यश्राद्धविधिः
१	८	१	पथाशक्तिदक्षिणादेयं
१	८	५	तीर्थश्राद्धेनुविशेषविधिः

श्रा०
८८५

१०० प० प०

१ ८ ११ पितृभक्तिमतेतिलमात्रेणपिंडदा
२ ८ ३ तीर्थेपिंडदानप्रशस्तम्
२ ८ ६ तीर्थादौविशेषविधिः
२ ८ १० आमश्राद्धेपिंडादिआमान्देनक
१ ८ १० जावालिवाभ्यप्रमाणं
१ ८ १ श्राद्धविघ्नेआमश्राद्धनियमौ
१ ८ ६ शूद्रेणातुअवश्यकेनकर्तव्यं
१ ८ ६ अथदपतिपूजनम्
१ ८ १० वृषोत्सर्गविवेचनम्
२ ८ १० अथवृषोत्सर्गकालः
१ १० २ वृषोत्सर्गगोयज्ञेनआख्यातः

१०० प० प०

१ ११ १० वृषभमंत्रआख्या
२ १२ १० अथमाणकमाभ्युदयकेसंकल्पः
१ १३ १० अथषोडशादिश्राद्धेप्रथमादिसं
१ १४ ६ शूद्रेतुविशेषपक्षः
१ १४ ७ त्रिपक्षादौअशौचपातेविशेषः
१ १४ ११ श्राद्धविघ्नेएकादश्यांश्राद्धं
२ १४ ८ निरग्नीनांअवश्यश्राद्धकालः
१ १५ १० अथअष्टकाः
१ १६ ५ श्राद्धयोग्यतिथिद्वेषासैहयोःश्रा
१ १६ ६ तन्नयुक्तं
१ १६ ८ चतुर्दश्यांश्राद्धनिषेधः

सूचीपत्रं

१०० प० प०

२ १६ ४ वायुपुणवाक्यप्रमाणं
२ १६ ५ शस्त्रघातीनांश्राद्धनियमः
१ १७ १ अथसंकल्पः
१ १७ ४ कामविषयेतियोविशेषः
२ १७ १ मघान्नयोदश्याश्राद्धेअवश्यं
१ १८ १ गजछाया
१ १८ ८ गजछायादिदोषः
२ १८ ८ नवान्नभक्षणेश्राद्धं
१ १९ ३ धनुषिश्राद्धनिषेधः
१ १९ ५ शुक्रदिनेपिनिषेधः
१ १९ ८ पक्षयोःश्राद्धनियमः

सूचीपत्रं

पृ० प० पं०

सूचीपत्रं

- १ १९ ११ आहकालः
२ १९ २ आहनिषेधसमयः
२ १९ ३ अथकुंतपसंज्ञः
२ १९ ११ आहौआहनिषेधः
१ २० ३ अनग्रेणवर्षप्राहं
१ २० ६ आहप्रशास्तदेशनिषेधश्च
१ २० ७ प्रशास्तब्राह्मणाः
१ २० १० निषिद्धाब्राह्मणाः
१ २१ ११ आहप्रशास्तकुशाः
२ २१ २ निषिद्धकुशाः
२ २१ ३ आहनिषित्तिलकप्रशास्तश्च

पृ० प० पं०

सूचीपत्रं

- २ २१ ४ निषिद्धजलं
२ २१ ६ अर्घपात्राणि
२ २१ ७ निषिद्धपात्राणि
२ २१ ८ गंधादिपंचकं
२ २१ १० पुष्याणि
१ २२ १ निषिद्धपुष्याणि
१ २२ २ आहधूपद्रव्याणि
१ २२ ३ निषिद्धधूपाः
१ २२ ५ आहवस्त्रंदोषश्च
२ २२ ८ आहदेशेसंनिधापनीयानि
१ २२ ९ आहदेशेअपसारणीयानितानृतारि

पृ० प० पं०

सूचीपत्रं

- २ २२ ४ अथआहेहविर्द्रव्याणि
२ २२ ६ अथमांसानि
१ २३ ५ अथमत्स्याःशाकाश्च
१ २३ ८ अथफलानि
२ २३ १ अथकंदाः
२ २३ ३ अंजनसंस्कारद्रव्याणि
१ २४ ४ अथआहेनिषिद्धाःनिषिद्धानि
इतिश्रीप्रथमपरिच्छेदःसमाप्तः
१ २५ २ अथाधिकारिनिर्हणंद्वादशपुत्राः
१ २५ ८ स्मृतिसारवाक्यप्रमाणाः
२ २६ ६ अथानधिकारिताः

श्रा०
६०

१०० पं० सूचीपत्रं
२ १६ ८ तथोदकदानाघर्हा
१ २७ १ अथप्रथमक्रिया
१ २८ १ अथपिंडविधिः
१ २८ २ अथत्रिकाष्टिका
२ २८ ५ जलादानक्रियादशमपुरषस्य
१ २९ ९ अथपिंडदानंविता
१ ३० ३ निलांजलिःक्षेपणं
१ ३० ६ सपिंडानांस्नानंतिलोदकं
१ ३० १० अथदशगात्रविधिः धिः
२ ३० १० सत्रियादीनांनवपिंडानदत्वावि
१ ३१ ५ अथास्थिसंवयः

१०० पं० सूचीपत्रं
१ ३१ ११ अथप्रयोगः
२ ३३ ६ पुत्रादीनांस्नानादि
२ ३४ ६ दात्यशरीरालाभेविधिः
१ ३५ २ अस्थ्यलाभेषुतलदानवि-
१ ३५ ६ पंचगम्यपानंच
इतिप्रथमक्रियापरिच्छेदःद्वितीयः
२ ३५ ७ अथएकादशः
२ ३६ ५ अथदृष्योत्सर्गप्रयोगः
१ ४१ ६ अथकपिलादानं
१ ४२ २ अथैकादशहिश्राद्धप्रयोगः
१ ४८ ३ अथाशौचद्वितीयदिनेऽमाशः

१०० पं० सूचीपत्रं
१ ४८ ६ अथानोदककुंभदा०
२ ४८ ४ अथद्वादशाहश्राद्धं
२ ४८ ५ अथसासिकाश्राद्धप्रयोगः
त्रिपक्षमपिआद्यवत्
२ ५१ १ अथसपिंडनश्राद्धप्रयोगः
२ ६१ ११ सपिंडीकरणकालव्यव-
१ ६२ ७ श्राद्धभोजनेप्रापश्चितं
१ ६३ ३ अथवीरायाःसपिंडकर्त
कथोउश्राद्धानि
२ ६६ ८ अथतृतीयपरिच्छेदः
२ ६६ ८ अथापात्रकैकोदिष्टश्राद्धः

राम-
६०

आ.
६३

१० प० पं०

सूचीपत्रं

- २ ६६ ३ अथवैश्वदेववलिः
१ ७० ५ पितृआदिआहुप्र०
१ ७० ६ मातृआहुप्रयोगः
१ ७० २ मातृएकोदिसुप्रयोगः
१ ७३ ५ अथस्त्रीकर्तृकआहुप्र०
१ ७५ ६ अथशूद्रकर्तृकआहुप्र०
१ ७५ ६ अथापात्रिकपार्वणआहुप्र०
१ ८० ११ वैश्वदेवंवलिकारः
१ ८१ १ तीर्थआहु
१ ८१ २ अथाभ्युदयक आहु
१ ८२ २ अथाभ्युदयकआहुप्रयोगः

१० प० पं०

सूचीपत्रं

१ ८७ ११ अथनित्यआहु
इतिश्रीआहुविवेकसमाप्तः

सूचीसूत्रं

यहपोथीशहरवनारसदिवान्तरच्छापारखानेमेआहुविवेकशिवचरनकेडुहांछपी
साकीनमुहल्लैभदैनीकालिमहकेपासवाःकलमदुर्गामिसिरबोछापनेवालेका
नामवदलबोसोधनेवालेपंडितकानामवच्चामिसिर यहपोथिजिस्कोलेनाहोय
सोचादनीचौकमेकुंजगलीकेपश्चिमफाटककेतरफरामचरनकेदुकानपरमितै
र्गं सम्बत् १९३९ मीः आषाढवदी १५ वारसुककेदिन समाप्तः ७ ॥

इतिश्रीश्राद्धविवेकसम्पूर्णम्

